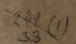
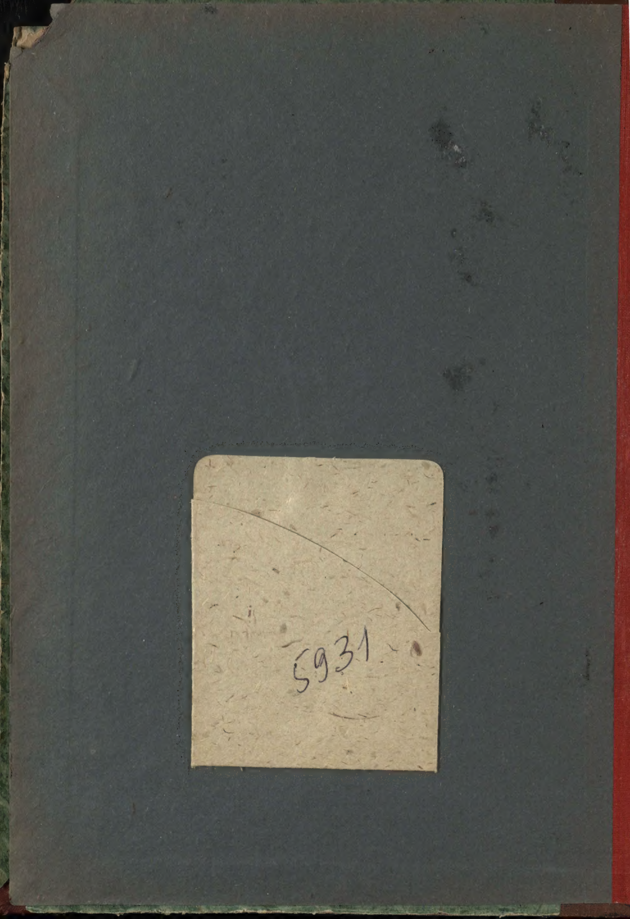
АКАДЕМИЯ НАУК
СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

ХУДӮД АЛ-'ӒЛЕМ

РУКОПИСЬ ТУМАНСКОГО

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР · ЛЕНИНГРАД · 1930

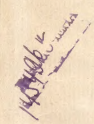

5931

АКАДЕМИЯ НАУК
СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

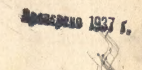
ХУДӮД АЛ-ʻĀЛЕМ

РУКОПИСЬ ТУМАНСКОГО

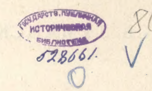
С ВВЕДЕНИЕМ И УКАЗАТЕЛЕМ В. БАРТОЛЬДА

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР · ЛЕНИНГРАД · 1930

Напечатано по распоряжению Академии Наук СССР

Март 1930 г.

И. о. Непременного Секретаря академик *В. Комаров*

Редактор издания академик В. В. Бартольд

Начато набором в мае 1929 г. — Окончено печатанием в марте 1930 г.

Тит. л. + 45 стр. + 78 табл.
Ленинградский Областлит № 45658. — $2^{13}/_{16}$ печ. л. — Тираж 800
Типография Академии Наук СССР. В. О., 9 линия, 12

ВВЕДЕНИЕ

1

Настоящим изданием выполняется долг, давно лежавший на русской науке: сделать доступным для ученого мира драгоценный памятник мусульманской географической литературы, открытый в 1892 г. в Бухаре[1] стараниями русского ученого — скончавшегося в 1920 г. Александра Григорьевича Туманского.

Деятельность ученых первых веков ислама, писавших почти исключительно на арабском языке, известна нам не только по дошедшим до нас произведениям ученых, по ссылкам на утраченные книги и цитатам из них, но и по библиографическим обзорам, в которых уже тогда была потребность. Всего пять лет[2] после сочинения, сохранившегося в рукописи Туманского, был составлен „Фихрист“ ан-Недӣма; из этого труда и из более поздних библиографических сочинений (труд непосредственного продолжателя ан-Недӣма, везира Магрибӣ,[3] не дошел до нас) европейские ученые преимущественно черпали свои сведения о том, какие из пользовавшихся когда-то известностью трудов до сих пор не имеются в европейских библиотеках и должны быть предметом поисков. Конечно, такие поиски даже в случае успеха иногда приводили к разочарованию, особенно когда считавшееся утраченным сочинение было связано с громким именем. Перс Абу-л-Фазл Гульпāигāни, которому посчастливилось найти драгоценную рукопись, разыскивал в Бухаре по поручению Туманского исторический труд Улугбека; успех этих поисков, судя по существующим сведениям об этом труде, не принес бы науке почти никакой пользы.[4] Вместо этого был найден первостепенный, как оказалось, по своему научному значению памятник, до сих пор совершенно неизвестный, не упоминаемый ни в одном библиографическом обзоре.

Имени автора в рукописи нет, но указывается время составления: автор начал свой труд в 372 г. х. (с 26 VI 982 до 14 VI 983) для Абу-л-Ҳāриса Мухаммеда ибн-Ахмеда, князя области Гӯзгāн или Гӯзгāнāн (по арабской орфографии Джӯзджāн или Джӯзджāнāн) в северозападной части современного Авганистана. Вполне естественно, что автор посвящает этой области больше места (л. 20б—21а), чем можно было ожидать по ее положению среди других, хотя Гӯзгāн в то время, действительно, переживал, под властью династии Ферӣгӯнидов, эпоху политического и культурного процветания.

О Гӯзгāне и Ферӣгӯнидах в статье Туманского[5] приводится только отрывок из „Сборника летописей“ Рашӣд-ад-дӣна, почти бувально переписанный, как вся соответствующая часть „Сборника летописей“, из сочинения ʿУтбӣ в персидском

[1] Об открытии рукописи Туманского и о содержании ее см. ЗВО, X, стр. 121 и сл. [2] Теперь мы знаем, что 377 г. х. указан не только в лейденской рукописи, как сказано у Броккельманна, I, 147, но, например, у Якута (ارشاد, VI, 408). Известно, что та же дата несколько раз указывается в самом сочинении (ср. ЗВО, IV, стр. 402); для окончания частей первой и второй даже указывается день (суббота 1 шаʿбана = 26 XI 987), хотя в отдельных местах, повидимому, принадлежащих другому лицу, приводятся более поздние даты. Особенно характерны слова (стр. 132) об ученом Марзбāнӣ, родившемся в джумāдā II 297 г. (II — III 910): „И он жив в это наше время, в 377 г.; и мы просим у бога для него здоровья и сохранения жизни, по его (бога) милости и щедрости; и умер он в 378 г., да помилует его бог“. Последние слова принадлежат, повидимому, не автору (иначе бы он вычеркнул предшествующие слова), но другому лицу. [3] ارشاد, VI, 467. О везире Магрибӣ см. Броккельманн, I, 353. E. Zambaur, Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de l'Islam, Hanovre, 1927, p. 15. [4] В. Бартольд, Улугбек, стр. 113 и сл. [5] ЗВО, X, стр. 128 и сл.

переводе Абу-ш-Шерефа Джербāдеканй.[1] Там же мною было приведено известие другого автора XI в. — Гардизй, что с главой Ферйгӯнидов вступил в родство саманидский эмир Нӯх̮-ибн-Манс̣ӯр (976—997). Это известие относится к началу царствования Нӯх̮а (вступившего на престол 13-ти лет); гӯзгāнский владетель здесь, как у нашего автора, носит имя Абу-л-Х̮āрис̱ Мух̮аммед ибн-Ах̮мед (у ʿУтбй: Ах̮мед ибн-Мух̮аммед).[2]

Известия нашего автора и других географов X в. показывают, что Гӯзгāн Ферйгӯнидов был гораздо обширнее Гӯзгāна эпохи арабского завоевания и первых трех веков ислама. В рассказе о завоевании,[3] как потом у географов IX в., Фарьяб (на месте города Даулетабада или селения Хайрабад)[4] не причисляется к Гӯзгāну; по маршруту, приведенному Ибн-Х̮урдāд̱бехом,[5] западная граница области Гӯзгāн проходила между Фарьябом и Шабӯрк̣āном[6] (или Шубӯрк̣āном,[7] у нашего автора: Ушбӯрк̣āн или Ашбӯрк̣āн,[8] ныне Шиберган), в одинаковом расстоянии (девять фарсахов) от обоих. По Яʿк̣ӯбй Фарьяб был „старым городом“; вторым городом в то время и местопребыванием арабского наместника (ʿāмиль) Фарьяба был город Йехӯдāн (у Ис̣т̣ах̮рй и других, Йехӯдийя, у нашего автора Джухӯдāн, на месте Меймене). К Гӯзгāну причислялась, однако, горная область Гурзивāн, в верховьях реки Аб-и-Меймене; здесь жил туземный владетель (мелик) Гӯзгāна; арабские правители Гӯзгāна жили в Анбāре (у нашего автора Анбйр), на месте современного города Сер-и-пуль. Ко времени Ис̣т̣ах̮рй (или его источника Балх̮й) положение изменилось. Не сказано, входил ли в то время в состав Гӯзгāна Фарьяб, но Йехудийя причислялась к Гӯзгāну и даже считалась главным городом этой области. Местопребыванием правительства (султан; очевидно, в то время уже не существовало различия между арабским наместником и туземным князем) был Анбāр. Наш автор, наоборот, называет Йехӯдийю местопребыванием „гӯзгāнского царя“, Анбāр—главным городом области (к̣ас̣аба: то же самое выражение употреблено у Бйрӯнй,[9] у которого мы находим также форму Анбйр).

Наш автор отводит гӯзгāнскому владетелю первое место среди удельных князей (мулӯк-и-ат̣рāф) в саманидском государстве как по политическому значению, так и по „любви к знанию“. На севере Гӯзгāн тогда простирался до Аму-дарьи; на юге гӯзгāнскому князю подчинялись все начальники (михтер) в горных областях Г̣арчистāн и Г̣ӯр. Часть Г̣арчистāна называлась „Г̣арчистāном гӯзгāнским“ и непосредственно управлялась гӯзгāнским князем: ему принадлежал, как пограничный г̣ород Гӯзгāна, город Т̣āльк̣āн на месте Кала-Вели.[10] В верховьях Герируда пограничным пунктом гӯзгāнских владений называется, как и у Ис̣т̣ах̮рй,[11] город Рабāт̣-и-Каравāн. В верховьях Мургаба владения гӯзгāнского князя граничили с владениями князя города Буста на Хильменде; из этого можно было бы заключить, что почти вся область Г̣ӯр подчинялась князю Буста; но в описании Г̣ӯра (л. 21б) автор называет владетеля

[1] О подлиннике и переводе ср. мой „Туркестан“, II, 20 и сл.; англ. изд., стр. 19 и сл. Текст главы о Ферйгӯнидах из персидского перевода ʿУтбй (ср. тегер. изд. 1272, стр. 305 и сл.) приведен Рашйд-ад-дйном с некоторыми несущественными изменениями и сокращениями. Арабский подлинник ʿУтбй-Манйнй, II, 101. [2] Текст Гардизи по кембриджской рук. King's College, 213, л. 104б وبا امیر ابو الحسن وبا ابو الحرث محمد بن احمد بن فریغون خویشی کرد تا بدیشان پشت او قوی کشت. [3] Например, Beladsori, 406 внизу. [4] В. Бартольд, Историко-географич. обзор Ирана, стр. 23. [5] BGA, VI, ٣٣, 11. [6] Такая вокализация у Ис̣т̣ах̮рй, BGA, I, 270, ср. Марко Поло, перевод Минаева, стр. 61, Сапурган и варианты. [7] Вокализация BGA, VI, ٣٣,11; VII, 287,10; искаженная вокализация у Якута, III, 254,10 и 305,4, хотя Якут сам проезжал там. [8] BGA, II, 321,17 и 322,7 Ашбӯрк̣āн. [9] Так в печатающейся в настоящее время работе А.-З. Валидова البیرونی آثاری стр. 18, в берлинской рук. (о ней Ahlwardt, № 5667), л. 134а вм. قصبة стоит قصر. [10] О местоположении см. ЗВО, XIV, стр. 031. [11] BGA, I, 272; ср. ibid., 265 внизу.

этой области, г̄урша̄ха, вассалом гӯзга̄нского эмира. Этому же эмиру платили подать кочевавшие в соседних степях арабы, в числе до 20 000 душ мужского пола, владевшие стадами баранов и верблюдов и считавшиеся самыми богатыми из всех арабов в Хорасане.

Ферӣгӯниды называли себя потомками мифического Ферӣдӯна.[1] Повидимому, нет никаких известий о том, из какой местности вышла эта династия, когда и как она утвердила свою власть, находилась ли она в родстве с до-мусульманскими владетелями Гӯзга̄на, гӯзга̄н-х̮уда̄тами.[2] Имя династии было связано с местностью на крайнем севере области; у Мак̣дисӣ[3] упоминается рабат Афрӣгӯн, в одном переходе от Андхоя и в двух от Керки. По рассказу Нершах̮ӣ[4] в последние годы IX в., во время разрыва между саффаридом ʿАмром ибн-Ляйсом и саманидом Исмаʿӣлом ибн-Ах̣медом, эмиром Гӯзга̄на уже был Ахмед ибн-Ферӣгӯн. У Иc̣тах̮рӣ[5] уже упоминается Абу-л-Х̣арис̱ ибн-Ферӣгӯн — повидимому, тот же Абу-л-Х̣арис Мух̣аммед ибн-Ах̣мед, который был современником нашего автора и, следовательно, жил очень долго.[6] Возможно, что этого имени еще не было у Балх̮ӣ: оно встречается не в главе о Хорасане, но в главе о Фарсе, принадлежащей, по мнению де-Гуе,[7] несомненно Иc̣тах̮рӣ, а не Балх̮ӣ; но и Иc̣тах̮рӣ, по мнению де-Гуе, писал эту главу задолго до издания своего труда, не позже 933 г., т. е. за полвека до появления труда нашего автора. Так же у Иc̣тах̮рӣ упоминается секретарь или министр (ка̄тиб) гӯзга̄нского эмира, Джаʿфар ибн-Сахль ибн-Марзба̄н, из рода Марзба̄на ибн-За̄дии, происходившего из Шираза. Этот Джаʿфар был жив и во время составления этой части книги Ибн-Х̣аук̣аля, т. е. в конце 960-х гг.;[8] Ибн-Х̣аук̣аль[9] лично встречался с ним и говорит о редком единодушии, с которым прославлялись современниками достоинства гӯзга̄нского деятеля. Обо всех других деятелях рядом с положительными отзывами приходилось читать или слышать отрицательные; но людей, которые бы дурно отзывались о Джаʿфаре ибн-Сахле, Ибн-Х̣аук̣алю не приходилось встречать. Всякий, кто приезжал в Хорасан за последние пятьдесят лет, был чем-нибудь обязан ему; исключения не составляли и те, кто не мог отправиться к нему лично; такие люди получали от него письма и подарки. В своих поместьях он построил рабаты и назначил в пользу рабатов доходы поместий; там содержались коровы, молоком которых пользовались проезжавшие; в каждом селении и в каждом рабате было для этой цели до 100 коров или больше; ни в этом, ни в других отношениях ему не было подобного в Хорасане. Очень вероятно, что Джаʿфар ибн-Сахль способствовал появлению труда нашего автора.

Совершал ли автор какие-нибудь путешествия, из его труда не видно; он говорит только о заимствовании им известий из книг, причем, однако, не называет ни

[1] Нет никакого основания читать افريغون вм. افريذون, как предлагает Туманский (ЗВО, X, стр. 130). [2] J. Marquart, Ērānšahr, 80. [3] BGA, III, 347,6. [4] Nerchakhy, ed. Schefer, p. 85. [5] BGA, I, 148,2. [6] Год его смерти, повидимому, нигде не упоминается. Он был жив еще в 999 г. во время завоевания Хорасана Махмудом (ʿУтбӣ-Манӣнӣ, I, 316); в рассказе о битве при Шарх̮ия̄не (4 января 1008 г., ср. мой „Туркестан“, II, 287) назван, как владетель Гӯзга̄на, его сын и преемник Абу-Нас̣р (ʿУтбӣ-Манӣнӣ, II, 84), умерший в 401 г. (1010 — 11). Вопреки Маркову (Инвент. катал. мусульм. монет Эрмитажа, СПб., 1896, стр. 178 и сл.) и Цамбауру (Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de l'Islam, Hanovre, 1927, p. 205) Ферӣгӯниды никогда не владели Балхом и не чеканили монет. Приводимые у Цамбаура имена и даты совершенно не соответствуют действительности и представляют шаг назад по сравнению со статьей Sachau, на которую ссылается Цамбаур. [7] ZDMG, XXV, 50. [8] Современным ему саманидским эмиром Ибн-Х̣аук̣аль называет Манс̣ӯра ибн-Нӯх̮а (961—976), BGA, II, 341,14. В 358 г. х. (968—9) он был на Гюргене (ibid., 282,10) в том же году „в последний раз“ был в Мосуле (ibid., 146,3) и, повидимому, на восток больше не возвращался [9] Ibid., 208.

одного из своих мусульманских источников. По замечанию Туманского,[1] „он нигде не называет своих источников, кроме Птолемея, да и то, вероятно, лишь в качестве риторического приема“. Это замечание не вполне соответствует действительности; кроме Птолемея, упоминается Аристотель (л. 2а), причем цитуется его آثار علوى, т. е. الآثار العَلويّة „Meteorologica“. То же самое место (об океане, окружающем землю) цитуется у автора начала XII в. ал-Ҳаракӣ.[2] Птолемей цитуется 2 раза (4а и 5а), не в главах, посвященных отдельным областям, но только в общей части, т. е. в описании всего мира, именно в главе об островах. Говорится о тринадцати островах и двух выдающихся в море горах в Индийском океане, причем прибавлено, что эти две горы упоминаются в книгах Птолемея; текста, на который могло бы опираться это известие, в географии Птолемея нет. В „западном океане“ (*δυτικός Ὠκεανός* Птолемея) было, по словам автора, 25 островов, названия которых перечислены в книге Птолемея. Эти названия приводятся; большею частью они, действительно, заимствованы у Птолемея, начиная с 6 „островов блаженных“ (*αἱ τῶν μακάρων νῆσοι*, Птолемей IV, 6, 34, у арабских авторов большею частью الخالدات, у нашего автора الخالية, как у Баттāнӣ الخاليات).[3] Из Птолемея узнали об „островах Британии“, которых по нашему автору и по арабским географам[4] было 12 (у Птолемея этого числа нет). Как об „островах блаженных“ (Канарских), так и о Британии нашим автором сообщаются известия, которых, повидимому, нет в других источниках. Говорится, что на „островах блаженных“ есть „золотые рудники; раз в год туда направляются люди из страны Сӯдāн и из городов Сӯс ал-Акçā и привозят золото из тех рудников; жить там никто не может из-за сильного зноя“. Британия называется (л. 37б) „складочным местом товаров Византии (Рӯм) и Испании (Андалус)“. Но среди названий 25 островов есть такие, которых у Птолемея нет; по ошибке помещаются в западном океане Родос и Арвāд; упоминаются легендарные „остров мужчин“ и „остров женщин“, под влиянием совершившегося в эпоху ислама, может быть под влиянием лингвистического недоразумения, приурочения легенды об амазонках к Балтийскому морю.[5] Ссылки автора, подобно ссылкам многих других мусульманских географов,[6] относятся, очевидно, не к подлинному, а к переделанному арабами Птолемею; но никакой риторики в этих ссылках нет.

2

История арабской географической науки еще далеко не достаточно разработана.[7] В „Энциклопедии ислама“, по не вполне последовательной системе этого

[1] ЗВО, X, стр. 132. [2] Текст у Nallino, Al-Battānī sive Albatenii opus astronomicum. Pars I, Mediolani 1903, p. 175. [3] Battani-Nallino, I, 17, прим. 2. Это не единственный случай совпадения текста Баттāнӣ с текстом нашего автора; по Баттāнӣ (ibid. 18, прим. 5) и нашему автору (л. 4б) островов около Индии и Цейлона было 59, по Ибн-Рустэ (BGA, VII, 84,15) и Ҳаракӣ, согласно с текстом Птолемея (VII, 4, 11—13), 19. По мнению Наллино, Баттāнӣ прочитал نط вместо стоявшего в его списке يط; очевидно, эту ошибку сделал общий источник Баттāнӣ и нашего автора. [4] BGA, VII, 85,13 Ибн-Рустэ; Battani-Nallino, I, 18. [5] Куник-Розен, Известия ал-Бекри и т. д., I, 80. Peschel-Ruge, Geschichte der Erdkunde, 90. Nallino, Al-Ḫuwārizmī, 50. [6] Nallino, Al-Ẋuwārizmī, 52. [7] В широко задуманном „Введении в историю науки“, издание которого предпринято в Америке (G. Sarton, Introduction to the History of Sciences. Carnegie Institution of Washington. Publication № 376, 1927; ср. рецензию E. J. Holmyard в JRAS, 1929, 209 sq.), отведено место и географической науке „от Гекатея до Бируни“. Говорится, что греческие познания были переданы христианской школой другим восточным христианам — сирийцам и арабам — и в конечном итоге (finally) мусульманам. Со второй половины VIII до конца XI в. арабский язык был главным языком науки и прогресса, в XII в. „the intellectual supremacy of the Muslims had already come to an end“ (p. 18), что едва ли верно.

издания (ср. „Adab“, „al-Djabr“, с другой стороны „Astrologie“, „Astronomie“), мы могли бы ожидать статьи об этом предмете или под словом Djaghrafīya, или под словом Geographie; ни в том, ни другом месте такой статьи нет. В „Geschichte der Arabischen Litteratur“ Броккельманна есть отделы, посвященные географической литературе, но, как было указано в печати,[1] именно в этих главах особенно проявляется неудовлетворительность книги Броккельманна. Тот же ученый, которому принадлежит этот отзыв, там же (в 1909 г.) называет лучшим обзором арабской географической литературы труд Рено, вышедший в 1848 г.[2] Тот труд, которым в первой половине IX в. было положено начало арабской географической науке, именно труд Абу-Джаʿфара Мухаммеда ибн-Мӯсы Хорезми, сделался доступным в печатном издании только в 1926 г.[3] Несколько раньше, в 1895 г., этот труд был предметом классического исследования Наллино;[4] тот же ученый потом вернулся ко многим вопросам, касающимся Хорезми и вообще арабской географической науки, в своем большом труде об умершем в 929 г. астрономе Баттāнӣ на латинском языке.[5]

Вполне установлено, что арабская география, подобно арабской астрономии, была основана на Птолемее. В средние века Птолемей изучался только Востоком, сначала христианским, потом мусульманским, и до XV в. был совершенно забыт в Западной Европе.[6] Из астрономического труда Птолемея был заимствован и исторический канон — хронология царствований с VIII в. до н. э. до II в. по н. э., вместе с принятой христианским миром хронологией Евсевия (IV в. н. э.), где история начинается с Авраама и современных ему и его потомкам царей.[7] Вследствие этого в мусульманской литературе делались и некоторые попытки географического приурочения античных исторических преданий, не всегда удачные; еще в XI в. мы в каноне Бӣрӯнӣ видим попытку отожествить классический Илион с сирийским Триполи.[8] Точной передачи текста Птолемея на арабском языке мы не имеем; мусульманские ученые с самого начала отнеслись к этому тексту гораздо более самостоятельно, чем впоследствии западно-европейские, и уже в труде Мухаммеда Хорезми мы находим переделанного Птолемея, отчасти исправленного и дополненного, отчасти искаженного. По замечанию Наллино,[9] мы в сочинении Хорезми имеем такой труд, какого не могла создать ни одна европейская нация в период своих первых шагов на научном поприще. Однако, в этой ранней самостоятельности рядом с положительными сторонами были и отрицательные. Не было создано прочного и определенного исходного пункта для научной мысли; не было возможности точно разграничить сведения, заимствованные из разных источников; как мы видели, даже географы X в. уже не знали, что было сказано у Птолемея и что прибавлено мусульманскими авторами.

[1] ZDMG, LXIII, 596. [2] Géographie d'Aboulféda. T. I. Introduction générale à la géographie des orientaux. [3] Das Kitāb Ṣūrat al-arḍ des Abū Ǧa'far Muḥammad ibn Mūsā al-Ḫuwārizmī, herausg. von Hans v. Mžik, Bibliothek arabischer Historiker und Geographen, III. Band. [4] C. A. Nallino, Al-Ḫuwārizmī e il suo rifacimente della geografia di Tolomeo. Reale Acad. d. Lincei, Serie V, Memorie della classe di scienze morali etc. vol. II, parte 1a. [5] C. A. Nallino, Al-Battānī sive Albatenii opus astronomicum. Public. del. Reale Osservatorio di Brera in Milano, N. XL, parte I—III. Третья часть (арабский текст) вышла в 1899 г., первая в 1903, вторая в 1907. [6] K. Wright, The geographical lore of the time of the crusades, New York, 1925, Amer. geogr. soc., Research Series № 15, p. 10, 19. [7] Текст канона Птоломея, например, C. Wachsmuth, Einleitung in das Studium der alten Geschichte, Lpz. 1895, S. 305 f. О Евсевии ibid., S. 163 ff. Как по Евсевию, так и по Бӣрӯни список царей начинается с Бела, отца Нина (Chronologie ed. Sahau, S. 85). [8] Берлинская рукоп. Ahlw. 5667 f. 34a: طوطالوس — فى ايّامه فتحت ايليون وهو (sic) اطابلس شام بعد حصار عشر سنين لسبب استيلاى اسكندر فيروس امراة بعض الملوك Cf. Chronologie, S. 86. [9] Al-Ḫuwārizmī, 53.

Время появления труда Мухаммеда Хорезми точно не установлено. Скудные биографические сведения о нем недавно были вновь собраны в статье Э. Видемана.[1] Прозвание ал-Кутруббулӣ показывает, что он был связан не только с Хорезмом, но и с местностью на Тигре, куда, может быть, переселились уже его предки; прозвание ал-Маджӯсӣ — что его предки были не христианами, но зороастрийцами; этим, может быть, отчасти объясняется факт, что на его деятельность индийские и персидские традиции оказали еще больше влияния, чем греческие. Помимо астрономических и математических сочинений (известно, что искажением имени ал-Хорезми является слово логарифм) им был составлен исторический труд, ссылки на который встречаются у такого раннего историка, как Ахмед ибн-Абу-Ṭāхир Ṭайфӯр;[2] у Табари первая ссылка на труд Хорезми относится к смерти халифа Махдия (785),[3] последняя — к концу 825 и началу 826 г.[4] Хорезми был участником производившихся при халифе Ма'мӯне (813—833) научных работ; его географический труд несомненно связан с исполненной для Ма'мӯна картой, считавшейся коллективным произведением;[5] впоследствии, под влиянием легенды о семидесяти толковниках библии и т. п., говорили об участии в этой работе семидесяти ученых.[6] Вследствие этого, по мнению Наллино,[7] труд Хорезми несомненно относится к царствованию Ма'мӯна, т. е. к периоду между 813 и 833 гг. Приэтом делается попытка более точно определить terminus post quem и terminus ante quem. Среди городов 3-го климата упоминается ничтожное селение Ķиман[8] в верхнем Египте, которое могло получить известность вследствие победы правительственных войск над мятежниками в 201 г. х.[9] (816—817); следовательно Хорезми писал не ранее 201 г. х. Как термин ante quem предлагается 210 г. х. (826—27), причем причины выбора именно этой даты не указываются. В действительности труд Хорезми в том виде, как он дошел до нас, не может быть отнесен к царствованию Ма'мӯна, так как упоминается новая столица Сурра мен ра'ā (Сāмаррā),[10] возникшая только при халифе Муʿтаçиме (833—842), причем начало постройкам в Сāмаррā было положено в 221 г.[11] (836). Terminus post quem следовательно должен быть передвинут на 20 лет; как terminus ante quem могла бы быть признана дата смерти Хорезми, если бы эта дата была нам известна; в последний раз Хорезми упоминается, повидимому, в рассказе о смерти халифа Вāсиķа в 847 г.[12]

В сочинении Хорезми мы рядом с географическими названиями мусульманского периода еще встречаем большое число древних названий; впоследствии эти названия стали быстро исчезать; в словаре Якута о географических названиях, встречающихся у до-мусульманских авторов, говорится только, что они „по давности времени“[13] большею частью сделались непонятными. Интересны попытки Хорезми сблизить древние названия с названиями своего времени. Германия называется страной славян; две Сарматии сближаются со страной дунайских болгар и страной алан, две Скифии — со страной турок вообще и самых восточных турок, тугузгузов, Серика с Сӣнистāном, т. е. Китаем;[14] последний пример показывает, что для сравнения с греческими терминами привлекались термины персидской географии.

[1] Enz. des Islām, II, 978. [2] Kitāb Baġdād ed. Keller, p. 349. [3] Tabari, III, 551,12. [4] Ibid., 1085,13. [5] BGA, VIII, 33,14. [6] Reinaud, Introd., p. XLV, прим. 2. Nallino, Al-Ḫuwārizmī, 13. [7] Nallino, Al-Ḫuwārizmī, 22. [8] В издании Mžik № 153. [9] Более точная дата у Киндӣ (GMS, XIX, 166,9): месяц джумāдā I 201 г. (с 25 ноября до 24 декабря 816). [10] В издании Mžik № 301. [11] Ṭabarī, III, 1180; BGA, VIII, 357,3. [12] Ṭабарӣ, III, 1364,16. [13] لتطاول الزمان Jacut, I, 7,8. [14] Все эти сближения в издании Mižk, стр. 105 (№№ 1593, 1596, 1599, 1600, 1601, 1602).

Точное заглавие книги Птолемея *Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις* было заменено словом „география“, в арабской переделке (джаграфӣя); это слово большею частью переводилось „изображение земли“ (صورة الارض),[1] чем объясняется, вероятно, и заглавие книги Хорезми. Автору „Фихриста“[2] было известно, что труд Птолемея состоял из восьми книг или отделов (по-гречески *βιβλίον*, по-арабски مقالة); первый перевод, притом неудовлетворительный, был сделан для младшего современника Хорезми, Абу-Йӯсуфа Я'кӯба ал-Кинди, воспитателя и приближенного сына халифа Му'тасима, Ахмеда; смерть Кинди относят к 260 г. х. (873—4).[3] Очень вероятно,[4] что Кинди воспользовался этим переводом для своего собственного географического труда „Описание населенной части земли“ (رسم المعمور من الارض), упомянутого у Мас'ӯди.[5] Автором географического труда был также ученик Кинди Ахмед ибн-Мухаммед ибн-ат-Таййиб Серахси (умер в 899 г.);[6] этому труду приписывается часто встречающееся в арабской географической литературе заглавие „Книга путей и государств“ (كتاب المسالك والممالك).[7] К этому же времени относится усовершенствованный перевод Птолемея, автором которого был вышедший из среды язычников города Харрана, патриот языческой культуры Абу-л-Хасан Сāбит ибн-Курра (836—901). Таким же языческим патриотизмом объясняется, по мнению Наллино,[8] попытка Баттāни, тоже вышедшего из среды харранских язычников или „сāбиев“, вернуться в некоторых случаях от Хорезми к Птолемею, что было истинным шагом назад (un vero regresso).

От географических трудов математиков и астрономов, как Хорезми, Кинди, Сāбит ибн-Курра и Баттāни, существенно отличались „Книги путей и государств“, в которых географии политической и экономической отводилось гораздо больше места, чем математической и физической. В этих трудах мы находим перечень областей, на которые разделялся известный арабской науке мир, преимущественно мусульманский, сведения о городах, о торговых путях, о предметах вывоза из отдельных областей и городов и т. п. По словам „Фихриста“,[9] автором первого труда о „путях и государствах“ был Абу-л-'Аббāс Джа'фар ибн-Ахмед Мервези; его труд остался неоконченным; сам он умер в Ахвāзе; его книги были увезены в Багдад и там проданы в 274 г. (887—8). Из этих данных можно было бы заключить, что составление труда Мервези относится приблизительно к той же дате. Это заставляет сомневаться в первенстве Мервези; автором труда о „путях и государствах“ был еще другой географ IX в. Абу-л-Кāсим 'Убейдаллах ибн-'Абдаллах ибн-Хурдāдбех. Этот труд тоже упоминается в „Фихристе“, причем о времени жизни автора говорится только, что он был приближенным халифа 'Му'тамида (870—892).[10] Ибн-Хурдāдбех посвятил свой труд какому-то члену аббасидской династии, к которому обращается во втором лице, но которого не называет по имени. Вопрос о времени жизни Ибн-Хурдāдбеха и времени составления его труда подробно рассмотрен в предисловии де-Гуе к изданию текста; де-Гуе старается доказать,[11] что Ибн-Хурдāдбех первоначально написал свой труд в 232 г. х. (846—7), т. е. еще при халифе Вāсике (842—847), и переработал его вторично в 272 г. (885—6), при Му'тамиде. Если первая дата верна, то „Книга путей и государств“ Ибн-Хурдāдбеха появилась в первой редакции задолго до труда Мервези, и ошибка ан-Недима

[1] Напр., Jacut, I, 7,6 также H. Khalifa, II, 601. У Мас'ӯди (BGA, VIII, 33,13) перевод قطع الارض (пересечение земли). [2] Fihrist, 268; ZDMG, L, 213. [3] Так по арабскому сочинению Наллино علم الفلك, 115; в статье Tj. de Boer, Enz. des Islām, II, 1095, только сказано, что он был еще жив в 256 (870) г. [4] Так Brockelmann, I, 225. [5] BGA, VIII, 25,19. [6] Об авторе Brockelmann, I, 210; Fihrist, 261. [7] H. Khalifa, I, 509 (№ 11870). [8] Al-Ḫuwārizmī, 24. [9] Fihrist, 150; GMS, VI, 2, p. 400. [10] Fihrist, 149. [11] BGA, VI, p. XX.

должна быть объяснена тем, что ему, как показывают его слова о халифе Муʿтамиде, была известна только вторая редакция. Против мнения де-Гуе высказался Маркварт,[1] доказывающий, что было только одно издание труда Ибн-Х̮урда̄д̱беха, законченное не раньше 272 г. х. Решающее значение имеет для Маркварта факт, что уже в той редакции труда Ибн-Х̮урда̄д̱беха, которую де-Гуе считал более ранней, упоминаются туг̣узг̣узы, как арабы обыкновенно называли уйгуров, причем Ибн-Х̮урда̄д̱бех заимствовал сведения о туг̣узг̣узах у путешественника Темӣма ибн-Бах̣ра ал-Мут̣аууаʿи, посетившего туг̣узг̣узов в местности, завоеванной уйгурами, по китайским известиям, только в 866 г. Однако сам Маркварт в другом месте[2] приводит (хотя и неправильно толкует) текст умершего в 255 г. (868—9) Джа̄х̣из̣а, где также упоминаются туг̣узг̣узы, причем не как недавние пришельцы, а как давнишние жители, в той же местности, по соседству со страной х̮арлух̮ов (к̣арлук̣ов). Очевидно слово туг̣узг̣уз, как и следовале ожидать по его этимологическому происхождению (тоḳуз-ог̣уз = девять огузов), не всегда означало уйгуров; на уйгуров, повидимому, было перенесено арабами название прежних жителей завоеванной уйгурами местности.[3] Для опровержения мнения де-Гуе о двух редакциях, следовательно, должны быть приведены другие доказательства (сомнительно, например, мог ли Ибн-Х̮урда̄д̱бех говорить о халифе Ва̄с̱ик̣е при его жизни без употребления принятых в таких случаях традиционных формул; но этот довод имел бы значение только в том случае, если бы до нас дошел полный, а не сокращенный текст Ибн-Х̮урда̄д̱беха).

В противоположность рано забытому труду Мервезӣ труд Ибн-Х̮урда̄д̱беха получил широкое распространение и был использован многими учеными, в том числе несомненно, хотя, может быть, не непосредственно, нашим автором. Решение вопроса, что именно было заимствовано позднейшими авторами у Ибн-Х̮урда̄д̱беха, притом из каких его сочинений, несколько затрудняется тем, что „Книга путей и государств“ дошла до нас, как доказывает де-Гуе,[4] только в сокращенном виде. В цитатах других авторов из Ибн-Х̮урда̄д̱беха мы иногда находим более полный текст, чем в известных двух рукописях сочинения Ибн-Х̮урда̄бдеха; на Ибн-Х̮урда̄д̱бехе основаны многие сообщения таких авторов, как Ибн-ал-Фак̣ӣх,[5] Яʿк̣ӯбӣ, Ибн-Рустэ[6] и другие. Кроме „Книги путей и государств“ Ибн-Х̮урда̄д̱бех написал еще несколько других сочинений, из которых по содержанию к „Книге путей и государств“ ближе всего, судя по заглавию, стояла „Книга о генеалогиях персов и их колониях“; возможно, что некоторые ссылки на Ибн-Х̮урда̄д̱беха относятся к этому сочинению. Требует рассмотрения также вопрос, могли ли некоторые из авторов пользоваться непосредственно теми же источниками, на которых основаны сообщения Ибн-Х̮урда̄д̱беха.

Ибн-Х̮урда̄д̱бех говорит в своем предисловии, что́ перевел с иностранного языка (не сказано, с греческого или сирийского) географию Птолемея;[7] этот перевод не упоминается в арабской литературе. По мнению Наллино,[8] перевод географии Птолемея был сделан Ибн-Х̮урда̄д̱бехом для своего собственного употребления и не был выпущен в свет. Замечательно, что даже этот автор, называющий себя переводчиком Птолемея, приписывает Птолемею известие, которого в греческом тексте нет, будто на земле в его время было всего 4 200 городов.[9] У Птолемея так̣ого подсчета числа городов нет.

[1] J. Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, Lpz. 1903, S. 390. Ср. Ф. Вестберг, ЖМНП, нов. сер. XIII (1908), стр. 374. [2] Streifzüge, S. 91. [3] Ср. например, мой „Отчет о поездке в Среднюю Азию 1893—1894 гг.“, стр. 33 и сл. [4] BGA, VI, p. XV sq. [5] BGA, V. [6] BGA, VII. [7] BGA, VI, ٣, 9. [8] Al-Ḫuwārizmī, 7. [9] BGA, VI, ٥, 4.

Несмотря на изучение Птолемея, Ибн-Х̮урда̄д̱бех написал свой труд по совершенно другой системе. Астрономические деления оставлены совершенно в стороне; главное место отводится дорожникам — описанию путей, соединявших области и города, с точным указанием расстояний. Мас'ӯдӣ[1] называет с некоторым пренебрежением географию, как ее понимал Ибн-Х̮урда̄д̱бех, наукой для гонцов и письмоносцев (русскому эти слова могут напомнить известные слова Простаковой в „Недоросле“ Фонвизина). Теперь едва ли кто-нибудь будет отрицать, что именно „книги о путях и государствах“ являются самыми ценными произведениями арабской географической литературы. Благодаря им мы знаем топографию мусульманской Передней Азии IX — X вв. гораздо лучше, чем топографию античного мира, и можно только пожалеть о том, что среди памятников античной литературы так одиноко стоит такое произведение, как дорожник Исидора Харакского (до некоторой степени с ним можно сопоставить „периплы“ Черного моря и Индийского океана). Птолемей, вероятно, отнес бы эти произведения к „хорографии“, которая противополагается у него научной географии.

Мы видели, что перевод Птолемея был также в руках современника Ибн-Х̮урда̄д̱беха, Киндӣ, написавшего географический труд под другим заглавием, указывающим на бо́льшую связь с математической географией; но ученик Киндӣ Ах̣мед Серах̮сӣ написал, подобно Ибн-Х̮урда̄д̱беху, книгу о путях и государствах. Серах̮сӣ, как показывает его прозвание, происходил из Хорасана, но его жизнь и деятельность, насколько известно, была связана только с Багдадом, где он и погиб в 899 г., повидимому, как жертва придворных интриг.[2] Другой ученик Киндӣ, прибывший в Ирак из восточных областей, Абу-Зейд Ах̣мед ибн-Сахль ал-Бал̮х̮ӣ, вернулся к себе на родину, где прожил много лет (он умер в 934 г.) и где написал свой географический труд, имевший большое влияние на последующих географов, в том числе на нашего автора.

3

Вопросу о географическом труде Балх̮ӣ и об отношении к нему дошедших до нас трудов Ис̣т̣ах̮рӣ и Ибн-Х̣аук̣аля де-Гуе посвятил подробную статью,[3] где приводит также биографические сведения о Балх̮ӣ из биографического словаря С̣афадӣ, „ал-Ва̄фӣ би-л-вефайа̄т“.[4] Теперь можно установить, что С̣афа̄дӣ заимствовал эти сведения у Якута,[5] в свою очередь взявшего их из книги об Абу-Зейде, которую составил Абу-Сахль Ах̣мед ибн-'Убейдаллах ибн-Ах̣мед, „клиент повелителя правоверных“, который в свою очередь воспользовался более ранней биографией Балх̮ӣ, автором которой был Абу-Мух̣аммед Х̣асан ибн-Мух̣аммед ал-Везӣрӣ; Везӣрӣ лично знал Абу-Зейда Балх̮ӣ и учился у него.[6]

Самое существенное, чем можно дополнить собранные у де-Гуе сведения о Балх̮ӣ, это слова Якута, что Балх̮ӣ умер (в месяц зӯ-ль-к̣а'да 322 г. х.) 87 или 88 лет от роду, следовательно, родился около 235 г. х. (849—50 гг.).[7] Его географический труд, составленный, как можно заключить из данных, собранных у де-Гуе,[8] в 308 или 309 г. (в 920 г. или немногим позже), был написан им, следовательно,

[1] Prairies d'or, II,70 и сл. BGA, VI, p. XII. [2] Рассказ „Фихриста“ (261), по которому везир Ка̄сим обманом внес имя Серах̮сӣ в утвержденный халифом список лиц, осужденных на смерть, находится в противоречии с переданным у Якута (GMS, VI, 1, 159) рассказом приближенного халифа Му'таḍида, Ибн-Х̣амдӯна, по которому халиф сознательно предал смерти Серах̮сӣ, как еретика, старавшегося совратить в ересь самого халифа. [3] ZDMG, XXV, 42—58. [4] Brockelmann, II, 32. [5] GMS, VI, 1, 141—152. [6] Ibid., 143, 144 и 147. [7] Ibid., 141. [8] ZDMG, XXV, 49.

в глубокой старости. Его путешествие в Ирак, о котором упоминает и де-Гуе (у Якута[1] сказано, что он отправился туда пешком с караваном паломников), относится к годам его ранней молодости, что подтверждается также сообщением, что он учился у Кинд̄и, умершего, как сказано выше, скоро после 870 г. В Ираке Балх̮̄и провел восемь лет и посетил также соседние страны. После приобретения обширных и разносторонних познаний он вернулся к себе на родину через Герат и прославился в Балхе своею ученостью.[2] Восемь лет, проведенных им в Ираке, обнимают, по всей вероятности, не все время его путешествий; ничего не говорится о его жизни в Балхе до вступления на престол Нас̣ра II (914—943), из чего можно заключить, что он вернулся на родину уже в старости. К первым годам царствования Нас̣ра II, по всей вероятности, относится сказанное в „Фихристе“,[3] со слов самого Балх̮̄и, о его отношениях к полководцу Х̣усейну ибн-ʿАл̄и Мервез̄и (или Мерверрӯд̄и) и к везиру Абу-ʿАбдаллаху (в „Фихристе“ по ошибке Абу-ʿАл̄и) Мух̣аммеду ибн-Ах̣меду Джейх̄ан̄и. Балх̮̄и получал от Х̣усейна и его брата Мух̣аммеда С̣аʿлӯка[4] определенную материальную поддержку, аккуратно выплачивавшуюся, но лишился этой поддержки из-за сочинения религиозного содержания, высоко ценившегося потом в правоверных кругах; у Якута[5] приводится отзыв, в котором эта книга Балх̮̄и причисляется к самым полезным для мусульман книгам, какие вообще были написаны (Х̣усейн был еретиком-исмаилитом; Балх̮̄и в молодости также придерживался шиитских воззрений, от которых потом отказался). Везир Джейх̄ан̄и посылал Балх̮̄и в подарок невольниц, но потом лишил Балх̮̄и этого знака внимания из-за непонравившегося ему сочинения Балх̮̄и о жертвоприношениях (القرابين والذبائح). Везир Джейх̄ан̄и считался дуалистом; с его религиозными воззрениями связывали некоторые странности его личной жизни: он не прикасался к человеку иначе как через ткань или бумагу и не терпел кошек.[6]

Балх̮̄и находился на государственной службе, насколько известно, только при кратковременном управлении Хорасаном знатного мервского дихкана Ах̣меда ибн-Сахля (918—919), считавшегося потомком персидских царей.[7] Ах̣мед стоял во главе саманидских войск, усмиривших восстание Х̣усейна Мерверрӯд̄и, причем сам Х̣усейн был взят в плен, но вслед за тем Ах̣мед в Нишапуре отложился от саманидов, был принужден уйти в Мерв, где был разбит, взят в плен и умер в бухарской тюрьме. Ах̣мед ибн-Сахль происходил из семьи ревностных иранских патриотов; его братья пали жертвой национального фанатизма (таʿас̣с̣уб) арабов; с Ах̣медом в Мерве жил некий Серв, на которого ссылается Фирдауси при изложении сказаний о Рустеме.[8] Абу-Зейд в это время старался быть в стороне от национальных споров о преимуществах арабов или персов, как и от религиозных споров о преимуществах ʿАлия или других спутников пророка.[9] Каково бы ни было его собственное национальное происхождение и каков бы ни был его родной язык, он, как ученый, говорил на литературном арабском языке, и на том же языке, хотя не совсем удачно, пытался объясняться с ним эмир Ах̣мед ибн-Сахль,[10] когда прибыл в Балх (других известий о пребывании Ах̣меда ибн-Сахля в этом городе нет). Ах̣мед ибн-Сахль предложил Балх̮̄и должность везира; тот отказался; везиром сделался друг Балх̮̄и, другой уроженец Балха, Абу-л-К̣āсим ʿАбдаллах ибн-Ах̣мед ибн-Мах̣мӯд Каʿб̄и, тоже писавший сочинения религиозного содержания, но более далекие от правоверия; у Самʿ̄ан̄и он

[1] GMS, VI, 1, 145. [2] Ibid , 147. [3] Fihrist, 138, оттуда у Якута, l. c., 141 и сл. [4] О нем де-Гуе, ZDMG, XXV, 54, пр. 1. [5] GMS, VI, 1, 149 внизу. [6] Об этом GMS, VI, 6, 293 по утраченной „Истории правителей Хорасана“ Селлāм̄и. О ней ср. мой „Туркестан“, 11 (англ. изд. 10). [7] О нем В. Бартольд, Туркестан в эпоху монгольского нашествия, I, 6 и сл. II, 251 и сл. [8] ЗВО, XXII, стр. 280. [9] GMS, VI, 1, 148. [10] Ibid., 150.

назван главой му'тазилитов.[1] Балх̮ӣ занял при нем место секретаря; ему было назначено жалованье в 500 дирхемов в месяц, Абу-л-К̣āсиму — вдвое больше, но сам Абу-л-К̣āсим распорядился, чтобы казначей выдавал ему только 900, Балх̮ӣ — 600, причем были приняты меры, чтобы Балх̮ӣ получал свое жалованье хорошими деньгами; все испорченные монеты должны были быть отнесены к жалованию Абу-л-К̣āсима.[2] В это же счастливое для него время Балх̮ӣ благодаря щедрости эмира и везира приобрел имение в своей родной деревне Шāмистийāн, на канале Гарбенгӣ, одном из 12 каналов, орошавших окрестности Балха; это имение перешло к его потомкам.[3]

После падения Ах̣меда ибн-Сахля Балх̮ӣ, повидимому, жил частным человеком в своем имении. Без указания времени говорится (только у Мак̣дисӣ)[4] о приглашении, полученном им в Бухару от саманидского эмира (вероятно Нас̣ра); Балх̮ӣ отклонил это приглашение, будто бы испугавшись бурного течения и ширины Аму-дарьи. Из высокопоставленных лиц Балх̮ӣ еще переписывался с эмирами Саганиана (впоследствии наместниками Хорасана) Абу-Бекром Мух̣аммедом и его сыном Абу-'Али Ах̣медом,[5] но, повидимому, лично с ними не виделся.

Число сочинений Балх̮ӣ доходило, по словам его внука,[6] до шестидесяти. Среди них ясно не назван географический труд Балх̮ӣ, носивший, по всей вероятности (известия об этом несколько разноречивы),[7] заглавие С̣увар-ал-ак̣āлӣм („Изображения климатов"); содержание труда Ис̣т̣ах̮рӣ, основанного, как известно, на труде Балх̮ӣ, заставляет полагать, что имеется ввиду не деление населенной части мира на семь климатов с юга на север, но климаты, как географические области, представляющие самостоятельное целое; таких климатов Ис̣т̣ах̮рӣ насчитывает 20, причем такое же число было, по словам Мак̣дисӣ,[8] у Балх̮ӣ. В списке[9] трудов Балх̮ӣ, однако, приняты во внимание некоторые сочинения, судя по заглавию, географического содержания; сюда относится напр., „Книга о небесах и мире". Среди других трудов есть книга „Комментарий на изображения" (тафсӣр ас̣-с̣увар); возможно, что имеется ввиду географический труд Балх̮ӣ, тем более, что и Мак̣дисӣ называет этот труд только комментарием, притом слишком кратким, к его картам.

Уже в то время был не вполне ясен вопрос об авторе сочинения, составляющего теперь первый том „Bibliotheca Geographorum Arabicorum". Мак̣дисӣ[10] видел три экземпляра этого труда, один в Рейе,[11] другой в Нишапуре, третий — в Бухаре; в первом случае автором считался Балх̮ӣ, во втором (в самой рукописи имени автора не было) — Абу-Бекр Мух̣аммед ибн-ал-Марзубāн ал-Мух̣аууалӣ ал-Карх̮ӣ, умерший в 309 г. х. (921—2), в третьем — Абу-Исх̣āк̣ Ибрахӣм ибн-Мух̣аммед ал-Фāрисӣ ал-Ис̣т̣ах̮рӣ, названный в самой рукописи. Мак̣дисӣ считает наиболее достоверным последнее, так как видел нескольких лиц, знавших Ис̣т̣ах̮рӣ и присутствовавших при составлении его труда; одним из этих свидетелей был Абу-Нас̣р ал-Х̣арбӣ, мух̮тасиб города Бухары.[12] О том, что автором считался Карх̮ӣ, говорится у Мак̣дисӣ еще в другом месте,[13] в главе о Синде; но в ссылках или цитатах им называются только Балх̮ӣ или Ис̣т̣ах̮рӣ. По

[1] GMS, XX, 485. Ка'би, умерший в 319 г. (931), писал также исторические сочинения; ср. Туркестан, 11. [2] GMS, VI, 1, 147. [3] Ibid., 143 и сл. [4] BGA, III, 4. Де-Гуе, ZDMG, XXV, 55, ссылается на Мак̣дисӣ и С̣афадӣ, но ссылка Якута (GMS, VI, 1, 152) на Мак̣дисӣ показывает, что С̣афадӣ взял это известие через посредство Якута у того же Мак̣дисӣ. [5] GMS, VI, 1, 143. [6] Ibid., 150, 2. [7] ZDMG, XXV, 57. [8] BGA, III, 4,10. [9] Находится в „Фихристе" и передан у Якута (GMS, VI, 1, 142 и сл.) полнее, чем в печатном издании „Фихриста" (138). [10] BGA, III, 5a. [11] О библиотеке министра Ибрахӣма ибн-'Аббāда в этом городе см. ibid., 391. [12] Ibid., 136,12. [13] Ibid., 475,10; ср. толкование текста ibid., 5a в конце, против ZDMG, XXV, 48. Грамматически, однако, прежнее толкование представляется более естественным.

словам де-Гуе,[1] все цитаты, где назван Балх̮ӣ, вполне соответствуют тексту Иҫтах̮рӣ; тем не менее де-Гуе считает возможным, что Маҝдисӣ кроме текста Иҫтах̮рӣ имел в руках также текст Балх̮ӣ,[2] тогда как у Якута было в руках только одно сочинение; приводя цитаты из него, он большею частью ссылается на Иҫтах̮рӣ, но иногда на Балх̮ӣ, „как будто бы следуя определенной системе".[3] Последнее предположение едва ли соответствует действительности; Якут ссылается на Балх̮ӣ, не упоминая об Иҫтах̮рӣ, только один раз, по поводу расстояния между Джеддой и Аденом;[4] соответствующие слова, конечно, находятся и в тексте Иҫтах̮рӣ.[5] Во всех других случаях цитуется только Иҫтах̮рӣ, в том числе и по поводу расстояния между Хадрамаутом и Аденом,[6] о чем говорится у Иҫтах̮рӣ в том же месте. Последовательность, которую де-Гуе напрасно ищет у Якута, можно отметить только у Маҝдисӣ: среди двадцати климатов можно выделить три, где преимущественно цитуется Балх̮ӣ (именно три последних: Хорасан, Сеистан и Мавераннахр), и три, где преимущественно цитуется Иҫтах̮рӣ (Фарс, Керман и Синд).

Труд Иҫтах̮рӣ, по мнению де-Гуе,[7] представляет второе, сильно дополненное издание труда Балх̮ӣ, сделанное между 318 и 321 г. х. (930—933), т. е. еще при жизни Балх̮ӣ. В русских трудах[8] при упоминании об Иҫтах̮рӣ его труд часто относится к 951 г., т. е. к 340 г. х.; по мнению де-Гуе,[9] это была дата той рукописи, к которой восходила большая часть распространенных на востоке списков; тогда же был издан составленный двадцатью годами раньше труд. К тому же времени (в одном месте сказано: „vermutlich nicht später als 340", в другом „schwerlich früher",[10] причем речь идет о той же дате) де-Гуе относит свидание между Иҫтах̮рӣ и Ибн-Ḩауҝалем, о котором рассказывает сам Ибн-Ḩауҝаль, с согласия Иҫтах̮рӣ взявший на себя переработку его труда (получил ли Иҫтах̮рӣ в свое время такое же согласие от Балх̮ӣ и вообще встречался ли с ним, совершенно не известно). К сожалению, Ибн-Ḩауҝаль не говорит ни слова о том, когда и где произошло свидание; сказано только,[11] что он к этому времени уже успел составить карту Азербайджана (в окончательной редакции труда Ибн-Ḩауҝаля Азербайджан, как у Иҫтах̮рӣ, изображен на одной карте с Арменией и Арраном) и Месопотамии.

Ибн-Ḩауҝаль хотел в конце своего труда дать полный обзор своих путешествий,[12] но не исполнил этого; приводится только дата его выезда, еще молодым человеком, из Багдада, повидимому, не вполне точная (четверг 7 рамазана 331 г., т. е. в мае 943 г.; день недели не соответствует числу месяца).[13] Иногда говорится, что автор в таком-то году был в таком-то городе. Годом окончания его труда считается 367 г. (987—8);[14] очевидно, он за такой продолжительный срок успел побы-

[1] ZDMG, XXV, 47. [2] Ibid., 52. [3] Ibid., 46. [4] Jacut, II, 41,17. [5] BGA, I, 27 наверху. [6] Jacut, II, 285,19. [7] ZDMG, XXV, 50. [8] В том числе и в статье Туманского, ЗВО, X, 127. [9] ZDMG, XXV, 51 и сл. [10] Ibid., 48 и 51 (внизу). [11] BGA, II, 236,6. [12] Ibid., 5—6. [13] Ibid., 5,18. Если вместо خلون надо читать بقين, то дата — 1 июня 943. Однако это предположение должно быть отвергнуто. Ибн-Ḩауҝаль прибавляет, что в тот же день из Багдэда бежал от турок хамданид Нāҫир-ад-дауля. Нāҫир-ад-дауля сделался главным эмиром Багдада (эмӣр-ал-умерā) 1 шаʿбана 330 г. (21 IV 942; одинаковая дата у Ибн-Мискавейха, Eclipse of the Abassid Khaliphate, II, 28 и у Ибн-ал-Асӣра, VIII, 286); его владычеству положила конец упомянутая у Ибн-Ḩауҝаля битва; это владычество продолжалось по Ибн-Мискавейху (Eclipse, II, 41) 13 месяцев и 3 дня, по Ибн-ал-Асӣру — 13 месяцев и 5 дней, что приводит нас во всяком случае к первым числам рамазана 331 г.; возможно, что имеется ввиду четверг 3 рамазана (11 V 943). У Zambaur'а (Manuel, p. 9) указывается день 7 рамазана 331 г., как дата перехода власти от Нāҫир-ад-дэуля к турку Тузуну; но по Ибн-ал-Асӣру (VIII, 298) Тузун получил от халифа звание эмӣр-ал-умера только 25 рамазана. [14] На эту дату указывают, по мнению де-Гуе (BGA, IV, p. V), слова (ibid., II, 20,15) о хутбе, прочитанной в „прошлом году" владетелем Йемена из династии зиядидов (Лэн-Пуль, русск. перев, стр. 72; Zambaur, p. 115) на имя фати-

вать несколько раз в одних и тех же городах; так он в 358 г. (968—9) был в Мосуле в последний раз.[1] Он писал свой труд в качестве подданного фатимидского халифа и, повидимому, провел последние годы перед этим на западе; в 361 г. (971—2) он был в Сицилии.[2] Может быть, вследствие этого его труд не получил в восточных областях мусульманского мира такой известности, как труд его предшественника. Только труд Иcṭaxpӣ был переведен на персидский язык; рукопись, принятая путешественником Аузли (Ouseley) за экземпляр перевода труда Ибн-Ḫауқаля и изданная под этим названием, оказалась сокращенной версией труда Иcṭaxpӣ.[3] Приобретение библиотекой Шахруха в XV в. экземпляра арабского подлинника Иcṭaxpӣ было причиной составления на персидском языке географического труда Хафизи-Абру.[4]

Что у нашего автора был в руках экземпляр сочинения Балхӣ или Иcṭaxpӣ, не подлежит сомнению. Это особенно ясно проявляется в главах, посвященных западным областям; например, слова нашего автора (л. 34б) о Малатии вполне соответствуют тексту Иcṭaxpӣ, стр. 62: وملطية مدينة كبيرة من اكبر الثغور التي دون جبل اللكام وتحتفّ بها جبال كثيرة الجوز وسائر الثمار مباح لا مالك له Текст Иcṭaxpӣ передается иногда не вполне точно; словам нашего автора о Мāриде, как „величайшем городе в Андалусе“ (36б), соответствуют у Иcṭaxpӣ (43) слова „из величайших городов Андалуса“. Заимствованием слов Иcṭaxpӣ (68 и сл.), не вполне правильно понятых, объясняется слова нашего автора об Афинах. Иcṭaxpӣ к югу и западу от Константинополя различает берег афинский и римский, но слова „Афины“ (Асӣнāс) и Рим (Рӯмия) остаются для него названиями городов; об Афинах, как о городе, говорится, что там было „местопребывание мудрости греков“ (йунāнийӯн). По словам нашего автора (37б), афинским берегом назывался весь берег моря от Константинопольского пролива (Босфора) до Андалуса (Испании); слово „Асӣнāс“ известно ему только как название местности, где в древности был город Йунийāн; к этому прибавляется, что „все мудрецы и философы вышли из этой местности Асӣнāс“.

Из Иcṭaxpӣ (или Балхӣ) заимствуются иногда и рассказы об исторических событиях. В главе о горах (7б) говорится, как в рассказе Иcṭaxpӣ об арабском полуострове (стр. 24), о горе, вершина которой занимала пространство в 20 фарсахов в окружности, где были пашни и проточная вода, причем, как у Иcṭaxpӣ, говорится, что эту местность завоевал кармат Муḫаммед ибн-ал-Фадл. По словам нашего автора, это событие произошло „в древности“ — выражение не совсем подходящее, потому что речь может идти только о событии конца III или начала IV в. хиджры;[5] может быть слова اندر قديم, употребленные также двумя строками выше, где говорится о древней столице йеменских царей, здесь по ошибке повторены переписчиком. Встречаются места, где текст нашего автора ближе к тексту второго, чем к тексту первого тома BGA. В главе об Ираке (31б) говорится о Каçр-ибн-Хубейра, что это — самый большой город между Багдадом и Куфой; этих слов

мидского халифа. К сожалению, де-Гуе ни в этом месте, ни, повидимому, в других не говорит, в каком источнике он нашел известие о перемене хутбы в Йемене в 366 г. х. У Ибн-ал-Асӣра об этом известий нет. Sir J. W. Redhouse во введении к истории Йемена Ḫазраджӣ (GMS, III, 1, p. 11) говорит, что в 377 (987) г. „the Ḥiwáliyy ruler of Ṣan'á'“ взял Зебӣд; тогда же он уничтожил хутбу на имя аббасидов и вел хутбу на имя фатимидов. Reinaud (Géographie d'Aboulféda, introd., p. LXXXIII) относит окончание труда Ибн-Ḫауқаля, без доказательств, к 366 (976) г.

[1] BGA, II, 146,3; см. выше стр. 5, прим. 8.

[2] Ibid., 22,14–16.

[3] Rieu, Pers. Mans., 416.

[4] المظفرية, 3, 13 и 18.

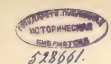
[5] Кармат Муḫаммед ибн-ал-Фадл, повидимому, брат кармата 'Алӣ ибн-ал-Фадла, разграбившего Зебӣд по Лэн-Пулю (Мусульм. династии, русский перевод, 72) скоро после 292 г., по Цамбауру (Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de l'Islam, Hanovre, 1927, p. 115) в 303 г. х.

нет в принятом в издании де-Гуе тексте Иçтахрӣ (85), но они есть в тексте Ибн-Хаукаля (166). Разумеется из этого не следует, чтобы наш автор пользовался сочинением Ибн-Хаукаля; в этом случае, как во многих других, оправдываются слова Нельдеке,[1] что отношение Ибн-Хаукаля к Иçтахрӣ не может быть определено путем простого сопоставления текстов BGA II и I. Слова, не находящиеся в тексте Иçтахрӣ по изданию де-Гуе, находятся, как видно из примечаний, в сокращенной версии по готской рукописи и в персидском переводе по изданию Аузли, следовательно, несомненно были у Иçтахрӣ.

Почти буквально сходны со словами Ибн-Хаукаля[2] слова нашего автора (26а) о трех мусульманских колониях на нижнем течении Сыр-дарьи.[3] В первом томе BGA эти колонии не упоминаются; но достаточно сопоставить текст Иçтахрӣ по изданию де-Гуе[4] с цитатой из Иçтахрӣ у Якута,[5] чтобы убедиться в том, что течение Сыр-дарьи описывалось у Иçтахрӣ гораздо подробнее, чем можно было бы думать по изданию де-Гуе.[6]

Имел ли наш автор перед глазами труд Балхӣ только в первоначальном виде или в переработке Иçтахрӣ? В некоторых местах заметно влияние тех глав BGA I, которые считаются преимущественно произведением Иçтахрӣ, например, главы о Синде, ср. особенно описание Мансуры, л. 26а, и текст Иçтахрӣ, 173. Но это место могло быть также у Балхӣ. Зависимость от Балхӣ-Иçтахрӣ сказывается еще яснее в главах о Хорасане и Мавераннахре, несомненно принадлежащих Балхӣ. Сюда относятся слова о гератской мечети и большом числе проводящих там время людей (19б; ср. Иçтахрӣ, 265), описание Бушенга (ibid., ср. Иçтахрӣ, 268); слова о реке Мургабе, прорезывающей селение Дизе (20а, ср. Иçтахрӣ, 270); слова о трех горных цепях Бутман или Буттем (23б, ср. Иçтахрӣ, 328); слова о сторожевых пунктах в Оше (24а, ср. Иçтахрӣ, 333); слова о Хатламе или Хайламе, как месте рождения эмира Наçра (ibid., ср. Иçтахрӣ, 334). В двух случаях слова нашего автора могут быть сопоставлены только с текстом BGA II, так как в тексте BGA I соответствующие места текста Балхӣ-Иçтахрӣ не сохранились: сюда относятся слова о базаре в Мерсменде (23б, ср. Ибн-Хаукаль, 384,5) и о 60 деревнях около Соха (24а, Ибн-Хаукаль, 396,1). Повидимому, среди мест сочинения Балхӣ-Иçтахрӣ, явно оказавших влияние на нашего автора, нет таких, которые по хронологическим основаниям могут принадлежать только Иçтахрӣ. Упоминающийся у нашего автора (28а) Халлāдж, казненный в 309 (922) г., назван у Иçтахрӣ (148 и сл.) и едва ли был назван у Балхӣ; но возможно, что у автора в этом случае был другой источник; о Халлāдже у Иçтахрӣ говорится не при описании того города (ал-Байдā), из которого он происходил. К тому же, вопрос о том, сохранилась ли в арабских рукописях, рядом с версией Иçтахрӣ, также версия Балхӣ, может быть, нуждается теперь в пересмотре. Де-Гуе доказал вполне убедительно,[7] что находившиеся в его распоряжении рукописи все заключают в себе версию Иçтāхрӣ, в том числе и берлинская, несмотря на результаты исследования де-Гуе всетаки приписываемая Броккельманном[8] Балхӣ; но

[1] ZDMG, LVI, 433. [2] BGA, II, 393. [3] Туркестан в эпоху монгольского нашествия, II, 179. К истории орошения Туркестана, 149. [4] BGA, I, 333. [5] Jacut, II, 404 и сл. Текст у Якута, как отмечает и де-Гуе в примечании (BGA, II, 393с), явно искажен, особенно 405,5, где вместо فيمتدّ على الاتراك الغزية следует читать فيمتدّ الى القرية. [6] Сам де-Гуе говорит, что в BGA I в описании Мавераннахра дает только сокращенный текст, „während der eigentliche Text des Istakhrī bei Ibn Ḥauḳal und in den Anmerkungen dazu zu finden ist". [7] ZDMG, XXV, 42—58. Вывод на стр. 57: обе рукописи, болонская (о ней V. Rosen, Remarques etc., Rome, 1885, p. 94) и берлинская (в печатном издании A и B), положенные в основу издания, передают если не вполне, то большею частью работу Иçтахрӣ. [8] Geschichte der Arab. Litteratur, I, 229.

с тех пор открыты еще новые рукописи, приписанные Балх̮ӣ, именно рукопись, приобретенная в Египте Ахмед-Зеки-беем,[1] и „Balḫīkodex mit schönen Karten“, приобретенный в Багдаде для гамбургской библиотеки.[2] Необходимо проверить, насколько текст этих рукописей отличается от текста BGA I.[3]

4

Географическое сочинение под тем же стереотипным заглавием „Книга путей и государств“ написал упоминаемый в биографии Балх̮ӣ саманидский везир Абу-ʿАбдаллах Мух̣аммед ибн-Ах̣мед Джейха̄нӣ. Ссылки на это сочинение встречаются довольно часто, но само оно, повидимому, исчезло бесследно; из географов X в. им пользовались Ибн-Х̣аук̣аль[4] и Мак̣дисӣ. Из слов Мак̣дисӣ[5] видно, что в основу этого сочинения был положен труд Ибн-Х̮урда̄д̱беха: иногда одну и ту же рукопись, если там не было имени автора, одни называли сочинением Ибн-Х̮урда̄д̱беха, другие — сочинением Джейха̄нӣ. Но из слов того же Мак̣дисӣ видно также, что Джейха̄нӣ, кроме письменных источников, пользовался также расспросными сведениями — собирал иностранцев и заставлял их рассказывать о своей родине и о дорогах туда. Так, по Мак̣дисӣ,[6] от Тункета[7] (к югу от Ташкента, на Ангрене) до главного города Китая было 140 дней пути, „как рассказали Джейха̄нӣ послы, и он упомянул об этом в своей книге и ясно изложил все это“.

К сожалению, этого маршрута не сохранили нам ни Мак̣дисӣ, ни другие авторы; цитат из него мне не встречалось. A priori можно было бы предположить, что многочисленность географических названий, относящихся к Средней Азии, у нашего автора указывает на зависимость от маршрута, приведенного у Джейха̄нӣ. Точное установление такой зависимости несколько затрудняется тем, что наш автор не сообщает никаких маршрутов; но многие из географических названий, приведенных в рукописи Туманского, приводятся также у автора XI в. Гардӣзӣ,[8] причем указываются расстояния между городами и приводятся маршруты, т. е. даются именно те сведения, которых недостает в рукописи Туманского. Гардӣзӣ говорит о заимствовании приведенных им сведений у Ибн-Х̮урда̄д̱беха, у Джейха̄нӣ и еще из третьего анонимного сочинения „Ничтожность земного мира“ (تواضع الدنيا).[9] В одном месте[10] слова Гардӣзӣ буквально совпадают со словами цитаты из Джейха̄нӣ, приведенной у Бӣрӯнӣ;[11] эта цитата относится не к пути в Китай, но к пути из Хотана в Тибет. По словам Бӣрӯнӣ, у Джейха̄нӣ было сказано, что „китайцы в древнее время построили мост от вершины одной горы до вершины другой горы, по дороге из Хотана в область тибетского[12] кагана; кто проходит через этот мост, входит в местность, где воздух задерживает дыханье и делает тяжелым язык; многие из

[1] Ign. Kratchkovsky, Abū Ḥanīfa ad-Dīnawerī, Leide, 1912, p. 24. [2] ZDMG, LXVII, 541 (статья C. Seybold'a). [3] С гамбургской рукописью я имел возможность ознакомиться после сдачи в печать настоящей работы, летом 1929 г. Подобно берлинской, гамбургская тоже оказалась сочинением Ис̣т̣ах̮рӣ, а не Балх̮ӣ; в ней есть и известный рассказ о пребывании автора в Самарканде (BGA, I, 318), который не может принадлежать Балх̮ӣ, так как Балх̮ӣ, по прямому свидетельству Мак̣дисӣ (ibid., III, 4,14), через Аму-дарью не переправлялся. [4] BGA, II, 236,2. Тут же неблагоприятный отзыв как о труде Джейха̄нӣ, так и о труде Ибн-Х̮урда̄д̱беха. [5] Ср. Туркестан в эпоху монгольского нашествия, II, 12 и сл. [6] BGA, III, 346 (345b). [7] Возможно, что вместо „Тӯнкет“ надо читать „Невӣкет“; город Нева̄кет или Невӣкет был исходным пунктом нескольких маршрутов в Китай (В. Бартольд, Отчет о поездке в Среднюю Азию, СПб. 1897, стр. 114, прим. 1). [8] В. Бартольд, Отчет и т. д., стр. 78—126. [9] Ibid., 103 (текст) и 126 (перевод). [10] Ibid., 88 (текст) и 112 (перевод). [11] Chronologie, ed. Sachau, 271. [12] Вместо بيت читай تبّت.

проходящих там от этого умирают, многие и выздоравливают. Тибетцы называют эту гору горой яда". То же самое, почти в тех же словах (конечно, в персидском переводе), сказано у Гардӣзӣ, где сооружение моста приписывается хотанцам, что, может быть, объясняется ошибкой переписчика (ختن вместо چین). Очевидно, речь идет о горной болезни, которая и теперь затрудняет движение по высоким перевалам из Восточного Туркестана в Индию.[1]

Насколько таким установлением зависимости Гардӣзӣ от Джейхāнӣ подтверждается предположение о зависимости от Джейхāнӣ рукописи Туманского, трудно сказать, потому что в рассказе о Тибете между текстом рукописи Туманского[2] и Гардӣзӣ меньше близости, чем в других местах, например, в рассказе о тугузгузах и о Китае. Гардӣзӣ не упоминает ни об одном из тибетских городов, рукопись Туманского называет целый ряд их, причем относит к Тибету несколько городов, помещаемых у Гардӣзӣ на пути из Кашгара в Хотан,[3] хотя самый город Хотан описывается, как и у Гардӣзӣ, в главе о Китае (14а), причем рукопись Туманского помещает Хотан на границе между Китаем и Тибетом и приписывает хотанскому владетелю титул „глава турок и тибетцев".[4]

В самом начале главы о Тибете в рукописи Туманского приводится известие (о беспричинном веселии, нападающем на каждого, вступающего в Тибет), явно заимствованное у Ибн-Х̱урдāдбеха.[5] Сведения о тибетских городах заимствованы, повидимому, из различных источников; два названия لهاسا и کرسانك,[6] относящиеся, повидимому, к одному и тому же городу, приводятся как названия двух различных городов. Такие примеры встречаются в рукописи Туманского, как во всех компиляциях, довольно часто. Достаточно напомнить, что рукопись Туманского (л. 38б) говорит о буртāсах (برطاس) и берāдāсах (براداس), как о двух различных народах, и что в главе о Хузистане (28б) отдельно упоминаются رامهر, т. е. رامهرمز (как у Балх̱ӣ-Иcṭах̱рӣ,[7] говорится об убиении в этом городе Мани), и رام اوردمزد, большой и богатый торговый город на границе между Фарсом и Хузистаном; между тем, второе есть, очевидно, только более правильное и полное персидское произношение того же названия. В этой же главе о Хузистане приводится название еще одного большого города в персидском произношении вместо арабского: وندوشاور вместо جندی سابور. Правописание рукописи Туманского близко подходит к предполагаемому Нельдеке[8] произношению Wandēw-Šāpūr. Автор иногда в заимствованном у Балх̱ӣ-Иcṭах̱рӣ известии заменяет арабскую литературную форму местной персидской; так он пишет (19б) هری вм. هراة в явно заимствованном у Балх̱ӣ-Иcṭах̱рӣ (26б) рассказе о Герате.

В главах о Китае и о тугузгузах, может быть, яснее всего проявляется сходство между нашим анонимом и Гардӣзӣ и зависимость обоих от общего источника. Многие названия городов встречаются у обоих авторов, в том числе персидские названия بغشور и سنگلاخ,[9] как названия мест между Турфаном и Хами и между Ша-чжоу и Су-чжоу. У Гардӣзӣ приводятся дорожники, у анонима нет, но сопоставление порядка названий у обоих авторов ясно показывает, что дорожники были известны и анониму; соответственно общему плану сочинения, города перечисляются у ано-

[1] Корнилов, Кашгария, Ташкент, 1903, стр. 349. [2] Ср. ДАН-В, 1924, стр. 73 и сл. [3] В. Бартольд, Отчет, стр. 94 (текст) и 119 (перевод); упоминаемые там Тадрӯф и Рестӯе причисляются в рукописи Туманского к городам, прежде принадлежавшим Китаю, а „теперь" принадлежащим Тибету. [4] Ср. титул عظیم الختن у автора XII в., Туркестан в эпоху монгольского нашествия, I, 20,2. [5] BGA, VI, ١٧٠,9. [6] У автора XVI в. Мух̣аммед-Х̣айдера ارسانك (Tarikh-i-Rashidi, transl. by E. Denison Ross, London, 1895, 136 и 411). [7] BGA, I, 93. [8] Nöldeke, Tabari, S. 42. [9] Рукопись Туманского 13б и 14а; Отчет о поездке и т. д., стр. 92 (текст), 117 (перевод).

нима в порядке с востока на запад, у Гардӣзӣ — наоборот.[1] Полного соответствия между текстом анонима и текстом Гардӣзӣ нет; у анонима (14а) еще упоминается „каменная башня“ (برج سنكين), едва ли не единственный в этом месте след географии Птолемея (I, 12, 9 *Λίθινος πύργος*, у Ḳудāмы[2] برج الحجارة; у Гардӣзӣ этого названия нет). У анонима нет упоминаемого у Гардӣзӣ[3] города Камул или Хами. Из этого можно заключить, что текст Гардӣзӣ в этом месте передает более позднюю стадию географического познания; возможно, что аноним здесь находится в зависимости от Ибн-Х̱урдāд̱беха, Гардӣзӣ — от Джейхāнӣ. Во всяком случае сведения анонима не могут относиться ни к его собственной эпохе, ни даже к эпохе Джейхāнӣ. Особенно характерно описание города Гань-чжоу (خامجو, 13б и сл.; также у Гардӣзӣ): „Половиной его владеют китайцы, половиной—тибетцы; между ними постоянно ведется война; они — идолопоклонники; султан его (Гань-чжоу) находится в зависимости от тибетского кагана“. Таково могло быть положение во время Ибн-Х̱урдāд̱беха или его источника, путешественника Темӣм ибн-Бахр ал-Мутаууаʿӣ;[4] но втечение всего X в. в Гань-чжоу было уйгурское княжество.[5]

Сведения анонима об Индии столь же мало относятся к X в. Первоисточником Ибн-Х̱урдāд̱беха и других ранних арабских географов в этом случае был путешественник Абу-ʿАбдаллах Мух̣аммед ибн-Исх̣āк̣, проживший два года в Кмере (قمار), т. е. Камбодже;[6] оттуда заимствован рассказ (14б) о строгом запрещении в этой области прелюбодейства.[7] Оттуда же взят рассказ о женщине, правившей в Ориссе. Название Ориссы встречается в двух формах: اورشين (вместе с سمندر, как у Ибн-Х̱урдāд̱беха اورنشين)[8] и اورشفين (в рассказе о царице, как у Ибн-Рустэ[9] اورفسين). Использовано также сочинение Балх̱ӣ-Ис̣тах̱рӣ, например, в рассказе об арабских правителях в Мультане и в городе بابى (у Ис̣тах̱рӣ بانية). По словам Ис̣тах̱рӣ,[10] хутба в Мультане читалась на имя халифа, по Ибн-Х̣аук̣алю[11] — на имя „аббасидов“, которых Ибн-Х̣аук̣аль, писавший в государстве фатимидов, не признавал халифами, по Мак̣дисӣ — на имя „фатимида“.[12] Наш аноним (15а) говорит о чтении хутбы برمعزى; неясно, надо ли предполагать ошибку переписчика вместо معزّ (фатимидский халиф Муʿызз правил с 953 по 975 г.) или термин „Муʿыззи“ может быть отнесен к сыну и преемнику Муʿызза, халифу ʿАзӣзу. Принятие каждого из этих предположений привело бы нас к заключению, что аноним, может быть по устным рассказам, знал о шиитском перевороте в Мультане, совершившемся, очевидно, после Ибн-Х̣аук̣аля и до Мак̣дисӣ. Известно, что Мультан оставался в руках еретиков до завоевания его Махмудом газневидским в 1006 г.;[13] писавший в XII в. эпитоматор Ибн-Х̣аук̣аля напрасно предположил для объяснения похода Махмуда, что Мультан после Ибн-Х̣аук̣аля снова перешел на некоторое время в руки индийцев.

В известиях о Средней Азии и Китае нет таких указаний на события, которые бы совершились незадолго до написания сочинения. Возможно, что и здесь, как во многих других случаях, одни и те же местности, под влиянием пользования различными источниками, упоминаются под различными названиями. Город Пенчӯл (بنجول), Вэнь-су китайских источников, находился, вероятно, на месте современного

[1] Ср. например, маршрут у Гардӣзӣ, текст стр. 91, перевод стр. 116, и порядок перечисления городов в рукописи Туманского, 17а. [2] BGA, VI, ٢٦٤, 15. Ср. J. Marquart, Ērānšahr, 316. Текст у Бӣрӯнӣ, India, ed. Sachau, 149, 13; ср. Ērānšahr, 155. У Мух̣аммеда Хорезми (изд. Mžik, № 865) برج حجارة. [3] Отчет, 92 (текст) и 117 (перевод). [4] Jacut, I, 840 наверху; Отчет о поездке и т. д., стр. 34. [5] Например, Bretschneider, Med. Researches etc., I, 241 и сл. [6] BGA, VII, 132. [7] Ibid. и VI, ٦٦ и сл. [8] BGA, VI, ٦٤,2. [9] Ibid., VII, 134,13. [10] BGA, I, 175. [11] Ibid., II. 230,4. [12] Ibid., III, 485,3. [13] Об этом ʿУтбӣ-Манӣнӣ, II, 72. Elliot, History of India, II, 441.

Уч-Турфана;[1] на это указывает и китайское известие, что тот же город носил название Юй-чжоу. У Гардӣзӣ есть название بنچول[2] и нет названия اوج; у Махмуда Кашгарского[3] (в XI в.) есть اُج и нет названия بنچول; у нашего автора (18а) названы отдельно и بنچول и اوج, причем о بنچول сообщается известие, которого нет в других источниках, что этот город „теперь“ принадлежит киргизам. Едва ли это известие может относиться ко времени автора; его можно отнести только ко времени киргизского великодержавия в конце IX и в начале X в.;[4] оно могло быть как у Ибн-Х̱урдāдбеха, так и у Джейхāнӣ.

В главе об озерах упоминаются рядом (3б) озеро Туз-куль, в стране х̱аллух̱ов (к̣арлук̣ов), длиной в 10 фарсахов, шириной в 8 фарсахов, откуда семь племен к̣арлук̣ов добывали для себя соль, и озеро Иссык-куль, между владениями чигилей и туг̱уз-г̱узов, длиной в 30, шириной в 20 фарсахов, на берегу которого был город Барсх̱āн. Несмотря на разницу в определении величины озера (у Гардӣзӣ[5] Иссык-кулю приписывается еще более значительное протяжение — на семь дней пути), очень вероятно, что первое известие тоже относится к Иссык-кулю.[6] Как установил Наллино,[7] Иссык-куль упоминался у Джейхāнӣ, на которого ссылался автор XII в. Х̱арак̣ӣ; та же цитата из Джейхāнӣ, чего не заметил Наллино, есть у Якута, где какой-то переписчик вместо названия Иссык-куля поставил название гавани Āбеск̄ӯн на Каспийском море.[8]

В тех немногих случаях, когда автор упоминает о событиях, близких ему по времени, эти события относятся к истории мусульманского мира. В том же самом 372 г. х., когда автор писал свой труд, умер буидский шāхāншāх Фанāх̱усрау (у нашего автора Банāх̱усрау), носивший прозвание ʿАдуд-ад-дауля (8 шавваля 372 = 26 марта 983);[9] к концу его царствования[10] относится, вероятно, избиение им белучей, о чем говорят наш автор (л. 26б) и после него Мак̣дисӣ.[11] При описании города Кума (29а) говорится, что оттуда происходил чиновник (дабӣр) Бӯ-л-Фадл, сын ʿАмӣда. Имеется ввиду известный буидский министр Абу-л-Фадл ибн-ал-ʿАмӣд,[12] умерший в Хамадане в ночь на четверг[13] 6 с̣афара 960 г. (8 декабря 970). Совершенно одиноко стоит известие нашего автора (33а), в описании Азербайджана, Армении и Аррана, о большом селении Мубāрекӣ у ворот Бердаʿи, где был „лагерь русских в то время, когда они взяли Бердаʿу“ и потом были там осаждены, что, как известно, произошло в 332 г. х. (943—4),[14] за сорок лет до составления настоящей книги.

Упоминание о русском набеге, может быть, связано с фактом, отмеченным мною в другом месте,[15] что у нашего анонима особенно подробно и, повидимому, точно описываются прикаспийские области. Здесь он дает нам целый ряд сведений,

[1] E. Chavannes, Documents sur les Tou-Kiue (Turcs) occidentaux, St.-P., 1903, p. 9, помещал Вэнь-су на месте Аксу, но впоследствии (в книге M. A. Stein, Ancient Khotan, p. 544) присоединился к мнению, что Вэнь-су есть Уч-Турфан. [2] В. Бартольд, Отчет и т. д., стр. 91 (текст), 116 (перевод) [3] Махмуд Кашгарский, константинопольское изд., I, 38; несколько раз (I, 335, 381; II, 121) приводятся слова из наречия этого города. [4] В. Бартольд, Очерк истории Семиречья, 19; id., Киргизы, Фрунзе, 1927, 19. [5] В. Бартольд, Отчет, стр. 89 (текст), стр. 114 (перевод). [6] Ср. отчет о посольстве кап. Ив. Унковского (1722—1724; изд. Веселовского, стр. 187 и 193) и приложенную к отчету карту, где Иссык-куль носит название Тускель. [7] Al-Battānī, pars I, p. 172 (перевод) и 175 (текст). [8] Jacut, II, 22,4. [9] Ибн-ал-Ас̱ӣр, IX, 13; Zambaur, Manuel etc., 212. [10] Ибн-Х̣аук̣аль (BGA, II, 221,12) говорит только о победе Адуд-ад-дауля с помощью белучей над куфичами; надо думать, что разрыв с белучами произошел после. [11] BGA, III, 489,5. [12] Ср. его биографию (из Ибн-Мискавейха) в „Der Islam“, III, 323 и сл. [13] Ibid., 346; в переводе (339) по ошибке Wednesday. Верный перевод (night of Thursday) в Eclipse of the Abbasid Khaliphate, V, 293. [14] Ср. Визант. Временник, XXIV, 63—92; о словах рукописи Туманского 91. [15] Изв. КИАИ, VI, 63 и сл.

которых нет ни в каких других источниках. Отчасти это относится и к юго-восточному берегу Каспия; обращает на себя внимание сообщение, не находящееся, повидимому, в других источниках, о двух языках, на которых говорили в Астрабаде (29б). Все же восточная сторона каспийского прибрежья была известна автору хуже, чем западная, и при описании этих местностей встречаются неточности. В двух местах (11а и 29б) упоминается река Хиренд (هِرَند); говорится, что эта река вытекает из гор Туса, проходит через пределы Устува̄ и Джермука̄на,[1] протекает между двумя сторонами города Гурга̄на,[2] течет к городу А̄бескӯну и впадает в Хазарское (Каспийское) море. Из этого видно, что верховья Атрека соединены в одну реку с низовьями Гюргена (замечательно, что река Атрек, несмотря на то, что водой этой реки орошался город Дихиста̄н с его округом,[3] не упоминается у географов X в.). Если сведения анонима о прикаспийских областях заимствованы из одного источника, то этот источник был составлен не в восточной, а в западной части прикаспийского района.

Сравнительно менее подробно описываются географически более близкие автору области современного Афганистана, хотя интересен факт упоминания авганцев (افغانان 16а), как народа; до сих пор древнейшим источником, где встречается этот этнографический термин, считался труд ʿУтбӣ[4] (الافغانيّة). Особенно мало сообщается сведений о той части Авганистана, где в то время уже правил основатель могущественной впоследствии династии газневидов Себуктегин, вступивший на престол в 977 г.[5] Повидимому, текст в этом месте несколько искажен переписчиками. Название города Газны встречается несколько раз в обычной форме (غزنين), но не невозможно, что к тому же городу следует отнести слова о богатом торговом городе Г̣азаке, прежде причислявшемся к Индии, потом перешедшем под власть ислама и составлявшем границу между владениями мусульман и кафиров (22а).

5

Из переведенного Туманским предисловия[6] русские читатели могли составить себе представление о том, как сам автор понимал свою задачу. Не вполне ясен выбор заглавия كتاب حدود العالم من المشرق الى المغرب, в переводе Туманского „Книга границ мира от востока к западу“[7] или „Пределы мира от востока к западу“.[8] Второй вариант перевода, повидимому, правильнее, хотя Туманский может быть связывал с заглавием ту особенность сочинения, что автор „для всякой области дает прежде всего ее границы“. Слово حدود в арабской географической литературе значит не столько „границы“, в смысле пограничной линии, сколько „пределы“, в смысле совокупности территории. По словам Ибн-Х̱урда̄дбеха,[9] Птолемей ابان الحدود, что де-Гуе переводит „a donné une bonne description“.[10] Наш автор при описании двух областей, Хорасана и Мавераннахра, употребляет слово حدود в каком-то специальном, не вполне ясном значении. Отдельно от описания самих областей описываются их حدود, причем о владетелях всего края, саманидах, говорится (л. 19а): „Во всем Хорасане находятся их наместники, а в пределах (حدها) Хорасана — цари, которых называют удельными правителями (ملوك اطراف)“. Если автор

[1] جرمكان, 11а и 19б. BGA, III, 300 внизу и 320 جرموكان; о местоположении ibid. 352 г, где جرمقان: 3 перехода от Неса̄. [2] Ср. BGA, II, 273; III, 358 и сл. [3] В. Бартольд, К истории орошения Туркестана, стр. 32. [4] Так и Enzyklopaedie des Islām, I, 159. Ср. у ʿУтбӣ главу об авганцах ʿУтбӣ-Манӣнӣ, II, 300. [5] В. Бартольд, Туркестан, II, 274. [6] ЗВО, X, 127. [7] Ibid., 125. [8] Ibid., 128. [9] BGA, VI ٣,9. [10] Ibid., 1.

хотел этим сказать, что в главе о Хорасане описываются области, находившиеся под непосредственным управлением саманидов, в главе о „пределах Хорасана“ — вассальные княжества, то это различие не проводится им последовательно; достаточно сказать, что владения гӯзгāнского эмира, главного из удельных правителей, включены в Хорасан в собственном смысле (20б), а не в „пределы Хорасана“.

Несмотря на незначительный объем сочинения по сравнению с трудами географов X века, писавших на арабском языке, это сочинение должно было заключать в себе все сведения, „известные до ныне“, о земных областях и царствах, все, что можно было узнать из книг или из рассказов ученых людей.[1] Такое притязание, выраженное в предисловии, повторяется и в тексте, в том месте, где автор от физико-географического описания населенной части земного шара переходит к описанию отдельных государств и городов, с оговоркой, что „всех обстоятельств мира не может знать никто, кроме бога“ (13б). В отдельных местах высказывается такая же уверенность в полноте сообщенных сведений. В конце главы о пресных озерах (4а) говорится: „Это те озера, которые известны и о которых приводятся известия в книгах; кроме них есть много небольших озер, из которых одно находится в горах Гӯзгāна в Мāнишāне, около Бистерāба;[2] длина его — фарсах, ширина — полфарсаха. Такие же озера есть в горах Туса и в горах Табаристана; но эти озера не известны и не древние; до настоящего времени бывает, что они высыхают, так что воды не остается совсем; поэтому мы о них не упомянули“. Такая же оговорка делается дальше, когда говорится о болотах (батӣхахā). Глава об островах оканчивается словами (5б): „Никакого другого известного и населенного острова нет во всем мире, кроме тех, о которых мы упомянули; все эти моря, заливы и острова мы изобразили (на карте)[3] так, как они есть, и в том месте, где они находятся“. В конце главы о пустынях (13а) сказано: „В пределах мусульманского мира большие и известные пустыни и пески — это те, о которых мы упомянули; в области кафиров, кроме (области) турок, это также те, о которых мы упомянули, и бог лучше всех знает и от него помощь“. Другими словами, автор допускает возможность, что пустыни и пески страны турок (где их больше всего) им перечислены не все; в остальном ему приведенные им сведения о пустынях и песках тоже представляются безусловно полными.

Со стремлением к полноте связано стремление к точным числовым обозначениям; автор старается точно определить число морей, озер соленых и пресных, островов и т. п., также число областей, на которые разделяется населенная часть мира. Насколько можно судить по дошедшим до нас памятникам арабской географической литературы, автор в своих географических обобщениях и в своей терминологии в значительной степени самостоятелен. Представления о семи морях в том виде, как у нашего анонима (Восточный океан, Западный океан, Индийский океан, Средиземное море, Каспийское море, Черное море, Аральское море, 2б и сл.), нет, повидимому, нигде. Автор относит термин „Зеленое море“ (دریاء احضر или دریاء سبز, по-арабски البحر الاحضر) к Восточному океану, термин „Великое море“ (البحر الاعظم) к Индийскому; у Мухаммеда ибн-Мӯсы Хорезми[4] к Индийскому океану отнесены оба термина (Великое море — البحر الكبير). Хорезмийским морем у Мухаммеда-ибн-Мӯсы Хорезми названо Каспийское,[5] и этой ранней терминологией арабских географов,

[1] Не совсем ясным словам предисловия واندر كرد حكيمان соответствуют на л. 13б слова وباخبارها بشنيدم. [2] Об округе مانشان см. также описание Гӯзгāна, 20б; город بستراب там не упоминается. [3] На упоминание в тексте о карте, которой в нашем экземпляре нет, обратил внимание уже Туманский (ЗВО, X, 128). [4] Изд. Mžik, 74. [5] Ibid., 80.

может быть, объясняется происхождение русского названия „Хвалимское“ или „Хвалынское“ море.[1] Черное море называется „морем грузин“ (دریاء کرزیان) — термин, встречающийся, повидимому, только у нашего автора. Грузины даже в рукописи Туманского не упоминаются среди народов, живших вокруг Черного моря; в другом месте, в описании Византии, Черное море носит название دریاء کرز (17а), также пишется в некоторых мусульманских источниках название города Керчи в Крыму; отсюда возникло предположение Вестберга,[2] что наш автор называет Азовское море (в действительности речь идет о Черном море, так как говорится о соседстве с Фракией) „морем Керчи“. Вариант دریاء کرزیان не говорит в пользу этого предположения, хотя Вестберг в другом месте пытается объяснить название Керчи названием какого-то народа гаршей (Garshen),[3] жившего, по географии Моисея Хоренского, между страной болгар и Черным морем.

Столь же оригинально, повидимому, представление автора о делении культурного мира на части света и отдельные области. Как и всеми арабскими географами, им принимается деление мира на три части света, Асию, Европу и Ливию. Конечно, первое место по пространству занимала Асия, и термин آسیة الکبری (13а) вполне соответствует термину ἡ μεγάλη Ἀσία у Птолемея (начало книг V и VII, также VIII,3). По мнению автора, Асия занимала $^2/_3$ населенного мира, Европа — $^1/_4$ и Ливия — $^1/_{12}$. Представление, что пространство Асии вдвое больше пространства других частей света вместе взятых, встречается и у других арабских авторов, например, у Бӣрӯнӣ[4] (замечательно, что Ибн-Хурдāдбех[5] совершенно не знает Асию и делит мир на четыре части света: Европу, Ливию, Эфиопию и Скифию), но едва ли мы могли бы найти у какого-нибудь другого автора мнение, что Европа втрое больше Африки. Заимствованному у греков делению на части света автор придает столь же мало значения, как и другие мусульманские географы, и при обзоре отдельных областей не касается вопроса, находились ли они в Азии или в других частях света. Всех областей (ناحیت) по определению нашего анонима — 51: пять в южном полушарии, одна на самом экваторе (Судан) и 45 в северном полушарии. Число областей довольно близко подходит к указанному у Хорезми (56), но названия областей у Хорезми[6] совершенно другие, причем многие заимствуются у Птолемея, чего у нашего анонима нет. Области, помещаемые к югу от экватора, перечисляются по обыкновению в порядке с востока на запад, причем на первом месте названо زابه (в двух других местах, 2б и 39а, и у арабских географов زابج); дальше следует Зенгистāн (стране зенджей или негров, отсюда современное Занзибар), Ḫабаша (Абиссиния), страна Боджа (или Беджа, народ хамитского племени, существующий и теперь и разделяющийся на несколько ветвей)[7] и Нубия. В описании стран, находящихся к югу от экватора (39а), порядок несколько иной: Зенгистāн, Зāбадж, Ḫабаша, Боджа и Нубия. Страну Зāбадж автор помещает, подобно Зенгистану, к югу от моря (39а). Не вполне отчетливо употребляется это название и у арабских географов, где иногда смешиваются названия زابج и جابه;[8] во всяком случае термин Зāбадж всегда относится к Малайскому берегу или архипелагу.[9] Кроме острова جابه (сведения об островах Индийского океана заимствованы у Ибн-Ḫурдāдбеха), упоминается „материковая Джаба“ (جابهٔ خشك, 6б), соответствующая, вероятно, „царству

[1] Ср. Enzyklopaedie des Islām, I, 64 (Baḥr al-Khazar). [2] ИАН, 1899, стр. 214. [3] Ibid., 309 (ссылка на русский перевод Патканова, стр. 29. Ссылка неверна, и такого места мне в географии Моисея Хоренского вообще не удалось найти). [4] Ср. цитату у Якута, I, 63,1. [5] BGA, VI, 100. [6] Изд. Mžik, p. 101—105, № 1548—1603. [7] Ср. статьи ʿAbābde, Bedja и Bishārīn в Enzyklopaedie des Islām. [8] BGA, VI, 46, прим. 2; также Enzyklopaedie des Islām, II, 615, под „Java“. [9] По Бӣрӯнӣ (India, ed. Sachau, 103 наверху) острова Зāбадж ближе к Китаю, чем и Индии.

Джабы индийца“ Ибн-Х̮урдāдбеха.[1] Видно некоторое влияние Балх̮ӣ; как у Иṣṭах̮рӣ,[2] страна зенджей помещается, между прочим, против Фарса и Кермана (очевидно, предполагается, что берег Африки тянулся на восток гораздо дальше, чем на самом деле). Но, повидимому, автор и в этой части своего сочинения пользовался источниками, не дошедшими до нас: в Абиссинии упоминаются города Рāсун, на берегу моря, местопребывание царя, Севāр, стоянка войска, и Рӣн, город, где живет начальник войска. У других авторов мы находим совсем другие названия.[3] Описание страны Боджа и Нубии сильно пострадало вследствие повреждения листов рукописи.

Порядок перечисления 45 областей, находящихся к северу от экватора, в общем перечислении (13а) тоже несколько иной, чем в самом описании. По общему перечислению эти 45 стран следующие: 1) Китай, 2) Тибет, 3) Индия, 4) Синд, 5) Хорасан, 6) его пределы, 7) Мавераннахр, 8) его пределы,[4] 9) Керман, 10) Фарс, 11) пустыня Керескух, 12) Дейлемāн (под этим названием объединен весь южный берег Каспийского моря), 13) Хузистан, 14) Джибāль, 15) Ирак, 16) Аравия, 17) Джезӣра (северная часть Месопотамии), 18) Азербайджан (очевидно, вместе с Арраном и Арменией), 19) Сирия, 20) Египет, 21) Маг̣риб, 22) Испания, 23) Рӯм (Византия), 24) серӣры, 25) аланы, 26) хазары, 27) славяне, 28) печенеги хазарские, 29) мирваты, 30) болгары внутренние, 31) русы, 32) мадьяры, 33) нендеры (в описании, 38б, венендеры), 34) печенеги турецкие, 35) бурāдасы, 36) буртāсы,[5] 37) кипчаки, 38) гузы, 39) кӣмāки, 40) чигили, 41) тух̮сийцы, 42) х̮аллух̮и (ḳарлуḳи), 43) яг̣мā, 44) туг̣узг̣узы, 45) киргизы. Порядок расположения глав виден из напечатанного Туманским оглавления;[6] в расположении глав более тщательно, чем в общем введении, соблюден принцип движения от востока к западу. Полной последовательности в этом отношении нет и здесь; так об Индии говорится раньше, чем о Тибете, хотя в тексте сказано, что к востоку от Индии находятся Китай и Тибет, к востоку от Тибета — только Китай. После Тибета описываются области турецких народов; за туг̣узг̣узами, западными соседями тибетцев, следуют их западные соседи, народ яг̣мā;[7] после этого автор переходит на север и говорит о киргизах, которые по его мнению, жили на востоке до Китая и Восточного океана (об океане говорит и Иṣṭах̮рӣ),[8] снова переходит на юг и описывает х̮аллух̮ов (ḳарлуḳов), область которых примыкала на востоке к Тибету и пределам яг̣мā и туг̣узг̣узов, дальше отделившихся от х̮аллух̮ов чигилей, к области которых примыкали пределы х̮аллух̮ов на востоке и на юге, и их западных соседей тух̮сийцев.[9] Снова переходя на север, автор говорит о кимаках, живших к западу от киргизов и к северу от Иртыша, и о гузах. В отрывке о гузах сказано, что к востоку и к югу от их области находится пустыня гузов[10] и города Мавераннахра; кимаки здесь не упоминаются, хотя, выше, в отрывке о кимаках, говорится о их мирных сношениях и военных столкно-

[1] BGA, VI, ٦٦,5. [2] BGA, I, 11. У нашего автора также напротив Синда, также у Иṣṭах̮рӣ, в другом месте у Иṣṭах̮рӣ (36) напротив части Индии. [3] Enzyklopaedie des Islām, s. v. „Abyssinien“. [4] Об употреблении слова حدود в данном месте см. выше стр. 21. [5] Об этом см. выше стр. 18. [6] ЗВО, X, стр. 130 и сл. [7] 17а يغميا, но 13а, 17б и 18а правильно يغما. В главе об этом народе говорится о Кашгаре, хотя тут же сказано, что город находился на границе между владениями яг̣мā, тибетцев, киргизов и китайцев. [8] BGA, I, 9 внизу. [9] В переводе текста Гардӣзӣ (Отчет о поездке в Среднюю Азию, стр. 125) и в „Очерке истории Семиречья“, стр. 15, я писал „тахсийцы“; но в рукописи Махмуда Кашгарского, судя по печатному изданию (I, 28, 85. 342; II, 243), везде стоит تُخسى
[10] Выражение بیابان غوز соответствует выражению مفازة الغزية у Балх̮ӣ-Иṣṭах̮рӣ (BGA, I, 217 и сл.).

вениях с гузами.[1] Затем идут турецкие печенеги, жившие к западу от гузов, и кипчаки, о которых сказано, что на юге они примыкают к печенегам, а со всех других сторон — к северной пустыне; тут же, однако, сказано, что кипчаки отделились от кимаков, из чего можно заключить, что восточными соседями кипчаков были кимаки. После кипчаков упоминается только один „турецкий", по определению арабских географов, народ — мадьяры (مجغرى). О границе между ними и кипчаками ничего не говорится; к востоку от страны мадьяр — горы, к югу — христианский народ, который называют венендерами, к западу и к северу — область русов. Текст представляет некоторое сходство с Ибн-Рустэ[2] (например, упоминание о 20 000 всадников) и Гардӣзӣ[3] (кроме этого еще упоминание об обширности страны мадьяр, причем у Гардӣзӣ говорится о длине и ширине в 100 фарсахов, у нашего анонима — о длине в 150 и ширине в 100 фарсахов). Все три текста восходят, вероятно, к одному источнику (может быть к Ибн-Хурдāдбеху), причем этот источник полнее всего передан у Гардӣзӣ.

Упомянув о мадьярах и о их борьбе с соседями, автор уверен, что покончил со всеми турками: „теперь я перечислю все области ислама, потом перечислю остальные области кафиров, находящиеся на западе". Мы увидим, что автор, вопреки этому намерению, после описания мусульманских областей снова возвращается к таким народам, которые жили гораздо восточнее мадьяров.

6

Описание мусульманского мира составляет, конечно, бо̀льшую часть описания областей, 17½ листов из 26; все же и такое отношение показывает, что не-мусульманскому миру отводится гораздо больше места, чем у арабских географов. В описании мусульманских областей общий порядок с востока на запад тоже часто нарушается переходом с юга на север. Из Хорасана и пограничных с ним областей, к которым причисляются Сеистан и области по Хильменду, автор переходит на север, в Мавераннахр и пограничные с ним области. О пустыне Керескӯх, т. е. о „хорасанской пустыне" Балх̮ӣ-Истах̮рӣ,[4] особой главы нет. Дальше описываются южные области: Синд, Керман, Фарс, Хузистан. Из Хузистана снова совершается переход на север в Джибāль и Дейлемāн (множественное число от Дейлем). К Дейлемāну или Дейлему причисляются все области по южному и юговосточному берегам Каспия, со включением области Кӯмиш (у арабских географов Кӯмис) с Бистамом, Дамганом и Семнаном. Рей с Хуваром и Казвин отнесены к Джибāлю, а не как у Балх̮ӣ-Истах̮рӣ,[5] к Дейлему. Рей назван „местопребыванием царя Джибāля" (29а). Только после этого описывается находившийся к западу от Хузистана Ирак; вслед за этим описанием снова идет описание северных областей: Джезӣры, Азербайджана, Армении и Аррана. Описание трех последних областей соединено в одну главу, как у Балх̮ӣ-Истах̮рӣ, где порядок: Армения, Арран, Азербайджан;[6] следовало ожидать, что наш автор поставит Арран впереди Армении. Остальные области мусульманского мира — Аравия, Сирия, Египет, Магриб и Андалус.

Хорасан, Мавераннахр и пограничные с ними области описываются подробнее, чем другие части мусульманского мира, потому что автор располагал об этих

[1] По Истах̮рӣ (BGA, I, 222) границу между областями кимаков и гузов составляла река Итиль, вероятно имеется в виду нижнее течение Камы (ср. мою статью „Ghuzz", Enzyklopaedie des Islām, II, 178). [2] BGA, VII, 142. [3] Отчет, текст, стр. 98, перевод, стр. 121 и сл. [4] BGA, I, 227. [5] BGA, I, 207. [6] Ibid., 180.

областях наиболее подробными сведениями; но пристрастия в пользу восточных областей в ущерб западным у него нет, и среди областей и городов, которым в какомнибудь отношении приписывается исключительное место во всем мусульманском мире, нет ни областей, ни городов востока. Хорасан помещается близ середины населенного мира (19а); но Ирак — близ середины мира вообще. Тот же Ирак был самой культурной[1] областью в мусульманском мире, Багдад — самым культурным городом во всем мире, Васит — самым благодатным городом в Ираке (31а). Самыми благодатными областями в исламе были Азербайджан, Армения и Арран (32б). Очень вероятно, что этот отзыв взят из того же источника, из которого вообще заимствованы известия о прикаспийских областях. Самый благородный город в мире — Мекка, место рождения пророка и дом божий. Мекку построил Адам; постройку довершил Авраам; со времени Адама бог полюбил этот дом (Каʿбу, 33б). Первый город, построенный после потопа — Санʿā в Йемене (34а). Главный город области Оман,[2] Сохар (название города почему-то заменяется названием области) — складочное место товаров всего мира; нет в мире города, где были бы более богатые купцы; все товары востока, запада, юга и севера попадают в этот город и увозятся отсюда в разные места. В Хузистане благосостояние[3] выше, чем во всех соседних с ним областях (28б). Египет — самая богатая область в мусульманском мире; Фустāт̣ (Каир) — самый богатый город в мире (35а-б). Египетские пирамиды были построены Гермесом еще до потопа. Длина, ширина и высота каждой из двух больших пирамид равнялись 400 ارش; из сопоставления этого места с текстом Ибн-Х̮урдāдбеха[4] видно, что персидским ارش передается арабское ذراع. Иногда автор говорит об исключительном значении постройки во всем мире там, где в его источнике, у Балх̮ӣ-Ис̣т̣ах̮рӣ, говорится только об исключительном значении в мусульманском мире. Там, где говорится о христианской церкви в Эдессе (رها, 32а) и о большом мосте на Евфрате (34б), словам اندر همه جهان соответствуют у Ис̣т̣ах̮рӣ[5] слова في الاسلام или في بلاد الاسلام.

Везде тщательно отмечается, какие товары вывозились из тех и других мест и какие места имели особенное значение для торговли. Сведения о товарах, несомненно, во многом дополнят то, что мы знали из арабской географической литературы о различных отраслях промышленности в мусульманском мире. Эти сведения могли бы быть предметом особого исследования, причем исследователь не всегда найдет в словарях точный перевод интересующего его термина.

Выражение „место купцов“ (جایگاه بازرگانان или جای بازرگانان; иногда вместо этого говорится, что там-то „много купцов“ بازرگانان بسیار) встречается часто; так называются и целые области, в том числе Мавераннахр (22б), и отдельные города; не упоминается о купцах только в главах о Месопотамии, Сирии, Египте и Испании, хотя о Сирии сказано, что туда попадает все, что привозится из Маг̣риба, Египта, Византии и Испании (34б). Об отдельных местностях и городах говорится как

[1] Персидский термин آبادان не вполне поддается переводу; имеется ввиду состояние населенности и процветания, в противоположность состоянию запустения, причем, однако, число населения может и не быть значительно; ср. 34б о двух городах пограничной полосы Месопотамии آبادان وکم مردم. [2] В рукописи везде явно неправильно عمّان вместо عُمان. [3] В тексте بسیار نعمت تر. В рукописи Туманского часто ставятся рядом слова نعمت и خواسته, но не как синонимы. Что نعمت и خواسته — не одно и то же, видно из того, что в стране может быть мало نعمت и много خواسته (16б) и наоборот (37а). Повидимому, словом نعمت обозначается общий уровень богатства и благосостояния, словом خواسته отдельные источники благосостояния, доходные статьи, напр., скот: ср. 16б наверху о жителях одной тибетской области: „их خواسته — бараны“. [4] BGA, VI, ١٥٩,3. Оттуда же заимствовано то, что говорится о надписи. [5] Ibid., I, 62 (о мосте) и 76 (о церкви).

о воротах (در) в ту или другую страну или о месте товаров (بارکده ,بارکه и بارکاه) той или другой страны. Говорится и о расположении города или местности на том или ином пути, но только в главах о восточных областях; так из путей паломничества в Мекку автора интересует только путь хорасанских паломников[1] (29а).

Самарканд был местом купцов всего мира (23а), также Исфӣджāб (24б; здесь вместо слова جای употреблено слово معدن) и гавань Āбескӯн (29б) на Каспийском море, при устье Гюргена. „Воротами в Туркестан“ называются весь Мавераннахр (22б), Хорасан (29а) и отдельно Фергана (23б) и город Гургāнч (25б) в Хорезме. Главный город Хорезма Кят (здесь کاژ, ibid.) был „воротами к туркам (чит. ترکان вм. ترکستان) — гузам и местом товаров турок, Туркестана, Мавераннахра и хазар“. В область Исфӣджāба „попадало из всего Туркестана все, что оттуда привозится“ (24б); город Сабран или Сауран (здесь صبران) был „местом купцов из гузов“ (ibid.) Отмечается положение Кермӣне, Дебӯсии и Ребинджана на пути (из Бухары) в Самарканд (22б — 23а). Небольшой город Бāсенд[2] в Чаганиане находился „на пути в Бухару и Самарканд“ (23а). Область Чаганиан была „местом бедняков, хотя и со многими богатствами“; бедняками были и жители города Чаганиана (ibid.). „Местами бедняков“ были также небольшой город Секлекенд или Искелькенд[3] в горах Гиндукуша (21б) и, как и теперь, Заряфшанские горы (23б). Выражение „главный путь“ (шāхрāх) или „главный путь караванов“ применяется только к пути из Мерверруда в Балх через Фарьяб и Шапурḳāн (или Ушпӯрḳāн, 21а), как в истории Бухары Нершахи[4] — к пути между Бухарой и Самаркандом. Местом товаров Балха был, однако, главный город Гӯзгāнāна Анбӣр (или Анбāр, ibid.), находившийся в стороне от упомянутого пути. Местом товаров Индии были Балх (ibid.) и Ламгāн, т. е. Лагман (16а); воротами в Индию — Буст на Хильменде (22а) и Перван у Гиндукуша (22б). В Андераб у Гиндукуша привозилось серебро из рудников Пенджхира и Джарьябы и здесь из него чеканились дирхемы (21б). На границе Вахана была деревня, называвшаяся „воротами в Тибет“; здесь был таможенный и охранный пост мусульман (25б). Перечисляются несколько городов Вахана; последним местом в пределах Мавераннахра была большая деревня Самаркандак („малый Самарканд“), где жили индийцы, тибетцы, ваханцы и мусульмане (ibid.); тут же описывается не упоминающийся у арабских географов Болор (Кафиристан).

Синд был небогатой областью, но купцов там было много; из нескольких городов велась морская торговля (26а).

Из Хорасана упоминается путь в Рей через Бахманāбāд и Мезӣнāн и путь в Гурган через Джāджерм; Джāджерм был местом товаров Гургана (19б). Несколько торговых и промышленных городов упоминаются в прикаспийских областях; интересно описание Пирӣма (или Фирӣма), главного города горной области Ḳāрен:[5] „Там живут мусульмане, большей частью они иностранцы — ремесленники и торговцы, потому что население этой области состоит только из воинов и земледельцев“ (30а — б). В подробном и точном описании прикаспийских областей бросается в глаза непонятная нелепость, что слова корана (18,78) о владетеле, захватывавшем каждый корабль силой, отнесены к континентальному городу Ахару в Азербайджане (32б — 33а). Легенда, как и у Иṣṭахрӣ,[6] относится к династии джуландидов, причем Иṣṭахрӣ имеет в виду не главную ветвь этой династии, правившую в Омане,[7]

[1] Хорасанские паломники шли через Багдад; может быть поэтому упоминается о расположении Ḳадисии „на пути паломников“ (31б). [2] О нем см. мой „Туркестан“, 76; англ. изд., 74. [3] Произношение у Якута, I, 254 и III, 108; ср. BGA, I, 275 d. [4] Нершахи, изд. Шефера, 11. [5] Ср. мой „Историко-географический обзор Ирана“, 155. [6] BGA, I, 140. [7] О ней Лэн-Пуль, перевод В. В. Бартольда, 284 и сл.; E. de Zambaur, Manuel, 125.

но „семью ʿОмāры“, владевшую округом на берегу Фарса, на границе с Керманом. Этот округ упоминается и у нашего автора (27б), причем говорится, что там есть „место рыбаков и стоянка купцов“. Непонятно, почему слова о джуландидах и кораническая легенда перенесены из этого места в другое, куда они явно не могут относиться. Другая явная и непонятная ошибка находится в конце главы об Ираке (31б), где говорится, что небольшие города Карх̮ и Дӯр (в тексте по ошибке دون) близ Самарры были построены Муʿтасимом, и их постройку довел до конца Ма'мун.

Складочными местами товаров были в Кермане Хурмуз (26б), в Фарсе — Сираф и Мāхӣрӯбāн[1] (или Махрӯбāн, 27б), в Хузистане — Сӯс (28б, здесь и в других местах Шӯш), т. е. в Кермане и Фарсе такое значение приписывается приморским городам, в Хузистане — континентальному. Гораздо подробнее, чем у Иċтах̮рӣ, описывается Йемен (34а); достаточно сказать, что приморский город Зебӣд, занимавший, по словам нашего автора, второе место после Ċанʿā, у Иċтах̮рӣ не упоминается вовсе.[2]

Последний город населенного мира на западе был „крайний Сус“ (سوس الاقصى, 36б). Там было несметное количество золота; люди по нравам мало походили на людей; иностранцы попадали туда редко. Больше всего из области берберов вывозилось пантер (или леопардов, پلنك), берберы охотились на них и привозили их шкуры на продажу в мусульманские города.

7

От Испании автор вновь переходит к не-мусульманским областям, прежде всего к Византии, сведения о которой заимствуются главным образом у Ибн-Х̮урдāдбеха. Интересно замечание (37а): „В Рӯме (Византии) есть древние города; городов прежде было много, а теперь мало“. Ряд недоразумений объясняется отчасти небрежной передачей арабского текста, отчасти тем, что автор по обыкновению не сумел разобраться в известиях, заимствованных из различных источников. У Ибн-Х̮урдāдбеха[3] сказано, что Фракия (تراقيه) находилась „за Константинополем со стороны бурджāнов“ (дунайских болгар); у нашего автора название برقيه, т. е. تراقيه носит город бурджāнов. К северо-западу от Рӯма автор помещает болгар (بلغرى), не замечая, что это те же, только что названные им бурджāны. Отдельно от болгар называются, но не перечисляются „принявшие христианство славяне“, платившие дань византийскому императору.[4] Страна Рӯм простирается до Западного океана, где с нею на юге граничит Испания. О франках и народах, живших между франками и Испанией, говорится менее подробно, чем у Иċтах̮рӣ.[5] Рим причисляется к стране франков. Одиноко стоит, как мы видели, известие о Британии, как месте товаров Рӯма и Испании. Выше также было отмечено искажение слов Балх̮ӣ-Иċтах̮рӣ[6] о греках и Афинах.

Затем следуют главы о славянах и русах (37б—38б), текст которых издан Туманским; эти главы, как известно, дают мало нового. Только неудачной конъектурой Туманского[7] создано известие, которого в тексте нет, „что в одном из их

[1] О нем BGA, I, 29c; Якут, IV, 699. [2] По Макдисӣ Зебӣд был „йеменским Багдадом“ и уступал Ċанʿā (находившемуся в состоянии упадка) только по величине (BGA, III, 84 и 86). [3] BGA, VI, ١٠٩, наверху. [4] Это место издано Туманским (ЗВО, X, стр. 132; перевод и примечания 134). Под влиянием известия о водопроводе (BGA, VII, 126, 18) „из города, называемого Болгар“ (водопровод у места Белград) арабами было создано представление, принятое нашим автором, о реке, будто бы протекавшей из Болгарии через Фракию и впадавшей в Босфор. [5] BGA, I, 43. [6] Ibid., 70. [7] ЗВО, X, стр. 136, прим. 3. Слово مروّت текста есть, вероятно, перевод арабского رجلة (BGA, VII, 146, 14).

(русов) племен находятся мирваты". Глава о русах представляет характерный пример соединения в одно целое известий, относящихся к различным периодам; в одно целое соединены рассказ, восходящий, вероятно, к Ибн-Ҳурдāдбеху, об едином русском каганстве, и рассказ, восходящий, вероятно, к Ибн-Фадлāну, о трех самостоятельных русских городах. Плодом произвольной комбинации автора, вероятно, надо считать известие о расположении всех трех городов на одной и той же реке Рӯс, под которой, вероятно, надо понимать не течение Волги до впадения Камы, как полагал Туманский,[1] а Дон.[2] За русами следуют „внутренние болгары", в которых Маркварт[3] видит дунайских, Вестберг[4] — черных болгар „Повести временных лет" и Константина Багрянородного на Дону и Азовском море. Едва ли было бы целесообразно вдаваться в критику таких гипотез, основанных на дошедшем до нас явно недостаточном, даже отрывочном материале, причем компилятор соединил в одну картину данные, относящиеся к разным периодам, и, несмотря на скудость своих сведений, с мнимой точностью устанавливает географическое положение стран и городов. В этом отношении в системе нашего автора, повидимому, нет противоречий, но едва ли эта система когда-либо соответствовала действительности.

С мусульманскими владениями на Кавказе, по нашему автору (38а) с Арменией, в действительности с Дербентом и южной частью Дагестана[5] граничила область серӣров (авар), примыкавшая на западе к Византии. К северу и западу от серӣров жили аланы, область которых примыкала уже только к Византии, а не к мусульманским владениям; на севере область алан доходила до Черного (или Азовского) моря и до владений печенегов хазарских. Печенеги хазарские, северные соседи алан, жили уже не к югу, а к востоку от Черного моря; восточную границу их области составляли „хазарские горы", т. е. горы, составлявшие, по мнению автора, западную границу хазарской области; по его представлению (8а), горы шли от Каспийского моря на запад между владениями серӣров и хазар до начала пределов алан, потом направлялись к северу до конца владений хазар, потом проходили между областями печенегов хазарских, внутренних болгар и русов (текст здесь не вполне исправен) до пределов славян, потом проходили на север посреди области славян мимо славянского города Ҳурдāба,[6] потом доходили до конца области славян. К западу от гор (вероятно, тех же), к северу от Черного моря и к северо-западу от хазарских печенегов жили мирваты (хазарские печенеги были для них частью восточными, частью южными соседями); Черное море примыкало к их области и с запада. К северо-западу от мирватов и также к северу от Черного моря жили внутренние болгары, область которых доходила на севере до „русских гор". Последней к западу областью на северном берегу Черного моря была область славян, граничивших на юге также с Византией. Восточными соседями славян, кроме внутренних болгар, были также русы; на севере и на западе к области славян примыкали „безлюдные пустыни севера". С теми же пустынями граничила на севере область русов, доходившая на юге до Дуная, на котором находился и главный город славян, Ҳурдāб.

С другой стороны, с северо-востока (автор говорит только о севере; к западу от страны хазар были „горы") с областью серӣров граничила область хазар; восточную границу ее составляли „стена между горами и морем, море и часть реки Итиль" (38б). К хазарским областям причисляются Ṭӯлāс и Лӯгар, но их

[1] ЗВО, X, стр. 137, прим. [2] BGA, II, 276. [3] J. Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, Lpz. 1903, S. 517. [4] ЖМНП, н. с. XIII (1908), 387 и сл. [5] Ср. статью о Дагестане, Enzyklopaedie des Islām, I, 925. [6] Ср. об этом городе одинаково несостоятельные предположения Маркварта (Streifzüge, 471) и Вестберга (ЖМНП, нов. сер., XIV (1908), 12).

местоположение не указывается; по Ибн-Рустэ[1] так назывались народности, жившие на одной из окраин страны хазар, у высоких гор, простиравшихся до Тифлиса. Маркварт[2] старается доказать, что ṭӯлāсы Ибн-Рустэ соответствуют нендерам (или венендерам) рукописи Туманского и Гардӣзӣ, лӯġары — мирватам, причем самое слово لوغر есть искажение اوغز или (с членом) الاوغز, т. е. имеются в виду абхазы.[3] В то же время он, однако, полагает, что в общем источнике анонима Туманского и Гардӣзӣ сведения об этих народах были перепутаны, и нендеры, по описанию соответствующие аланам, получили имя абхазов. نندر образовано из الاوغز (предполагается промежуточная форма لبكز), مردات из طولاس (تولاس). Все это, конечно, более чем спорно и после устновления факта, что ṭӯлāсы и лӯġары упоминаются в рукописи Туманского отдельно от мирватов и нендеров, становится еще менее правдоподобным.

К северу от хазаров жилиберāдāсы, к западу от Волги, и венендеры, к западу от берāдāсов. К востоку от Волги жили буртāсы, к северу от буртāсов и берāдāсов — печенеги турецкие, к северу от венендеров — мадьяры. К этому можно еще присоединить слова Гардӣзӣ,[4] что нендеров (венендеров) от мадьяр отделял Дунай, и со своего (вероятно, северного) берега реки мадьяры видели нендеров. На берегу реки была гора; со склона горы стекала вода; за горой жили мардаты (мирваты); между их областью и областью нендеров было 10 дней пути. Соседями буртāсов на юго-востоке были среднеазиатские гузы. О болгарах только сказано, что они жили на Итиле, но кто были их соседями, не говорится.

О печенегах и других народах, считавшихся турками, в том числе и мадьярах, говорится, как мы видели, в другом месте. Северная окраина населенного мира начинается на востоке с области киргизов; соседями киргизов на западе были кимаки, соседями кимаков — кипчаки (18б), хотя тут же говорится (19а), что область кипчаков со всех сторон, кроме южной, где она примыкала к области печенегов, граничит с безлюдной пустыней севера. О печенегах говорится, что их соседи на востоке — гузы, на юге — буртāсы и берāдāсы, на западе — мадьяры и русы; на севере границу их области составляет Дунай, если к нему можно отнести сказанное о реке روثا или روتا (19а).[5] Из этого видно, что кроме ошибочного помещения печенегов далеко на север, на среднее течение Волги, где их никогда не было, соединяются в одно целое известия о старой и новой родине печенегов, хотя, как мы сейчас увидим, упоминается о переселении. Южными соседями мадьяр были венендеры, западными и северными — русы; о восточной стороне сказано только, что там была гора.

Несмотря на шаткость этих сведений, представляется нелишним, ввиду того внимания, которым пользовалась со стороны ученых эта часть рукописи Туманского, дать полный перевод соответствующих глав, начиная с того места, на котором остановился Туманский (38а), до конца отдела о северной части населенного мира (38б внизу), кроме приведенных выше отдельно сведений о границах.

„Слово об области болгар внутренних. Это — область, в которой нет ни одного города; жители храбры, воинственны и внушают страх. Их нравы походят на нравы тех турок, которые живут по соседству с областью хазар.

[1] BGA, VII, 139, 9. [2] J. Marquart, Streifzüge, 31, 176 и 496. [3] Мирватов был склонен считать абхазами и Вестберг (ЖМНП, нов. сер. XIII, 388). [4] В. Бартольд, Отчет о поездке в Среднюю Азию, стр. 98 (текст) и 122 (перевод). К Дунаю (دونا) относятся, повидимому, слова нашего автора о той реке, название которой в нашей рукописи можно читать روتا или روثا (ЗВО, X, 135, прим. 11). О различных названиях Дуная в арабской литературе BGA, VIII, 67 o. [5] См. предыдущее примечание.

Со всеми русами у них война; со всеми окрестными областями они ведут торговлю. Они владеют баранами, оружием и приспособлениями для войны.[1]

Слово об области мирватов. Они — христиане; говорят на двух языках, по-арабски и по-гречески; их одежда арабская.[2] Они производят набеги на греков и турок; владеют шатрами и палатками.

Слово об области печенегов хазарских. Они в древности были сборищем из печенегов турецких, пришли сюда, овладели силой этой областью и здесь поселились.[3] Они владеют палатками, шатрами, (всяким) скотом и баранами. Они переходят с места на место в этой области в зависимости от пастбищ, находящихся в хазарских горах; хазарские пленники, попадающие в мусульманские области, большею частью происходят отсюда.

Эти три области, упомянутые нами, — области небогатые.

Слово об области аланов и городах ее. Эта область в ущельях и горах; богатое место; царь их — христианин. У них тысяча больших деревень; между жителями есть христиане и идолопоклонники, горцы и степняки. Кāсек[4] — город в стране алан, расположенный на берегу Черного моря; место богатое; в нем есть купцы. Х̱айлāн — город, где находится войско этого царя. Ворота аланские — город, похожий на крепость, на вершине горы; каждый день 1000 человек по очереди охраняют стену этой крепости.[5]

Слово об области серӣров и городах ее. Это область с очень большими богатствами, горная и степная. Говорят, что в тех горах есть муха...[6] Этот царь иногда много падали из убитого и околевшего скота и охотничьей добычи посылает в то их место, чтобы там это сбрасывали, и они ели, потому что когда они проголодаются, они приходят и съедают людей и всяких животных, каких находят. Крепость царя — очень большая крепость на вершине горы; в этой крепости местопребывание царя. Говорят, что у него есть очень большой трон из красного золота. Х̱андāн[7] — город, где живут военачальники этого царя. Ренджес (?) и Маскат̣[8] — два города, очень богатые.

Из этих двух областей (т. е. из областей аланов и серӣров) попадает много пленников в мусульманские страны.

Слово об области хазар. Это — область очень богатая и населенная со многими доходными статьями;[9] из нее вывозятся быки, бараны и пленники без числа. Итиль — город, через который по середине проходит река Итиль; он столица хазар и местопребывание царя, которого называют т̣архāн-х̱ак̣āном; он из потомков Āнсā.[10] (?) Он живет в западной половине этого города со всем войском; эта половина окружена стеной. В другой половине живут мусульмане и идолопоклонники. У этого царя есть семь судей (х̱āким) в этом городе из (представителей) семи различных вер. Всякий раз, когда к ним попадает более важный судья (дāвар), они спрашивают

[1] У Ис̣т̣ах̱рӣ (BGA, I, 226) только сказано, что „внутренние болгары — христиане“. [2] Об одежде также Гардӣзӣ (текст, 98; перевод, 122), где прибавлено, что мардаты (мирваты) „торговлю ведут преимущественно с арабами“. [3] О переселении печенегов также BGA, I, 10. [4] У Мас'ӯдӣ (BGA, VIII, 184, 8) كشك والكاسكية среди названий народов (касоги), ср. Marquart, Streifzüge, 175. Beladsori, 202 и 207 كسال, город в 40 фарсахах от Барды и в 20 фарсахах от Тифлиса. [5] BGA, VII, 148, 13. [6] Текст, повидимому, искажен. [7] BGA, VII, 147, 20 خيزان, в рукописи حيدان. [8] BGA, VII, 148, 4, назван только один город رنحس. О Маскат̣е ср. ibid., VI, ١٢٤, 14 ملك المسقط; Beladsori, 204, 1 اهل مسقط. [9] О значении слов نعمت и خواسته см. выше стр. 26, прим. 3. [10] Этого титула и названия предка нет, повидимому, ни в каких других источниках. Сведения об Итиле принадлежат Ибн-Фадлāну (Якут, II, 436, 20), откуда их заимствовали Ис̣т̣ах̱рӣ (BGA, I, 220 и сл.) и Мас'ӯдӣ (Prairies d'or, II, 11).

разрешения у царя или извещают (его) о постановлении того судьи.[1] Семендер — город на берегу моря, богатый; есть базары и купцы. Ҳамӣдж, Баланджар, Байда̄, Са̄вгар, Ҳтлг, Лкн, Сӯр, Масмада̄[2] — города в стране хазар, все с крепкими стенами, богатые. Доход хазарского царя получается большею частью из морской пошлины. Ṭӯла̄с и Лӯга̄р — две области в стране хазар; люди (там) воинственные, и у них много оружия.

Слово об области бурṭа̄сов. Люди там мусульмане;[3] у них особый язык; царя называют М-с. Они владеют шатрами и палатками. Их три группы: бахдӯла̄, ишкиль[4] и булга̄р; все находятся в войне друг с другом; когда же появляется враг, они становятся друг другу друзьями.

Слово об области бара̄дасов.[5] Они — люди, придерживающиеся веры гузов; владеют палатками; мертвых сжигают;[6] повинуются хазарам; их доход от мехов горностаев. У них два царя, не общающиеся друг с другом.

Слово об области венендеров. Они — люди трусливые, слабые, бедные; доходных статей у них мало.

Булга̄р — город с небольшой областью, расположенный на берегу Итиля. В нем все (жители) мусульмане; из него выходит до 20 000 всадников. Со всяким войском кафиров, сколько бы его ни было, они сражаются и побеждают. Это — место крепкое, богатое. Сува̄р[7] — город вблизи Булга̄ра; в нем борцы за веру, так же, как в Булга̄ре".

Из перевода данного небольшого отрывка видно, что в нем произношение нескольких названий не могло быть установлено. Большое число географических названий, произношение которых остается неизвестным, — главная причина, побудившая меня отказаться от попытки дать полный перевод рукописи и ограничиться настоящим введением, в котором я не касаюсь внешнего описания рукописи, так как сведения об этом уже были сообщены Туманским. По поводу факсимиле можно отметить, что светлые (бледные) места соответствуют заголовкам и названиям городов, написанным в подлиннике красными чернилами. Отметки на полях (NB и т. п.) принадлежат бар. Розену. В факсимиле не вполне вышли некоторые записи, сделанные на полях читателями, к числу которых принадлежат и записи нашедшего рукопись Абу-л-Фазла Гульпаигани, с его подписью (ср. л. 22б).

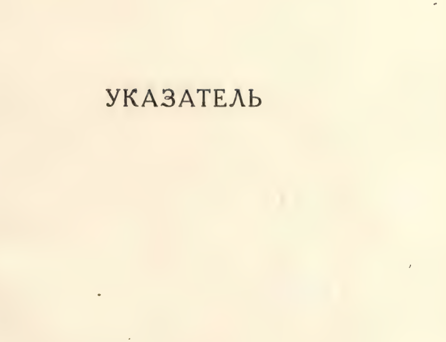
К стр. 13. В издании Якута (GMS, VI, 1) на стр. 142 внизу, повидимому, ошибочно поставлена точка: упоминается, как в „Фихристе" (138,24), „Книга толкования карт книги о небесах и мире Абу-Джа'фара ал-Ҳа̄зина". Если это заглавие относится к географическому труду Балхӣ, то из этого можно было бы вывести заключение, что Балхӣ принадлежало только объяснение к картам, но не самые карты. Астроном Абу-Джа'фар ал-Ҳа̄зин часто упоминается в арабской литературе, напр. у Бӣрӯнӣ (см. указатель к изданию „хронологии" Sachau).

К стр. 20. В 9-й строке снизу ошибочно поставлен 960 г. вм. 360 г.

К стр. 30. В 5-й строке сверху первое слово чит. لوفار.

---

[1] Повидимому, здесь не вполне правильно передан текст Ибн-Фадла̄на. [2] BGA, VII, 139, 14; Гардӣзӣ, Отчет, текст 95 внизу, перевод 120; Бекри, 43, называют только два города — четвертый и пятый нашего автора; ср. предположение Маркварта (WZKM, XII, 194 и Streifzüge, 18) о двойном городе Сарыгшар-Капубалыг. Первый, по мнению Маркварта, соответствует пятому (BGA, VI, ١٢٤, 12, ١٥٤, 12 ١٥٥, 5 خمليج), третий (арабское название „белый") — четвертому, об этом городе и Баланджаре еще Enzyklopaedie des Islām, II, 1003 (Khazar); о سور BGA, VI, ١٢٤, 14 (где неверное замечание издателя: „vulgo سوار"). Новыми являются названия Лкн и Масмада̄. [3] К бурṭа̄сам ошибочно отнесены известия о болгарах (BGA, VII, 141): титул царя المش, мусульманство, три племени (اصناف). Смешение болгар с бурṭа̄сами есть также у Якута, I, 567. [4] BGA, VII, 141, 11 برصولا и اسغل, ниже اسكل. [5] BGA, VII, 140, 15 برداس, также Гардӣзӣ (Отчет, 96). Автор не заметил их тожества с برطاس Иṣṭа̄ҳрӣ (BGA, I, 225, 3). [6] BGA, VII, 141, 4: „их два племени: одно сжигает мертвых, другое хоронит их". О двух царях здесь нет. [7] О нем BGA, I, 225.

УКАЗАТЕЛЬ

3*

جایی از زمل المعدن بیست فرسنگست ... ناحیتی خرد میان حدود نوبه و سودان اندر میان بیابان و اندر وی ده و صومعه
لست بجمله‌شان ترسایان و گویند کی اندر وی در ده هزار مرد است راهب و هرکه کی بیگانه شود لز حدود نوبه از ان ترسایان کی اندر
صعید مصرست کی انجا روند ... ناحیتست ... جنوب وی به بیابان حبش
باز گردد و مغرب وی دریا ابیانوس مغربیست و شمال وی بیابانیست کی میان مغرب و ایشان لست و این ناحیتی بستی عظیم لست
و گویند کی هشتصد فرسنگ در هشتصد فرسنگست و از ان ناحیتست کی خادمان حبشی ازینجا آرند و زمینشان همه ... زرست
و بادشای ایشان نکوترین کسی باشد اندر میان این سیاهان و ملک راعی مراعی خوانند و چنان نمایند کی ... فلاح
نبیذ خرما و بسیار ایشان تا بمصر هشتاد روزه راه هست بواشتر و اندرین راه یک جای آبست و علف و دیگر هیچ نیست و این
مردمانی اند بلند قد و سیاه ... دهانها و بینی ها ... زیر بینشان کوتاه و بینی زیرین دراز و باریک ... اند و ... دراز
انگشتان و ... باشند و بیشترین ایشان برهنه اند و بازرگانان مصر انجا ... و ... سنگ
زر ... ایشان کرده اند هم اندرین ناحیت خویش و هر جایی کی ... یابند فرو دارند و اندر جنوب ... حق
نیست بسیار مردم ... و بازرگانان ... ایشان ... کنند ... و اهل میان
ایشان مردمانی اند کی فرزندان یکدیگر را بفروشند و جز بازرگانان بیابند ... شهر ... منک
ملوک لست ... مردان و زنان ... اند و کودک ... برهنه باشند ... مردمانا ...
... دو شهر کی بحد مغرب نزدیک ولیکن مردمانی ... شهریست ... و ...
ملک انجا باشد ... شهریست بحدود نوبه نزدیک و مردمانی اند ... و همه برهنه و از همه این ناحیت
مردمان این ... باشند ... همه ناحیتها آبادان کی اندر جهانست ابیست
... مسلمان و کافران بنواحی مشرق و مغرب و شمال و جنوب و بیو ... نگاه کردیم اندرین کتابها
... بوده اندر کتاب یاد کردیم و صفتشان بکردیم و اما قسمت آبادانی جهان
... و آن نه بسیار ... علت ...
و دیگر ... بوده ...
... لنهی

... القیوم بن الحسین بن علی الفارسی
... سنه ... والحمد لله رب العالمین

اما ناحیتهای جنوب را مردم آنش همه سیه اند از گرمی هوای ایشان و بیشتر از ایشان
مردمان برهنه اند و اندر همه زمینها و نواحی ایشان زرست و مردمانی اند از اعتدال مردمی دور اند
ناحیتست اندر جنوب و بعضی از مشرق وی برابر بیابانست و شمالش
دریای اعظم و بعضی از مغربش حبشه و جنوبش کوه است و زمینشان معدن زرست و از برابر پارس و کرمان
و سند نهاده است و مردمانی اند تمام صورت و بزرگ استخوان و جعد موی و طبع ددگان و بهایم دارند و
سیاه اند و ایشانرا با حبشه و زابج عداوتست شهریست از زنگ بر کرانهٔ دریای جای بازرگانان است
کی انجا روند مستقر ملک زنگست بسیار خواسته ترین شهریست اندرین ناحیت
مغرب و بعضی جنوب وی زنگستانست و شمالش دریاست و دیگر همه بیابان
جنوبست و این ناحیت و مردمانش همه چون زنگیانند لکن لختی بمردمی نزدیکتر اند و ملک ایشانرا خوانند
و دایم با زنگستان حرب کنند و اندر کوههای وی درختان کافورست و ماران اند که مردم را و گاو میش را و پیل
را فرو برند بیکبار و اندر وی اندک مسلمانان اند و بازرگانان اند شهریست بر کران دریا بازرگانان
مستقر ملکست و این زابجیان را جزیره ایست عظیم اندر دریا و ملک ایشان تابستان بدان جزیره نشیند
ناحیت حبشه و شهرهای وی از مشرق وی بعضی زنگیانند و جنوبش و مغربش بیابانست
و شمالش دریا و بعضی از خلیج بربری و این ناحیتیست با اعتدال صورت و مردمانی سیاه اند و کاهل و باطبع بندگان
و فرمان بردار مر ملک خویش را و بازرگانان عمان و حجاز گوهر اینجا آرند شهریست بر کران دریا مستقر
ملک است شهریست کی لشکر ملک حبشه اینجا باشد شهریست کی اندر وی سپاه سالار ملک باشد
و اندرین ناحیت زر بسیارست ناحیت بجه ناحیتیست مشرق و جنوب و مغرب وی
و شمال وی بیابانست کی میان حبشه و بجه و نوبه و
و بازرگانی ... و اندر زمی
عظیم و مستقر ملک بجه انجا باشد
نوبست و شمال وی ناحیه
ای و امیر ... و با اعتدال
نابیل خواسته و ایشانرا

کی مانند بخورند [illegible] قلعهٔ است سخت عظیم بر سر کوهی و نشست ملک بزیر قلعه باشد و کوشکی ویرا
تختی سخت عظیمست از زر سرخ [illegible] شهریست نشست سپاه سالاران ملکست [illegible]
دو شهرست با نعمت بسیار و ازین هر دو ناحیت برده بسیار افتد [illegible] ناحیتست
مشرق وی دیوار دست میان کوه و دریا و دیگر دیهاست و بعضی از رود آتل و جنوب وی سر حدست و مغربش کوه است
و شمالش برداس است و مقدار وی ناحیتست بسیار نعمت و آبادان و با خواسته بسیار و ازوی گاو و گوسپند
و برده خیزد بی عدد آتل شهریست کی رود آتل بر میان وی بگذرد و قصبهٔ خزرانست و مستقر پادشاه ست
و او را طرخان خاقان خوانند و از فرزندان انشا است و اندر نیمهٔ مغربی قصبهٔ این شهر با همه لشکر و این نیمه
باره دارد و اندر نیمهٔ دیگر مسلمانان و بت پرستان اند و این پادشا را هفت حاکمست اندرین شهر از هفت دین مختلف
بر ساعتی چیزی و امری بزرگ افتد از پادشا دستوری خواهند یا که کنند بحکم آن داوری [illegible] شهریست
بر کران دریا جایی با نعمت و بازارها و بازرگانان [illegible]
[illegible] شهرهایی اند از خزران همه با بارهای محکم و نعمت و خواسته و ملک خزران بیشتر از باز دریا بیت
[illegible] دو ناحیتست از خزر مردمانی جنگی و با سلاح بسیار [illegible] برطاس مشرق
و جنوبش غزیست و مغربش رود آتلست و شمالش ناحیت بجناکست و مردمان وی مسلمانان اند و ایشان را
زبانیست خاصه و پادشاه را مس خوانند خداوند خیمه و خرگاهند و ایشان سه گروه اند [illegible]
[illegible] و همه با یکدیگر بحرب اند و چون دشمنی پدید آید با یکدیگر یار باشند [illegible] ناحیت برداس
ناحیتست مشرق وی رود آتل و جنوب وی خزران و مغربش [illegible] و شمالش بجناک ترک مردمانی اند کیش
غزیان دارند و خداوندان خرگاهند و مرده را بسوزانند و از ایشان خز افتد و خواستهٔ ایشان پوست
دله است و ایشان را دو ملکست کی با یکدیگر نیامیزند [illegible] ناحیتست مشرقش برداس
و جنوبش خزران و مغربش کوه و شمالش [illegible] و مردمانی اند بد دل و ضعیف و درویش و کم خواسته و این همه
کی یاد کردیم همه ناحیتهاست اینجا مسلمانی و کافری [illegible] اندر ناحیت شمال است از آبادانی جهان
[illegible] شهریست کی مرا او را ناحیتکیست خرد بر لب رود آتل نهاده و اندر وی همه مسلمانان اند و از وی
مقدار بیست هزار مرد سوار بیرون آید کی با هر چند کی بود لشکر کافران حرب کنند [illegible] جایی سخت
و بسیار نعمتست [illegible] شهریست بنزدیکی بلغار و اندر وی غازیانند همچنانک بلغار باشند [illegible]

از جامه و پیرایه بکمر فرو بندند و طعام و شراب با ایشان بکمر فرو هشتند کویابه نزدیکترین شهریست از روس
بمسلمانی و جایی با نعمتست و مستقر ملک است و از وی می خیزد پوستها و شمشیرها با قیمت خیزد [illegible] شهریست با نعمت
و از وی بازرگانی بنواحی بلغار آیند هر صلح بود ارتاب شهریست کی هر غریب اندر وی شود بکشندش و از وی تیغ و شمشیر
خیزد سخت با قیمت کی او را دو تا تاوان کردن و هر شمشیر باز دل را بجای خود باز آید سخن اندر ناحیت میروات
مشرق وی مروانست و جنوب وی دریای کرز است و مغرب وی صقلابست و شمال وی کوه روس است و این ناحیتیست کی
اندر وی هیچ شهری نیست مردمانی دلیر اند و جنگی و بادیه نشین و طبع ایشان با ترکان مانند کی بناحیت خزر نزدیک اند
و ایشان را با همه دو سیان جنگست و با همه کس [illegible] بازرگانی کنند و خداوند گوسپندان و سلاح و آلات حرب اند
سخن اندر ناحیت خزر مشرق وی بعضی کوهست و بعضی بجناک خزر و جنوب وی بعضی بجناک خزر و دریای کرز است
و مغربش بعضی دریای کرز است و بلغار اندرونی و شمالش بعضی بلغار اندرونی است و کوه و [illegible] و این مردمانی اند
ترسا و بید و زبان سخن گویند بتازی و رومی و لباسشان چون عربست و ایشان با روم و ترک بازرگانی کنند و خداوندان خیمه
و خرگاهند سخن اندر ناحیت بجناک خزر مشرق وی کوه خزرانست و جنوب وی الانست و مغربش دریای
کرز است و شمال وی مروات است و این گروهی بودند اندر قدیم از ترکان بجناکی و اینجا آمدند و بغلبه این ناحیت
بستدند و اینجا مقیم شدند خداوندان خرگاه و قبه و چهارپای و گوسپندانند و گردنده اند هم اندرین ناحیت بر گیاه
خوارها کی اندر کوههای خزرانست و برده خزری کی بمسلمانی افتد بیشتر ازینجا باشند و این سه ناحیت کی یاد کردیم ناحیتهای
کم نعمت اند سخن اندر ناحیت الان و شهرهای وی مشرق و جنوب وی سریر است و مغرب وی
روم است و شمال وی دریای کرز و بجناک خزر است و این ناحیتیست اندر شکستگیها و کوهها و جایی با نعمت و ملک شان
ترساست و ایشان را هزار دهست بزرگ و اندر میان ایشان مردمانی اند ترسا و مردمانی بت پرست و مردمان وی
گروهی کوهی اند و گروهی دشتی کاسک شهریست از الان بر کران دریای کرز نهاده جایی با نعمت و از وی بازرگان
اند خیلان شهریست لشکرگاه این ملک اینجا باشد در الان شهریست جز قلعه بر سر کوه و هر روزی هزار مرد
بنوبت پاره این قلعه نگاه دارند سخن اندر ناحیت سریر و شهرهای وی مشرق و جنوب وی حدود ارمنیه
است و مغرب وی حدود روم است و شمال وی ناحیت الانست و این ناحیتی با نعمت سخت بسیار است کوهیست و دشت
و کوهستانی اند کوههایی بیشه باشد [illegible] و هر چند گاهی این ملک [illegible] بسیار [illegible] کشته و مرده
شکارها بدان موضع ایشان فرستند [illegible] و ایشان نخورند [illegible] شوند [illegible] مردم [illegible]

شمال بویرانی شمال پیوسته کند و اندروی بارهٔ بیابانست و دیگر اندر همه روم هیچ بیابان نیست الا همه آبادانی کشت
افرنجه ناحیتیست اندر روم بدریای روم پیوسته و رومیه شهریست بر کران این دریا نهاده از افرنجه و مستقر
ملوک روم اندر قدیم اندر رومیه بودی [illegible] دو ناحیتست میان افرنجه و اندلس و این
مردمانی اند ترسا [illegible] اخرین شهریست از روم بر کران دریای اقیانوس و بارگاه روم و اندلس کند و از حد
خلیج تا حد اندلس بر کران دریای روم همه را ساحل اثیناس خوانند یونان شهری بود اندرین اثیناس اندر
قدیم و همه حکیمان و فیلسوفان ازین ناحیت اثیناس خاسته اند سخن اندر ناحیت صقلاب ناحیتیست
مشرق وی بلغار اندرونی کند و بعضی از روس و جنوب وی بعضی از دریای گرز است و بعضی از روم و مغرب و شمال وی
همه بیابانها و ویرانی شمالست و این ناحیتیست بزرگ و اندر وی درختان سخت بسیارست پیوسته و ایشان اندر
میان درختان نشسته اند و ایشان را کشت نیست مگر ارزن و انگور نیست ولکن انگبین سخت بسیارست نبیذ و دوغ
ایشان همه از انگبین کنند و خنب نبیذ شان از چوب است و مرد بود کی هر سالی از آن صد خنب نبیذ کند و رمهای
خوک دارند چنانک رمهٔ گوسپند و مرده را بسوزانند و چون مردی بمیرد اگر زنش مر او را دوست دارد خویشتن را بکشد
و ایشان همه پیراهن و موزه تا بکعب پوشند و همه اسپ نشینند و ایشان را الا نیزه دست کی بر نهند کی اندر سلاح
نیست و سلاحشان سپر و ژوپین و نیزه کند و پادشای صقلاب را سمویت سویت خوانند و طعام ملوک ایشان
شیر کند و همه زمستان اندر کازها و زیر زمینها باشند و ایشان را قلعها و حصارهای بسیارست و جامهٔ ایشان
بیشتر کتانست و پادشا را خدمت کردن واجب دارند اندر دین و ایشان را دو شهرست وابنیت نخستین شهر است
بر مشرق صقلاب و بعضی بروسیان مانند خرداب شهری بزرگست و مستقر پادشاست سخن اندر ناحیت
روس و شهرهای وی ناحیتیست مشرق وی کوه بجناکست و جنوب وی رود روتا است و مغرب وی صقلاب است
و شمال وی ویرانی شمالست و این ناحیتی بزرگست و مردمانی بد طبع اند و بد رگ و ناسازنده و شوخ روی و ستیزه کار
و حرب کن و ایشان با همه کافران کی گرد ایشانند حرب کنند و بیشتر آیند و پادشاه را روس خاقان خوانند
و ناحیتیست بنعمت وی خواسته و بسیارست از هرچیزی کی ببایدشان و اندر گروهی از ایشان مروت کند و طبیبان را بزرگ 7
دارند و ده یک همه غنیمتها و بازرگانیهای خویش هر سالی بسلطان دهند و اندر میانشان گروهی از صقلابیانند
کی ایشان را خدمت کنند و از صد گز کرباس کمتر شلوار بیشتر یک شلوار دوزند و اندر پوشند و همه بر سر زانو گرد
کرده دارند و کلاههای پشمین بر سر نهاده دارند دنب از پس قفا فرو هشته و مرده را با هرچه با خویشتن دارد

مستلابست و بعضی ناحیت برّجایست و بعضی دریای خزرانست و این ناحیتیست سخت عظیم با نعمت بسیار
و نه امدان و آبادان بغایت و اندروی شهرها و دهها بسیارست و نواحی عظیم و همه پاکست و بیشتر بیابان ایشان
دوان و خواسته و لشکرها و اندروی دریاییها خردست و کوهها است و حصارها و قلعههای سخت بسیارست و از
وی جامهٔ دیبا و سندس و میسانی و طنفسه و جوراب و شلوار بندها با قیمت بسیار خیزد و ناحیتهای
روم همه جمله ده ناحیتست سه ناحیت آنست کی از پس خلیج قسطنطینیه است بر مغرب وی و یازده
ناحیت بر مشرق خلیج است اما آنک بر مغرب خلیج است نخستین ناحیت طابلانست و این ناحیت است کی
قسطنطینیه اندروی است قسطنطینیه ان قسطنطینیه مستقر ملوک رومست و جای با خواسته بسیارست
و دیگر ناحیت مقدونیه است و لشکرگاه وی ازین ناحیت برود و این ناحیت بدریای روم است و سیم
ناحیت ابلیه است کی بدریای کرز پیوسته است و اما آن یازده ناحیت کی بر مشرق خلیج است نام
بر تفسیر ابسیق اناطلی سلوقیه [illegible] [illegible] افلغونیه [illegible] خرشنه
ارمنیاق خلدیه و هر یکی ازین ناحیتیست بزرگ با شهرها و دهها و حصارها و قلعهها و کوهها و آبهای روان و نعمت
بسیار و اندر هر یکی ازین ناحیت سپاهسالاری بود از آن ملک الروم و با وی لشکر بسیار از سه هزار مرد تا ده هزار
سوار مرتکاه داشتن ناحیت را و اما اندر روم شهر قلعه اند بسیار بود و اکنون آبادکنند مشتر روستا عمارت
آبادان و با نعمت با حصارهای سخت بسیار استوار از بسیاری تاختن غازیان بر ایشان و هر دهی را قلعه ایست
کی بوقت گریختن و این ناحیتها با دهها بزرگ و فراخ هست از شهرها الا آنست کما بر صورت بنگاشتیم و نه دیگر کردیم
[illegible] ناحیتیست هم از روم و بیشتر از وی اندر جزیرها اندر خزر و اندر دریای کرز ابشا شهر است کی کرزان
خوانند و اندر رومست بر کران این دریا و همه اخلاق این مردمان با این میان مانند است بهمه روای
ناحیتیست داد و ازکی شهرست [illegible] خوانند جای خرمست و بسیار نعمت و کم خواسته و دیگر همه صحرا است و کشت
و برز و جای آبادان است و با آبهای روان و از روم است و خراج ملک الروم دهند [illegible]
ناحیتست اندر روم و اندروی مردمانی اند صقلابی ترسا کنند و خراج ملک الروم دهند و مردمانی اند توانگر و ناحیتی
با نعمت و اینی بلغری نام قومیست بر کوه بلغری [illegible] بر شمال مغرب روم و کافر اند و ایشان هم زبان اند
و ایشان را و میان دیگر شان حرب است دایم و این بلغری مردمانی اند کوهی پاکست و برز و خداوندان چهارپای بسیار
این ناحیت روم مغرب اند و مکشان ما اندر دای اقیانوس مغربی و سوی جنوبش با اندلس پیوسته است ولایت سوس

سوس الاقصی شهریست بر لب دریای اقیانوس مغربی است آخرین شهرهای آباذانی عالم اندر مغرب و این شهرهای
عظیم است و ایشان را زر بسیار اندر وی و مردمانی اند از طبع مردی دهر نزدیک و اینجا عجب کمتر اندر وی بیشتر از ناحیت بربر بانند
بلکه خیزد کی بر بوهان شکار ایشان کنند و پوست ایشان به شهرهای مسلمانان برند. سخن اندر ناحیت اندلس و
شهرهای وی ناحیتیست مشرق وی حدود روم است و جنوب وی خلیج دریای روم است و مغرب وی دریا اقیانوس
مغربیست و شمال وی هم ناحیت رومست و این ناحیتیست آباذان و خرم و اندر وی کوهها و رودها و کانها و خواسته بسیار
و اندر وی معدن همه جوهرهاست از سیم و زر و مس و ارزیز و انواع چیزها و بناهاشان همه از سنگست و ایشان
مردمانی اند سپید روی و ازرق چشم. قرطبه قصبهٔ اندلس است و آباذان و با مردم و نعمت و خواسته بسیار و ملک بنی
شان بلدها بر دیگر رانی سه روز راهست و بر دیگر کوهست و مستقر سلطان است و پادشاه وی از امویان است خانها
از سنگست. طلیطله شهریست بر کوه بزرگ و رود و رود تاجه اندر گرد وی بر آید. بطلیله شهریست بزرگ
کوه و اندر وی سیم بسیار است بی اندازه کی بجایها ببرند. کادره. سرقص. شنتوبیه. دنه. استجه.
جیان. مرسیه. قرمونه. لبله. غافق شهرهای اندلس است و جایهایست با نعمت بسیار و آباذانی و بارکانها
روم و مغرب و مصر و اندر وی خواسته بسیار است. معدنی معتدل. باجه شهری تنبیست اندر اندلس با خواسته و نعمت
شهریست خرد اندر وی مردم اندک و خواسته بسیار. ماردة بند کنند از شهرهای لست اندر اندلس و از اطرافهای وی
و حصنیست محکم. تطیله. وادی الحجارة دو شهرست اندر اندلس سردسیر و قسمت جاییست اندر ناحیت
طرطوشه شهریست آباذان بر کران دریای روم و بحدود غلجسکش و افرنجه کی دو ناحیت
اند از روم پیوسته است. طلیسه. مرسیه. بجانه شهرهاییاند بر کرانه خلیج دریای روم نهاده
و جایهای با نعمت. مالقه شهریست بر کران دریای روم از وی جوهر بسیار خیزد کی بر قبضهٔ شمشیر کنند و نعمت
بسیار. جزیره شهریست بر کران خلیج و اندر اول مسلمانی اندلس را ازین شهر گشاذند. سدونه. اسبیلیه.
اخشنبه شهرکهایی اند بر کران دریای اقیانوس مغربی نهاده جایهای کم نعمت و کم مردم
شنترین آخرین شهریست از حدود اندلس بر کران دریای اقیانوس نهاده و از وی عنبر اشهب خیزد بغایت نیک
نیک بسیار و اندر حدود مغرب هیچ جای دیگر نیست. سخن اندر ناحیت روم و ناحیتها و شهرهای وی
ناحیتیست مشرق وی ارمینیه و سریر و الانست و جنوب وی بعضی از حدود شام است و بعضی دریای روم است
و بعضی حدود اندلس است و مغرب وی دریای اقیانوس مغربیست و شمال وی بعضی ویرانی شمالست و بعضی خزر

وی ناحیت مصرست و جنوب وی بیابانیست کی ازمشان بناحیت سودان باز دارد و مغرب وی دریای
اقیانوس مغربیست و شمال وی دریای رومست و این ناحیتیست کی اندر وی بیابان بسیارست و کوه سخت اندک
و این مردمان سیاهند و اسمر و اندر وی ناحیتهای بسیارست و شهرها و روستاها و اندر بیابانهای ایشان
بربریان اند بسیار بی عدد و این جایی گرم‌سیرست و زر اندر وی بسیارست و اندر کوههای این معادن
زرست و بازرگانان ایشان بیشترند اطرابلس نخستین شهریست از افریقیه شهری نیکست و آبادان
و بر کران دریای روم نهاده است و مردم بسیار و جای بازرگانان روم و اندلس و هر چیز کی اندر دریای روم خیزد اینجا
افتد مهدیه شهریست بزرگ بر کران دریای روم نهاده است و بجای قیروان پیوسته جایی با نعمت است و اندر وی
بازرگانان بسیار اند از جایها برقه شهریست بزرگ و آبادان و ناحیتیست بحدود مصر پیوسته جایی با خواسته
و بازرگانان بسیار و اندر وی لشکر بسیار باشد دایم قیروان شهری عظیمست و اندر مغرب هیچ شهر
نیست ازین بزرگتر و آبادانتر و با خواسته‌تر و این شهر قصبهٔ مغربست زویله شهریست عظیم بر کران بیابان
سودان نهاده است و اندر حوالی و ناحیت وی بربریان اند بسیار و این بربریان مردمانی اند اندر بیابانهای
مغرب هم چون عرب اند بادیه خداوندان چهارپای اند و بازر بسیار اند ولکن عرب بچهارپای توانگرتر اند
و بربریان بزر توانگرتر اند تونس شهریست از مغرب بر کران دریا و نخستین شهریست کی برابر اندلس است
فرسانه شهریست خرم و با نعمت بسیار و مردمانی اند امیز الله و با خواسته بسیار و این شهر نقیعان
نزدیک است سطیف شهریست بزرگ و با مردم بسیار و بازر بسیار و کم نعمتست طبرقه شهریست بر کران
دریای روم و بنزدیک این شهر اندر دریا معدن مرجانست سخت بسیار و اندر همه جهان جایی دیگر نیست و اندر وی
کز دست گشناه بزرگ تنس شهریست بزرگ بر کران دریا و آبادان و با نعمت و مردم و خواسته بسیار اند حبه
بنی رغنی شهریست کی آب دریا از سه کران وی بر آید و حوالی وی بربریان اند بسیار ناکور شهریست
جز تنس ناهوف شهری عظیمست و مرا او را جنیست جند از عمال افریقیه و با خواسته بسیارست سلجماسه
شهریست بر کران بیابان سودان نهاده اندر میان ریگ و این ریگ معدن زرست و این شهر جاییست کی اندر وی
ماچینها کسته است و جایی کم نعمت و بسیار زر بصیره شهریست بر کران دریا برابر جبل طارق جایی با نعمت
بسیارست اذ بلد شهریست بزرگ و یکی باره دارد سخت استوار و پادش ترین شهریست کی ازین
باندلس رود فاس شهری عظیمست و قصبه طنجه است و مستقر ملوک است و جایی با خواسته بسیارست

خان نیک افتد با نعمت فسطاط قصبهٔ مصرست توانگرترین شهریست اندر جهان و بغایت آباذان و بسیار

نعمتست و بر مشرق رود نیل نهاذه است و تربت شافعی رحمه الله علیه اندر حدود وی است

دو شهرند بر مشرق رود نیل آباذان و با نعمت و از وی جامهای کتان خیزد مرتفع با قیمت اشمون شهریست

بر کران دریای تنیس اندر میان ریگ جفار و کوه جالینوس ایشانست تنیس و دمیاط دو شهرند اندر میان دریای

تنیس بر دو جزیره و ایشان آباذانست و با نعمتست و از وی جامهای صوف و کتان خیزد با قیمت بسیار اسکندریه

شهریست از دو سوی با دریای روم و دریای تنیس پیوسته و اندر وی یکی مناره است کی گویند کی دویست ارش

است و اندر میان آب نهاذه بر سر سنگی و هر گه کی باد آید از مناره بجنبد چنانک بتوان دید

دو بناست بر سر کوهی نهاذه بنزدیکی فسطاط و هرام وی از سنگ هر یکی چهارصد ارش است و هر یکی را از وی

چهار ارش درازاست اندر چهارصد ارش پهنا اندر چهارصد ارش بلندی و اندر وی خانهاست کرده و مر او را

یکی درست تنگ و این بنا هرمس کرده است پیش از طوفان چون بدانست کی طوفان همی خواهد بودن همه از کرد تا آب

او را زیان نتواند کرد و مر این بنا را تاریخ نبشته است ء رحمتنا بقدرة فرادان احکم کیف ننشاها

تلبیغ بها تفسیرش بنا کردیم این را بتواناهی و هر که خواهد کی بداند کی چون بنا کردیم گو ویران کن انوا

ویران هرمس بسیاری علم پیری کرده است از طب و نجوم و جمله علم فلسفه شهریست بر مغرب نیل

نهاذه و اندر آنها دیگرست روان بجز نیل شهریست بر مشرق نیل نهاذه و مشعبذان کی با فرعون

بوذند و جادو بیها کی دند از اینجا بوذند و اندر رود نیل نهنگ است بسیار چنانکه مردم و چهارپای را از کران

آب بربایند و جز حدود شهر بوصیر طلسمی کرده‌اند کی ضعیف باشند و هیچ زیان نتوانند کردن و چنان بوذ

کی کوذ کانش بگیرند اندر آب و بر وی نشینند و هیچ کرانه هیچ زیان نتوانند کردن و هرجای دیگر کی باشد

زیر وذ بر این شهر زیان کارست سه شهرند بر کران نیل بر مغرب وی نهاذه

آباذان و خرم و با نعمت بسیار و اندر وی درخت ابنوس است بسیار اخرین شهریست از مصر و نعمتست

بر روی نوبیان بر مغرب نیل و شهریست با مال بسیار و مردمای جنگی و اندر کوههایی کی بدو نزدیکست

از الواحات معدن زمردست و زبرجد و اندر همه جهان بجز اینجا نباشد و اندر کوههای الواحات گوسپندان

وحشی‌اند و از بس گوان اندر حد میان مصر و نوبه خرانند وحشی بسیار ملمع و سیاه و زرد خرد جثه

گوسپندی و جز از اینجا بر جای دیگر نبرند تا خیشتن کی سرق

بر کران بادیهٔ شام نهاده و سلمیه همه فرزندان هاشم اند و مخان همه فرزندان امیه اند ایله شهریست
بر کران دریای قلزم نهاده بر حد میان بادیه و مصر و شام حلب شهریست بزرگ و خرم و آبادان و با مردم و خواسته و
بسیار و یکی باره دارد کی سولی بر سر وی کرد اگر کرده بر یکی دژ بغراس شهریست اندر کوهها و اندر وی سبیلیست کی زبیده
کرده است و وقفها بسیار بر آنجا کرده کی هرکه بدین شهر برسد نیز سبیلی فرو داید و او را مهمانی کنند معرة النعمان
شهرکیست خرم و ایشان از اسامه اند قنسرین شهریست خرم و آبادان حمص شهریست بزرگ و خرم و آبادان
و همه راههای ایشان به سنگ گسترده است و مردمان این شهر پاکیزه جامه و با مروت و نیکو روی اند و اندر وی مار و کژدم نیست
بسیار اطرابلس شیزر حماة شهرکهای خرم اند آبادان و با نعمت و محکم و خرم بعلبک شهریست بسیار
نعمت و بر بر کوه نهاده است دمشق شهریست خرم و با نعمت و کشت و برز بسیار و سوادی خوش و آبهای روان
بنزدیک کوه و این شهر خرم ترین شهریست در عرب و از وی مویز زرد خیزد دقه شهرکیست خرم و کم مردم رواب
شهرکیست بکوه نزدیک و این شهر قصبهٔ کوه است اذرح شهریست خرم و با نعمت و اندر وی خارجیان اند
اردن ناحیتیست خرم و آبادان و با نعمت بسیار طبریه قصبهٔ اردن است شهریست خرم و آبادان و با نعمت و آبها روان
فلسطین ناحیتیست با کشت و برز و میوهها و خواسته و مردم بسیار رمله قصبهٔ فلسطین است جایی است
با نعمت و شهرهای خوش گسترده غزه شهرکیست بر حد میان شام و مصر بیت اللحم شهرکیست کی مولد عیسی پیغمبر
صلی الله علیه و سلم آنجا بوده است مسجد ابراهیم شهرکیست بر حد میان مصر و شام و روضهٔ ابراهیم و اسحق
و یعقوب صلوات الله علیهم آنجاست نابلس و یحا دو شهرک اند خرد و کم نعمت بیت المقدس شهریست
بر سر کوه و اندر وی هیچ آب روان نیست و اندر وی مزگتیست کی مسلمانان از هر جایی آنجا شوند بزیارت
همه شهرهای فلسطینست جای قوم لوط ناحیتیست ویران و کم مردم و بی نعمت زغر شهرکیست از دیار
قوم لوط و اندر وی آبادانی اندک مانده است و اندر حدود این کوه بلقا شهرها و روستاها بسیار اند و اندر وی
همه مردمان خارج اند سخن اندر ناحیت مصر و شهرهای وی ناحیتیست مشرق وی بعضی حدود
شام است و بعضی بیابان مصر و جنوب وی حدود نوبه است و مغرب وی بعضی از حدود مغرب است و بعضی
بیابان است کی آنرا الواحات خوانند و شمال وی دریای روم است و این توانگرترین ناحیتیست اندر مسلمانی و اندر وی
شهرهای بسیار است همه آبادان و خرم و توانگر و با نعمتهای بسیار گوناگون و از وی جامهها و دستارها و رداها
گوناگون خیزد کی اندر جهان از آن با قیمت تر نبود چون صوف مصری و جامهها و دستارها دبیقی و خز و [illegible]

بذین شهر افتد وازینجا بجایها ببرند سرحد عمان دو شهر کند اباذان خرم طبریه شهریست با مردم
بسیار برکران دریا بحیره ناحیتست بامردم بسیار وشهرها ودهها وجایهای اباذان زغر شهرکیست
خرم واباذان جبله حصاریست اندروی منبر فرع شهرکیست خرد تبوک وادی القری شهرکهایی اند
وبامردم بسیار اندر میان بیابان نهاده است جار شهرکیست برکران دریا وبارگاه مدینه است مدین شهریست
خرم وبرکران دریا واندروی جاهی است که موسی علیه السلم از وی اب برکشید بسوی گوسپندان شعیب علیه السلم
سخن اندر ناحیت شام وشهرهای وی ناحیتیست مشرق وی بادیه شام است از حدود عرب و
جنوب وی دریاء قلزم است ومغرب وی حدود مصر است وبعضی از دریاء روم وشمال وی حدود روم است
واین ناحیتیست خرم واباذان وبسیار مردم وخواسته واندروی شهرهای بسیارست وهرچیزی که از مغرب خیزد
واز مصر واز روم واز اندلس انجا افتد ثغرها جزیره شهرکهایی اند ثغر برویی روم میان واز شام اند
ولکن بجزیره باز خوانند سمیساط شهرکیست برلب رود نهاده بسیار نعمت منبج شهرکیست خرم وبر دیگ
وی یکی پلیست که اندر همه جهان ازان نیکوتر وازان عجب تر پل نیست مرعش شهرکیست اندر میان استوار بعضهم
ودابق دو شهر کند اباذان وکم مردم ملطیه مهترین ثغریست که ازین سوی کوه لکامست ومیوهای وی
همه مباحست وی را خداوندی نیست شمعش بدزهه دو شهرکست خرم واباذان وخرم با کشت بسیار ابهار ازون
هارونیه شهرکیست برکوه هارون الرشید کرده است ماصیصه شهرکیست خرم وبسیار نعمت واندروی خرمای
بسیاریست کنیسه شهرکی خردست بردامن کوه لکام سیسیه دو شهرکند خرم ورود جیحون
میان ایشان همی رود واباذان اند حصن بولیکان رود دارست بدوی دریا بدینست ومیانشان حمار فرسنگست
ومردم بسیارست حصن زبطره شهریست با میوهها وکشتهای اراسته اذنه شهریست اباذان خرم برلب رود جیحان
نهاده طرسوس شهریست بزرگ واباذان وبا نعمت وگرد وی دو باره است از سنگ ومردمان جنگی ودلاور اولاس
اخرین شهریست از اسلام که برکران دریاء روم است واندروی دو جاییست که درمیان ازانجا برگ دارند وبزرگ دارند
واین همه شهرکهای ثغراند وایشانرا ثغر الجزیره خوانند اسکندرونه صیدا لاذقیه انطرطوس
اطرابلس بیروت صیدا صور عکه قیساریه یافا عسقلان شهرهایی اند از شام برکران
دریای روم واندروی مسلمانان اند وشهرهایی اند با نعمت بسیار وکشت ورز بسیار وخواستهای بسیار
بالس شهریست از شام برکران فرات نهاده خناصره تدمر سلمیه معان شهرکهایی اند

اباذان واندروی قبیله معدانیان اند واز وی دزدان بیابانی و بحر و دیگر راه بزنند جُرَش شهرکیست خرم
واباذان از ناحیت یمن. نجران شهریست اباذان و مردم بسیار و اندروی بازرگانان اند از نجران و اندروی منبر منتقی
ملوک یمن بوده است واز وی ادیم خیزد بسیار و نعلین یمنی مشعر. همدان ناحیتیست میان صعده و صنعا اندر یمن
و اندروی سه شهرکست و اندران شهرها فرزندان حمیر اند و ایشانرا کشت و برزست و مراعی و رز. [illegible] قضیبه
یمن است شهریست خرم و اباذان و هرچه از پیشه نواحی یمن خیزد از این شهر خیزد و با نعمت ترین جاییست اندر یمن
و اندر همه ناحیت عرب شهری نیست از وی بزرگتر و خرم تر و کندم و کشتها دیگرشان بسالی دو بار ثمر دهند و بی
سه بار و ماجهای باد از غایت اعتدال هوای این شهر و باره دارد از سنگ و کوهها کی بخستین بناهی کی از طوفان کرده اند
اینست. ذمار شهریست با بازارها و مردم بسیار از عمل صنعا جاییست با نعمت بسیار و بازرگانانشان بجیز بیست
جز قبلهای وهشت لنفی دربی سنجه سبام کوهیست بر قلعه و اندروی بازارها و مردم بسیارست. زبید
شهریست از یمن و هیچ شهری نیست از پس صنعا از یمن از وی بزرگتر و اندروی بیم ره از راه حدود حبشه است
و بازرگانی ایشان سیمست درزه ولکن دو لذ ده درم ایشان یک درم سنگ سنجد و دینارهای از وی یک درم سنجد [illegible]
شهرکیست خرد دیوارها از سنگ و کوهی عظیم اندر کرد وی و روستاهای وی بر اید و اندر سوی کی در وی بودی کوه میاید
میان و حدود ان جای بحد و دحضرموت پیوسته است [illegible] شهریست خرم و اباذان و این همه از ناحیت یمن است
و اندر کوهها یمن و دشتها فی جای کیبا نست حمد و بکان همه از بجا الغد [illegible] شهرکیست بر کران دریا و اندوهی
مرو لرها بسیار خیزد و بحد و حبشه پیوسته است [illegible] ناحیتیست خرم و اباذان و اندروی شهرهاست و دیم
ایشان جنانست کی هر غریبی که بشهر ایشان اندر شود فرزیکه ایشان نان کنند هر روزی سه بار طعام بو نهند ادرا
و نواخت بسیار کنند مگر کی مخالفی کنند مذهب با ایشان [illegible] دهیست بزرگ و با نعمت [illegible] شهرکیست
اباذان و با نعمت [illegible] شهریست بزرگ و اندر کرد وی باره و خندقی و لباس ایشان از لنگ است و جاکه [illegible] شهریست
خرم و اباذان و کشت ایشان کاورس است و جو و بازرگانیشان سیم مزنی است و ایشان همه از اولاد جد ابو شند
و از عمل یمن است جُدّه شهریست اندکه بر کران دریا نهاده اباذان و خرم [illegible]
شهرکهایی اند با نعمت و مردم بسیار [illegible] شهریست بر کران دریا و اندروی لشتران نیک خیزد و لبان از بجا
برند بهمه جهان. عمان شهریست عظیم بر کران دریا و اندروی بازرگانان بسیار اند و بارکده همه جهانست و هیچ
شهری نیست اندر جهان کی اندروی بازرگانان توانگرتر از اینجا بود و همه جهانها مشرق و مغرب و جنوب و شمال

جایست واز وی جامهای پشمین خیزد و همه مصنوعها کو یاد کردیم کی از همه جهانست ازین سه ناحیت خیزد
شهرکیست اباذان و با نعمت شاوران قصبهٔ شروان است جایی است بمرادنزدیک و با نعمت بسیار و سنگ
محکم و همه جهان انجا بوند دربند خزران شهریست برکران دریا میان این شهر و دریا زنجیرهای کشیده
عظیم چنانک هیچ کشتی اندر نتواند امدن مگر بدستوری وان زنجیرها اندر دیوارها بسته است محکم کی انرا سنگ و ارزیز
کرده اند و لازوی جامه کتان و زعفران خیزد و انجا بندگان افتند از هر جنسی از ان کافران کی بسته اند اویل
باکو شهرکیست برکران دریا و بکوه نزدیک و هر نفط کی بناحیت دیلمان بکار برند انجا بوند سخن اندر ناحیت
عرب و شهرهای وی ناحیت مشرق وی دریای عمانست از دریای اعظم و جنوب وی دریای حبشه
است هم از اعظم و مغرب وی دریای قلزم است هم از اعظم و شمال وی بادیه کوفه و شام است و این ناحیتیست
عظیم و گرم سیر و اندر وی کوههاست از یکدیگر جدا چنانک بدین کردیم اندر یاد کرد کوهها و اندر همه این ناحیت
یکی رود نیست کی از کوهها تمامه بدریا افتد و بدحا و دجلان و ناحیت حضرموت بکذرد و اندر دریای اعظم
افتد و این رود نیز بزرگ نیست و اندرین ناحیت ناحیتها بیابانست و بیشتر بیابانست و عرب را جای اصلی اینست
و هر چه نخلهای دیگر بغداد اند با اصل از ینجا اند و بیشتر اندر بیابان اند مگر انک اندر شهرهای این ناحیت اند
و ازین ناحیت خرما خیزد از هر گونه و ادیم و دیکبی و سنگ فسان و نعلین مشعر و ملح خیزد و اندر وی حیوانان
اند عجب کونا گون و ناحیتها کی اندرین ناحیتست حضرموت حجاز تهامه یمامه نزوی جایهاییست
کی اندر وی خیمها نشینند چون قیسیان مصریان واسدیان حبانیان کلبیان فزاریان
و اخ بن حامد و این همه بدین کردیم اندر صفت بادیه ایشان بود مکه شهریست بزرگ و اباذان و با مردم
بسیار و بر دامن کوه نهاده و گرد اگرد وی کوههاست و شریفترین شهریست اندر جهان کی مولود پیغمبر ما صلی الله
علیه و سلم انجا بوده است و خانه خدای عز وجل است و در اندرون مزکت خانهٔ خدای عز وجل سیصد و هفتاد ارش است
و پهناش سیصد و پانزده ارش خانه مکه را بیست و چهار ارش و نیم درازاست و پهناش بیست و سه ارش و نیم و سمک
کعبه بیست و هفت ارش است و گرد از سنگ طواف پنجاه ارش است و در انا اسماعیل پنجاه ارش نشسته و بنا مکه ادم علیه السلم
کرده است و ابرهیم علیه السلم اورا تمام کرد و از روزگار ادم علیه السلم خدای عز وجل این خانه را عزیز کرده است مدینه
شهریست خوش و مردم بسیار و روضهٔ مقدس پیغمبر صلی الله علیه و علی اله و سلم با بسیاری صحابه انجاست و لازوی
سنگ فسان خیزد کی بهمه جهان ببرند طایف شهرکیست خرد بر سر کوه و لازوی ادیم خیزد شهرکیست

از اولاد جنابان بن کرکانک کافر باشند کی سفینه غصبا سنکان شهریست واورا ناحیتی بزرگست
و پادشاهی سنباطست واین همه شهرها کی کفتیم از ارمینیه است قبان شهریست خرم وازوی شبه نیک
خیزد بسیار ... شهریست بزرگ و با نعمت بسیار و قصبهٔ ارانست و مستقر پادشای این ناحیتست
واورا سوادیست خرم و کشت و برز و میوها بسیار وانبوه وانجا درختان توذ بسیارست بسیار وازین
شهر ابریشم بسیار خیزد واستران نیک و دوناس وشاه بلوط وکرویا میلقان شهریست با نعمت بسیار
وازوی بردهای جیان و جل و برقع و ناطف خیزد باذکاه شهریست بر لب رود ارس نهاده وازوی
ماهی خیزد کنجه شمکور دو شهرند باکشت و برز بسیار آباذان و با نعمت وازوی جامهای پشمین
خیزد لونا کونا خنان ناحیتیست بر کران رود کر بر حد میان ارمینیه واران وردوقیه شهریست اندر
خنان خرد و کم مردم قلعه حصاریست عظیم با منبر برحد میان ارمینیه واران تفلیس شهریست
بزرگ و خرم و استوار و آباذان و با نعمت بسیار و دو باره دارد و ثغرست بر روی کافران و رود کر اندر
میان وی بکذرد واندر وی یک چشمه ایست سخت گرم کی گرمابها بر وی ساخته اند و دایم گرم است بی آتش شکی
ناحیتست از ارمینیه آباذان و با نعمت درازای وی مقداری هشتاد فرسنکست واندر وی مسلمانان اند و کافران
اند مبارکی دهیست بزرگ بر در برذعه ولشکرگاه روسیان انجا بوذ انگاه کی بیامدند و برذعه بستذند
واین مبارکی اول حدیست از شکی سوق الجبل شهریست از شکی بر برذعه نزدیک سنباطمان
شهریست اندر اخر حد شکی واورا یکی حصارست استوار واین هر دو شهر آباذان اند ... ناحیتیست
درازای او بیست فرسنک است میان شکی و تفلیس و همه کافران اند قبله شهریست میان شکی و برذعه
وشروان آباذان و با نعمت وازوی قند بسیار خیزد برذیج شهریست خرد و آباذان و با نعمت شروان
خرسان لیزان سه ناحیتست و پادشای او یکیست واین پادشاه را شروان شاه و خرسان شاه
ولیزان شاه خوانند و او بلشکرگاهی نشیند از شماخی بر فرسنکی واورا بحدود کردمان یکی کوه است ملنده
سر او پهن و بمساحت چهار سو چهار فرسنک اندر چهار فرسنک وازهیچ سو بذو راه نیست مکر از یک سو
راهی تنک کرده اند سخت دشوار واندروی چهار دهست و همه خزینهای این ملک وخواستهای وی انجاست
واندر وی همه مولایان وی اندر دوری همه انجا کارند وانجا خورند واین قلعه را [illegible] و نزدیک او قلعه دیگر
است میان ایشان فرسنکی سخت استوار زندان وی انجاست خرسان ناحیتیست هم بر حد شروان نیکو

و غزان واین جایهاست بسیار نعمت ترین ناحیتهاست اندر اسلام و ناحیتیست آباذان و با نعمت بسیار
و آبهای روان و میوه‌های نیکو و جایگاه بازرگانان و غازیان و غریبان بسیار از هر جایی و ازوی تک
و مِیزر خیزد و شلوار و جامه‌های صوف و رودینه و پنبه و ماهی و انگبین و موم خیزد و اخابرده رومی و ارمنی
و بجناکی و خزری و صقلابی افتد اردویل قصبهٔ آذرباذکانست شهری عظیم است و کردی بارهٔ است
و شهرهای سخت و بسیار نعمت بوذ اکنون کمترست و مستقر ملوک آذرباذکانست و ازوی جامه‌ها برد
و جامه‌های رنگین خیزد اشنه سراو میانه خونه جابروان شهرکهایی اند خرد و
بانعمت و آباذان و مردم بسیار تبریز شهرکیست خرد و بانعمت و آباذان و ازوی کردی بارهٔ وان علا بن احمد
کرده است مراغه شهریست بزرگ و خرم و بانعمت و آبهای روان و باغها خرم و یکی باره داشت محکم بفرموذ ساج
ویران کرد برزند شهریست خرم و آباذان و با آبهای روان و کشت و برز بسیار و ازوی جامهٔ قطیفه
خیزد موقان شهریست و مراورا ناحیتیست بر کران دریا نهاذه و اندر ناحیت موقان دو شهرک دیگرست کی
هم موقان باز خوانند و ازوی روذینه خیزد و دانگوها خردینی و جوال و بلاس بسیار خیزد دزان شهریست
بانعمت بسیار و ازوی زیلوها و مصلی نماز خیزد و این شهرها همه کی یاذ کردم از آذرباذکانست دول
شهری عظیم است و قصبهٔ ارمینیه است و ازوی کردی بارهٔ است و اندروی ترسایان بسیار اند و شهریست
بانعمت بسیار و خواسته و مردم و بازرگانان بسیار و او را سواد بسیارست با بحار و دجرنی بکشاذ و خوذ
بروم پیوسته است و ازوی کرمی خیزد کی ازوی رنگ قرمز کنند و شلوار بندها نیکو خیزد داخلاط شهرکیست
خرم و با آبهای روان بنزدیکی دریای کبوذان ارجیش شهری بزرگست و آباذان و بانعمت بسیار سلماس
شهرکیست خرم و آباذان و ازوی شلوار بندها نیکو خیزد خوی برکری ارجیش اخلاط
نخجوان بدلیس این همه شهرکهایی اند خرد و بزرگ خرم و بانعمت و مردم و خواسته و بازرگانان بسیار
و ازین شهرها دیباها و قالی و غیره و شلوار بند و چوب بسیار خیزد ملازکرد ثغریست بر روی رومیان
و مردمان جنگی و جایی بانعمت قالیقلا شهریست و اندروی حصاریست محکم و دایم اندروی غازیان باشند بنوبت
از هر جایی و اندروی بازرگانان بسیار باشند میافارقین شهریست اندر حصاری بر سرحد میان ارمینیه
و جزیره و روم شمشاط شهرکیست خرد و آباذان و بانعمت و مردم بسیار و ازوی جامه‌ها گوناگون خیزد بشمیر
... ناحیتیست شهر و آباذان و بسیار نعمت و مردم اهر قصبهٔ میمذست و باذ ساحی بسیار دارد

آباذان و با نعمت و مردم بسیار و هوای درست و آبهای روان واندروی کوهست و شهرهاست
بسیار و سوادها خرم و باغها و بوستانهای معروف بجزیره واندروی مردمانی بسیار اند از قبیلهٔ ربیعه
واندروی مردمان خارجی اند بسیار. موصل شهریست بزرگ با هوای درست و نعمت اندک. بلد
شهریست بر کران دجله نهاده واندروی عمارت روان بجز از دجله. برقعید، ادرمه دو شهرکند
خرم با مردم بسیار. نصیبین خرم ترین شهریست اندر جزیره جای آباذانست و با نعمت و مردم بسیار
واندروی دیرهاست ترسایان را واندروی کزدمست کشنده واندروی حصاریست استوار واندر آن
ماهیست بسیار و اندروی سنگ آبگینه خیزد نیکو. دارا شهرکیست بر دامن کوه واندروی آبهاء روان بسیار.
کفرتوثا شهریست خرم و آباذان و با آبهاء روان. راس العین شهریست خرم واندروی چشمهاست
بسیار و از آن چشمها رود خیزد و بیک جای گرد شوذ آنرا خابور خوانند و آنگه اندر فرات افتد.
دیار ربیعی شهریست با نعمت بسیار. رقه و رافقه دو شهرست بزرگ و خرم و بیکدیگر پیوسته بر کران
فرات نهاده. حرب صفین اندر حدّ او بوذه است از آن سوی رود. قرقیسیا شهرکیست خرم و با نعمت و
سواد او دایم سبز باشد. رحبه شهریست خرم با آب بسیار و درختان. دالیه شهریست خرد و انبوه
و با نعمت. عانه شهرکیست خرم و اندر میان آب فرات نهاده. هیت شهریست و آن گردوی بارهٔ محکم آباذان
است و با نعمت و تربت عبد الله بن المبارک آنجاست. انبار شهرکیست خرم و آباذان و با نعمت و بسیار مردم و مستقر
ابو العباس امیر المؤمنین آنجا بوذه است و این شهرها کی از رقه تا انبار است همه بر رود فرات نهاده است.
بالس، جسر منبج، شمشاط شهرکهاء اند بر لب رود فرات نهاده و بحدود شام پیوسته. حران
شهریست ایشان اندک و اندروی صابیان اند بسیار. سروج شهرکی آباذانست. رها شهریست خرم و بیشتر
مردمان وی ترسایان اند و اندروی یکی کلیسیاست کی اندر همه جهان کلیسیائی از آن بزرگتر و آباذان تر و عجب تر
نیست. سوادی خرم دارد و اندروی رهبانان اند. جزیرهٔ ابن عمر شهرکی خرم است با درختان و آبهاء روان
و بر کران دجله نهاده است. حدیثه شهریست خرم و اندروی بوستانهاست سخت نیکو. سن شهرکیست بر کران
دجله و بسیار نعمت و بنزدیکش کوه است. سخن اندر ناحیت آذربادگان و ناحیت ارمینیه و اران
و شهرهاء ایشان. سه ناحیتست بیکدیگر پیوسته و سوادها ایشان بیکدیگر آمیخته شذه و مشرق این ناحیت حدود
گیلانست و جنوب وی حدود عراقست و جزیره و مغرب وی حدود روم است و سریر و شمال وی حدود سریرست

استوارست و آب او از کردوی برآید و بر مغرب دجله است و از وی دهقنان و عامه بلی خیزد بصره شهری عظیم است
و او را ده هزار جویست هر یکی چند شهری از یکدیگر گسسته و گویند که او را صد هزار و بیست و چهار هزار رود است
و بنای وی عمر بن الخطاب کرده است رضی الله عنه و اندر عراق هیچ ناحیت نیست عشری مگر بصره و علوی برقعی آنجا
خروج کرد و کوی طلحه و انس بن مالک و شیخ حسن بصری و ابن سیرین آنجاست و از وی نخلین خیزد و فوطهای نیک
و جامهای کتان و خیش مرتفع ابله شهرکیست بر مشرق دجله آبادان و خرم سلیمانان شهرکیست بر مشرق
دجله آبادان و خرم عبادان شهرکیست خرد و آبادان بر کرانه دریا و همه حصیرهای عبادانی و حصیرهای
سامانی از آنجا خیزد و نمک بصره و واسط از آنجاست مادرایا شهرکیست آبادان و خرم با کشت و برز بسیار
اسکاف بنی جنید جاییست که باقی رود نهروان اندر کشت و برز کار شود نهروان شهرکیست آبادانی
اندک و اندر وی خرابیست اندک و انجا جایهاییست که خیروان کرده اند حلوا خانقین دو شهرکست خرم
و اندر خانقین رودیست بزرگ قنطره شدید دهلیزیست بزرگ و بارو دارد از سنگ و اندر وی یکی ایوانست از سنگ
مرمر کسری کرده حلوان شهریست بسیار نعمت و رودی اندر میان وی همی گذرد و از وی انجیر خیزد که خشک کنند
و به همه جای ببرند کوثی ربا شهریست و بحوالی وی تلهاست از خاکستر و گویند که از آن آتش است که
نمرود کرد که ابراهیم پیغمبر را صلی الله علیه و سلم بسوزد بابل قدیم ترین شهرکیست اندر عراق و مستقر ملوک کنعانیان
بودی صرصر شهرکیست آبادان و نعمت بسیار و رود صرصر اندر وی بگذرد نهر الملک شهرکیست آبادان
و با نعمت قصر ابن هبیره مهترین شهریست میان بغداد و کوفه و آبادان است و با نعمت و بسیار مردم جامعین
شهرکیست اندر میان عمود فرات و رود سورا نهاده و از هیچ سوی بدو راه نیست مگر به آب
کوفه شهرکیست بر لب رود فرات نهاده و بنای وی سعد بن ابی وقاص کرده است و روضه امیر المؤمنین علی بن
ابی طالب کرم الله وجهه آنجاست حیره شهرکیست بر کران بادیه و هوای وی بهتر از آن کوفه قادسیه
شهرکیست بر راه حاج و بر کران بادیه بردان عکبرا دو شهرکند بر شمال بغداد بر مشرق دجله
جای آبادان سامره شهریست بر مشرق دجله و سواد و کشت و برز وی بر مغرب دجله است کرخ
دور دو شهرکند که معتصم بنا نهاده است و معتز تمام کرده است آبادان اند و با نعمت تکریت شهریست
بر حد میان جزیره و عراق آبادان و خرم و با نعمت سخن اندر ناحیت جزیره و شهرهای وی ناحیتیست
که از چهار سوی آبست از دو رود یکی دجله و دیگر فرات و از بهر آن این ناحیت را جزیره خوانند و این ناحیتیست

بوذ کی مردم بسیار کشته شوند بعصبیت و ان عصبیت میان ایشان همی ماند و حرب همی کنند تا انکه کی از ایشان جای
برونند بلشکرایی کردن یا میرند یا میر شوند و چون میر شوند محتسب کردند و ایشان را محتسب معروف کی خوانند
واگر اندر همه ناحیت گیلان کسی کسی را دشنام دهد یا بزند یا خمر خورد یا کناهها دیگر کند جمله چوب یا بیشتاذ چوب
بزنند و ایشان را شهرکهاست با منبر چون کیلاباذ شال دولاب بیلمان شهر این شهرکهاست خرد
و انبوهی با بازارها و بازرگانان وی غریب اند و دیگر همه معروف کر اهل و طعام همه این ناحیت بیشترست و برنج
و ماهی و ازین ناحیت گیلان چادرب و حصیر و مصلی نماز و ماهی ماهه لغذ کی بهمه جهان برند سخن اندر ناحیت
عراق و شهرهای وی این ناحیتست مشرق وی بعضی حدود خوزستان است و بعضی حدود جبال و جنوب وی
بعضی خلیج عراقست و بعضی بادیه بصره و مغرب وی بادیه بصره است و ان کوفه و شمال وی بعضی از حدود جزیره است
و بعضی از حدود اذرباذگان و این ناحیتست میان جهان نزدیک و اباذان ترین ناحیتست اندر اسلام و اندر وی
ابها روانست و سوادهای خرم و جای بازرگانان و خواسته بسیار و مردم بسیار و عالمان بسیار و مستقر
پاذشاهان بزرگ و این ناحیتی گرم سیرست و ازوی خرما خیزد کی بهمه جهان به برند و جامهای کونا کون و پیشه الاتی
کی ملوک را شاید ازین ناحیت خیزد بغداذ شهری عظیم است و قصبه عراق است و مستقر خلفاست
و اباذان ترین شهریست اندر میان جهان و جای علماست و خواسته بسیارست و منصور کرده است اندر روزگار
اسلام و رود دجله اندر میان وی بگذرد و بر دجله پلیست از کشتیها کرده و ازوی جامهای پنبه و ابریشم و ابگینها
مخروط و الانها ملمعون خیزد و روغنها و شرابها و معجونها خیزد کی بهمه جهان به برند مداین شهرکیست بر مشرق
دجله و مستقر خسروان بوده است و اندر وی یکی ایوانیست کی ایوان کسری خوانند و گویند کی هیچ ایوان از ان
بلندتر نیست اندر جهان و ان شهری بزرگ بوذ و با اباذانی و اباذانی وی ببغداد بردند حربیه بر مغرب دجله است
دیر عاقول بر مشرق دجله است و این هر دو شهر اباذان اند جبل شهرکیست کم اباذانی و بیشتر مردم او کرد اند
جرجرایا بر مشرق دجله است فم الصلح بر مشرق دجله است سابس بر مغرب دجله است و این شهرکهای
اند اباذان و با نعمت واسط شهری بزرگست و بدو نیمه است و دجله میان وی همی رود و بر وی جسریست و اندر
هر دو نیمه منبرست و بنای وی حجاج بن یوسف کرده است و سواد هر سو دارد و بسیار نعمت ترین شهریست اندر
عراق و ازوی گلیم و شلوار بند و بستهای رنگین خیزد خسروسابور نیم روذ دو شهرکند اباذان و اندر وی
خرمای بسیارست صافیه شهرکیست اباذان و بر مشرق دجله است و رود ... ازوی برگیرد اسکاف شهرکی

و شنکرف نباشند و بهر پانزده روزی اندر همی روند باز او باشند و این همه این ناحیت مردان و کنیزکان و غلامان
اراسته بیاید او ایند و بانگ و مزاح کنند و بازی کنند و رود زنند و دوستی گیرند و رسم این ناحیت چنان است
کی هر مردی کی کنیزکی را دوست گیرد او را بربایند و به برد و سه روز بدارد هر چیز کی خواهد انگه بپدرش کس فرستد
تا او را بزنی بوی دهند و اندر نواحی وی چشمها ایست کی بیک سال اندر چند بار بیشترین مردم این ناحیت انجا شوند
اب ایستاده بابینند و رود و سرود و بای کوفتن و انجا حاجتها خواهند از خدای و از اوجز بتعجیل باز آیند و باران
خواهند بوقتی کشان باید و آن باران بیاید سامان شهرکیست خرد هم از این ناحیت و از وی آهن و سرمه
و سرب و سیاه خیزد دیلمان ناحیتیست دیلم خاصه از این ناحیت باشند میان طبرستان و جبال و گیلان و دریای
خزران نهاده است و این مردمان دو گروه اند یک گروه بر کران دریا باشند و دیگر گروه اندر کوهها و شکستگیها
و گروهی اندر میان این هر دو نشسته اما این کی بر کران دریا اند از این ده ناحیتست خرد همی لترا و اربوا
لنجا مرد چالک رود کرک رود دنبار رود جرداهنجان سلان رود بار
هوسم و از پس کوه و برابر این ده ناحیت سه ناحیت بزرگست چون اشتانان شیر بیرم و فرلخش
و از این ناحیتها ناحیتها و دهها بسیارست و این همه اندر منقلب ست فرهنگ است اندر بیست و پنج فرهنگ
و این ناحیت دیلم ناحیتیست اباذان و باخواسته و مردمان وی همه لشکری اند یا برزیگر و زنانشان نیز برزیگری کنند
و ایشان را هیچ شهرهای با منبر نیست و شهرشان کلار است و جالوس گیلان ناحیتیست جدا میان دیلمان
و جبال و اذربادگان و دریای خزران و این ناحیتیست بر صحرا نهاده میان دریا و کوه جبال با ابها روان بسیار
و یکی رود بیست عظیم سپید رود خوانند میان گیلان برود و بدریای خزران افتد و این گیلان دو گروه اند
یک گروه میان دریا و این رود نشسته و ایشان را از این سوی رودی خوانند و دیگر گروه میان رود و کوه اند ایشان را
از آن سوی رودی خوانند اما از این سوی رودیان را هفت ناحیت است بزرگ چون لافجان میالفجان
کشتجان بر فجان داخل تجن بجه و اما انک از آن سوی رودیان اند ایشان را یازده
ناحیت است بزرگ چون خانکجال تنک کوتم سراوان بیلمان شهر دشت نولیم
دولاب کهن رود استراب خان بلی و هر ناحیتی را از بر دهها ست سخت بسیار و این ناحیت
گیلان ناحیتی اباذان و بانعمت و توانگرست و کار کشت و برز همه زنانشان کنند و مردانشان هیچ کار نیست مگر
کی حرب و همه حال گیلان و دیلمان هر ماهی بهر دهی یک بار یا دو بار حرب کنند هر دهی با دهی دیگر و روز

انکستانست کی نمک کردان و طبرستان ازانجا برد ساری شهریست اباذان و بانعمت و مردم و بازرگانان
بسیار و ازوی جامهٔ حریر و پرنیان و خاوخیر خیزد و ازوی ما زعفران و ما صندل و ما خلوق خیزد کی
همه جهان ازانجا برند مامطیر شهرکیست با ابهای روان و ازوی حصیرهای خیزد سطبر و سخت نیکو کی ان
تباستان بکار دارند ترنجی شهرکیست اباذان و قدیم ترین شهریست اندر طبرستان میله شهرکی
خردست و ازوی پشه بسیار خیزد امل شهریست عظیم و قصبهٔ طبرستانست و او را شهرستانیست
با خندق بی باره و گرد ربض نیست و مستقر ملوک طبرستانست و جای بازرگانانست و خواستهٔ بسیار اند و اندر
وی علما بسیار اند بهر علمی و ابهای روانست صنعت بسیار و ازوی جامهٔ کتان و دستار خیش و فرش طبری و حصیر
طبری و چوب شمشاذ خیزد کی بهمه جهان جایی دیگر نبود و ازوی ترنج و نارنج خیزد و گلیم سفید گوشنی و گلیم
دیلمی زرباف و دستارچهٔ زربافت گوناگون و کیمخته خیزد و ازوی الانهاعجومین خیزد هر کیمه و شانه و شتی بیلم
و تراز و خانه و کاسه و طبق و طیفورهای داغ نهاده الهم شهرکیست بر کران دریا جای کشتی بانان و جای بازرگانان
ناتل چالوس روذان کلار شهرکهایی اند اندر کوهها و شکستگیها و این ناحیتی است هم از طبرستان
و لکن پاذشاهی دیگرست و پاذشای او را استندار خوانند حد وی از حد دری تا دریا بکشد و کلار و چالوس
بر حد هست میان دیلمان خاصه و طبرستان و از چالوس بر کران دریاست و کلار اندر کوهست و از روذان
جامهٔ سرخ خیزد پشمین کی ازوی بارانی کنند و همه جهان ببرند و گلیمها کبود خیزد کی هم ناحیت طبرستان بکار دارند
کومش ناحیتیست میان ری و خراسان بر راه حاج و اندر میان کوههاست و این ناحیتی اباذان و بانعمتست و مردمانی
جنگی و ازوی جامهٔ کنبیس خیزد و میوهایی کی اندر همه جهان چنان نباشد و ازان بگرگان و طبرستان برند دامغان
دامغان شهریست با اب اندک و بر دامن کوه نهاده و مردمانی جنگی و ازوی دستارها شراب خیزد با علمها ملون
بسطام شهریست بر دامن کوه بحدود گرگان بسیار جای بسیار نعمت سمنان شهرکیست خرم و اباذان
و ازوی میوها خیزد بسیار بهمه جای ویمه شلنبه دو شهرکند از حد و کوه دنباوند و اندروی تابستان و زمستان
سخت سرد بود و از بن کوه اهن اخذ کوه قارن ناحیتیست کی مر او را ده هزار و چیزی دهست و پاذشای او را
سپهبد شهریار کوه خوانند و این ناحیتیست اباذان و بیشتر مردم وی گبرکانند و از روزگار مسلمانی باز پاذشای
این ناحیت اندر فرزندان باوست پریم قصبهٔ این ناحیتست و مستقر سپهبدان بلشکرگاهی نیست بر نیم فرسنگ
از شهر و اندر وی مسلمانانند و بیشتر غریب اند و پیشه ور و بازرگانان زیرا کی مردمان این ناحیت همه لشکری

بر عمل دبیر اینجا بود و ازوی زعفران خیزد سمنان شهریست بسیار نعمت
مردمان اندک و ازوی روغن چراغ خیزد ... و ازوی کرفس و ...
... ناحیتی است بسیار بانعمت ... و ... دیلمان ...
مشرق این ناحیت خراسان است و جنوبش شهرهاء جبالست و مغربش حدود آذربادگان
و شمالش دریاء خزرانست و این ناحیتی است با آبهاء روان و رودهاء بسیار و آبادان
با بازرگانان و مردمانی جنگی و ایشان حرب با سپر و زوبین کنند و مردمانی اند خوش
و ازین ناحیت جامهاء ابریشم خیزد یک رنگ و با رنگ ... و ...
جرجان شهریست مر او را ناحیتی بزرگست و سوادی خرم و کشت و برز بسیار و نعمت
فراخ و سرحدیست میان دیلمان و خراسان و مردمانی اند درست صورت و جنگی و پاکجامه و با مروت و مهمان دار
و این شهر بدو نیم است شهرستانست و بکراباذ و رودی هست ... میان این هر دو نیمه بگذرد
و مستقر پادشاه طبرستانست و ازوی جامه ابریشم سیاه خیزد ... و دیبا و ...
دهستان ... با منبر و جایی با کشت و برز بسیار و سوادی بسیار ...
... رباطیست بر سرحد میان خراسان و دهستان بر کران بیابان نهاده ...
... رباط یک چشمه است ... ایشان ... کشت و برز ...
... و نسا و دهستان ... استراباذ شهریست بر دامن کوه نهاده با نعمت و خرم و آبهای روان و بسیار
نعمت و ایشان بدو زبان سخن گویند یکی بلوتر استرابادی و دیگر پارسی گرگانی و ازوی جامه ابریشم
... آبسکون شهریست بر کران دریا آباذان و جای بازرگانان
... جهان ... بازرگانی کنند و ازوی ... ماهی ... طمیشه
... این ناحیت دیلمان و ... تمیشه و این ناحیتست آباذان و
بسیار ... بازرگانان ... و مردمانی ...
... سخن ... بسیار ... شهریست خرد و کرد وی ...
و نعمت بسیار و ... میان کوه و دریا نهاده است و ... بسیار ...
شهری ... شهریست خرم بر دامن کوه ... فرسنگی ...

۲۹

...بسیار کشت و برز و آبادان و جای دیوان و دبیران و بسیار نعمت و از وی کرباس و جامهٔ
...ابریشم و زعفران خیزد سپاهان شهری عظیمست و آن دو شهرست یکی را جهودان خوانند
...و دیگر را مدینه خوانند و میان ایشان نیم فرسنگست و شهری خرم است و بسیار نعمت
...است اندر جبال و او را رودیست که اندر زیر زمین رود خوانند که اندر کشت و برز او بکار شود و از وی
...جامهٔ ابریشم گوناگون خیزد چون عتابی و سقلاطون خان لنجان شهرکیست خرم و بسیار نعمت
...است جویکان شهرکیست خرم و کم مردم بروشهر کی بود خرم و بسیار کشت و برز و اکنون ویران
...بر کشت و بیشترین ویرانست و لشکرگاه بو دلف کرج اندر وی بود بروکرد شهرکیست خرم و با نعمت
...و زعفران و میوه‌ها نیک خیزد رامن شهرکیست کم مردم و بسیار کشت و برز و بر کوه نهاده است
...های بر کشت و آبادان و با نعمت مردم بسیار و جای بازرگانان و از وی زعفران بسیار خیزد نهر
...ین که همه جهان بیند رود راور شهرکیست و انبوه و بر کوه نهاده است نهاوند شهریست
...ده و اندر وی دو مزگت جامع است و جایی با نعمت بسیار است و از وی زعفران و میوه‌ها که از نیکویی
...ند لیشتر شهرکیست با هوای درست و بسیار کشت و از وی بندق خیزد سابرخواست جایی
...است سابادر کرمانشاهان مرج شهرکهایی اند بر راه حاج انبوه و آبادان
...نعمت صیمره سیروان دو شهرک اند آبادان خرم و اینجا خرما باشد دینور شهری
...شهرهایی اند انبوه و بسیار نعمت و مردمانی آمیزه زنگان شهریست با نعمت بسیار و مردمانی
...شد ابهر شهرکیست بر کوه نهاده و با نهار بسیار جایی بسیار کشت و مردمانی آهسته قزوین
...کرده بارو دارد و اندر وی جویی است که اندر میان مزگت جامع گذرد و خداوندست که بخرند و مردمانی
...نجا میوه نیکو باشد طالقان شهرکیست از ری بدیلمان نزدیک خوار شهرکیست از ری آبادان
...ری شهریست عظیم و آبادان و با خواسته و مردم و بازرگانان بسیار و مستقر پادشاه جبال
...ین آبهای ایشان از کاریز است و از وی کرباس و برد و پنبه و غضاره و روغن و سد خیزد و اندر وی
...بسیار است از نیکو خیزد و محمد زکریا پزشک ازینجا بود و تربت محمد بن الحسن الفقیه و کسایی مقری و فزاری
...اینجاست ... اوه بوسنه روذه شهرکهایی اند انبوه و آبادان و با نعمت بسیار و خرم
...هوای درست و بر راه حاج خراسان قم شهریست بزرگ و ویران و کشت بسیار و مردمانی شیعی اند غالی

شهرهای این ناحیت جابلستست و این ناحیتیست آبادان و بسیار نعمت و از هر ناحیتی کی بدو پیوسته است و اندر
رودهای عظیم و آبهای روانست و سوادها خرم است و کوههای با منفعتست و ازوی شکر و جامهای کتان و
پردها و سوزن کردها و شلوار بند و ترنج شمامه و خرما خیزد و مردمان این ناحیت مردمانی اند بسود دوست
و بخیل. ده معلای شهریست خرم و آبادان میان عراق و خوزستان بر لب رود نهاده. باسیان خان مهرویه
دورق شهرکهاییست آبادان و خرم و توانگر و با نعمت بسیار و بر لب رود نهاده. دیرا شهرکیست بنزدیکی کوه با نعمت
بسیار. آسک دهیست بزرگ بر کوه نهاده و بر سر آن کوه آتشیست کی دایم همی درفشد بشب و بروز و حرب
زبیان آنجا بوده است اندر قدیم. جُبّی شهرکیست بر لب رود ششتر خرم و بسیار نعمت و ابو علی جبایی معتزلی
ازین شهر بود. سوق الاربعا شهریست بر لب این رود با نعمت بسیار و آبادان. اهواز شهریست سخت
خرم و اندر خوزستان شهری نیست ازین خرم تر با نعمتهای بسیار و نهادی نیکو و مردمانی زرد روی و کوتاه کی
هر که با هوای وی مقیم شود اندر خرد وی نقصان افتد و هر طبیبی کی آنجا بوی از معافی بوی او بود و اندر کوهها دک
ماه شکنجست. ایذم شهرکیست خرد با نعمت بسیار. رامهر شهرکیست بر لب رود نهاده و مانی را آنجا کشتند.
عسکر مکرم شهریست با سواد بسیار و خرم و آبادان و با نعمت و همه شکرها جهان سخ و بیذ و قند
ازینجا افتد. حسرقان شهرکی خرم است با نعمت و ازوی خرما تا بار شود سخت نیکو. رامهرمز شهریست
بنزدیک و خرم و آبادان و با نعمت بسیار و جای بازرگانان بحد میان پارس و خوزستان. بازار سنبیل
شهرکیست با نعمت. ایذج شهریست با سوادهای سخت خرم و آبادان و با نعمت و خواسته بسیار و بر لب رود نهاده
و ازوی دیباهای بسیار خیزد و دیبای پرده مکه آنجا کنند. جندی شاپور شهریست آبادان و با نعمت بسیار و گور
یعقوب لیث آنجاست. شوش شهریست توانگر و جای بازرگانان و بارکده خوزستانست و ازوی جامه و عمامه خز
خیزد و ترنج دستنبویه خیزد و تابوت دانیال پیغمبر علیه السلام آنجا یافتند. منوب بردون دو شهرک
آبادان و با نعمت بسیار و کشت ورز. بصنّی شهریست خرم و با خواسته و پردها نیکو کی بهمه جهان ببرند
ازینجا خیزد. طیب شهریست خرم و آبادان و ازوی شلوار بند خیزد سخت نیکو هم از مینی. شهر جویم
شهریست خرد و آبادان و ازوی جامهای سوزن کرد خیزد. سخن اندر ناحیت جبال و شهرهای وی. ناحیتیست
مشرق وی بعضی از حدود پارس است و بعضی از بیابان کرکس کوه و بعضی از خراسان و جنوب وی حدود
خوزستانست و مغرب وی بعضی از حدود عراقست و بعضی از حدود آذربادگان و شمال وی کوه دیلمانست و این

شهریست بخشگاه آب شیراز با تجارت بسیار. بسکان، کهرستان دو شهرکند آبادان و با نعمت بسیار.
شهریست آبادان و حلاج کی دعوی خدایی کرد ازین شهر بود. هزاو، زرقان، خیر شهرکهایی
اند آبادان و با نعمت. شهریست خرم و بزرگ و او را قهندزیست و ربض است و جای بازرگانان است و با خواسته
است. کستان، بسکان، ازیرا، دارکان، هزیرکان، سناف شهرکهایی اند میان بسا
و کرد آبادان. دارابگرد شهریست خرم و آبادان و بسیار خواسته و سوای بند و اندروی مومیایی خیزد کی
جهان جایی دیگر نبود و اندر نواحی وی کوههاست از نمک سپید و سیاه و سرخ و زرد و هر رنگی و ازو خوانها کنند نیکو
و از دم. روستا، شام، فرج، تارم شهرکهایی اند میان دارابگرد و حدود کرمان جاهایی با کشت و برز
بسیار و نعمت فراخ. کازرین از حدود بساست و اندروی قهندزیست استوار. کاریان شهرکیست از دارابگرد
و حصاریست صعب و محکم و اندروی آتش کده است کی از او بزرگ دارند. سمیران، ایج، رونه، ماذران
همه شهرکهاست از دارابگرد آبادان و با نعمت. جهرم شهریست خرم و از وی زیلو و مصلی نمازی نیکو خیزد. کیز
شهریست و اندروی حصاریست استوار. حیر، کردیان دو شهرکند آبادان و با کشت و برز بسیار. الج
اصطهبانات، حمار، ماشکانات شهرکهایی اند بر کوه نهاده کم مردم و با کشت و برز بسیار و نعمت
آباذه، بردنکان، جاهک شهرکهایی میان اصطخر و کرمان منزل کاروان و جایهای با نعمت بسیار. کمین، سرواب
هزیرکان، شهر فانکن، خره، کبس این همه شهرکهایی اند اندر میان کوه سردسیر جایی با مواکس
درست و نعمت بسیار و اندر خره یکی آتش کده است کی از او بزرگ دارند و زیارت کنند و بنیاد او دارا نهاده است. نجه
کلیکل، شهرکان، سرمه، ارجینان شهرکهایست اندر میان کوه همه سردسیر جایی آبادان و با کشت و برز
و نعمت بسیار و مردم بسیار. برقوه شهریست با نعمت سخت بسیار و در حوالی وی تلهاست بزرگ از خاکستر
شهریست آبادان و با نعمت و اندر کوه وی معدن سیمست. سوردن شهریست اندر میان دو رود نهاده جایی
آبادان و خرم و اندر کوه وی معدن پود دستست. ابرج، وکسبا، ومایین شهرکهایی اند با نعمت میان پارس
و اسپاهان. رودان، درکان دو شهرست بر حد میان پارس و کرمان منزل کاروانست و سردسیرست. اناز
و بهموره، دکشه، میبذ، نابییز شهرکهای اند سردسیر با نعمت بسیار بر حد میان پارس و بیابان
سیجون. انوز ناحیت خوزستان و شهرهای وی. ناحیتیست مشرق وی پارس است و حدود سپاهان
و جنوب وی دریاست و بعضی از حد عراق و مغرب وی بعضی از حدود عراق است و سواد بغداد و واسط و شمال وی

بوده است و اندروی بناها و نقشها و صورتهاء قدیم است و اندر نواحی بسیار است و اندروی بناهاست عجب
که او را مزگت سلیمان خوانند و اندروی دیو بسبب بارنان نیمه تنش و نیمه دیگر و اندر کوه وی معدن آهن است
و اندر نواحی وی معدن سیم اسپید است دارابجرد شهریست اندروی حصاری بر کران دریای اعظم است جای
بسیار آبادانست و منزل بازرگانان سیراف شهری بزرگست و گرمسیر است و هوا درست است و جای بازرگانان
و بارگاه پارس است جم کران حرمک شهرکهایی اند از حدود سیراف آبادان و با مردم بسیار
شهریست خرم او درشیها بکان کرده است و ستخر او بوده است و از کرد وی باره محکم است و از وی گلاب جهای خزد
که بهمه جهان ببرند و از وی آب طلع و آب قیصوم خیزد که بهمه جهان به برند و جایی دیگر نباشد و اندر وی
چشمه ایست سخت عجب جیره بانو سمرا شهرکهایی اند از حدود کوه بسیار نعمت
و آبادان و با آبهای روان جنبذ شهریست بر کران دریا و جای بازرگانانست صعنا ... دو شهرکست
خرم و آبادان و بدریا نزدیک جنابه شهریست بزرگ و خرم و جای بازرگانان با خواستها بسیار و از وی جامهاء
کتان خیزد و در دریای کنافه معدن مروارید است و بو سعید دقاق که دعوت کرد و بکر بن ... از آنجا بود و سلمان
بن الحسن القرمطی پسر ابن سعید بود توز شهریست اندر میان دو رود نهاده و مردم بسیار و توانگر و ازو جامهاء
توزی لرنجانند کازرون نزدیک دریای بوده است شهریست بزرگ و آبادان و با خواسته بسیار و اندر وی آتش
کده است که از ابر ... سینیز شهریست بر کران دریا با نعمت بسیار و هوای درست و همه جامهاء سینیزی
لطیف از وی خیزد شهرکیست خرم میان سینیز و ارگان ماهی روبان شهریست اندر میان آب نهاده ...
جزیرهاء خرم است و بارگاه همه پارس است نوبندگان شهریست بزرگ خرم و با خواسته بسیار و نعمت فراخ
است و روستای وی جایی است که زمین آن همه جهان تواند داشت و از وی ... با آب برابر
زمین بود و از وی شهر دو شاب نیک خیزد ... شهرکهایی اند
از حدود ارگان با نعمت فراخ و هوای خوش نوبندگان شهریست خرم و با نعمت و خواسته بسیار
شهریست توانگر و از گرد وی کی باره است شابور جنوه کرده است و اندر وی دوازده ... کی از او ... بسیار
و نزدیک وی کوهیست که بر آن کوه صورت هر ملکی و موبدی و مرزبانی که بوده است نگاشته است و پیش
ایشان بر آن جای نشسته است و اندر حدود وی کوهیست که از وی دودی همی برآید که هر مرغی که بالای آن دود بپرد
بسوزد و بیفتد ... دو شهرکند از بشاور خرم و آبادان ... شهرکیست خرم و با نعمت و از ...

... حان غبرا کوغون وامین سروستان دلرجین شهرهایی اند میان
سیرکان و بم جاهای سردسیر و هواهای درست و اباذان و بانعمت بسیار و ابهاء و دان و مردم بسیار
شهریست با هوای تن درست و اندر شهرستان وی حصاریست محکم و ان جیرفت معمورست و اندر وی
سه مزکت جامع است یکی خوارج را و یکی مسلمانان را و یکی اندر حصار و از وی کرباس معامله و دستارها خیزد
هرند نرماشیر شهری خرمست و جای اباذان و بانعمت و جای بازرگانان بصره اندر شهر کرمان است و
بر کرانه بیابان نهاده و راه سیستان رود بدین سپیره شهریست اندر میان بیابان میان نرماشیر و سیستان نهاده و از
عمل کرمانست ... ماهان و خبیص شهرهاییست با نعمت بسیار و هوایی درست بعضی اندر کوه و بعضی
اندر هامون بردسیر جیرفت دو شهرکست بر راه هری و کوهستان با نعمت بسیار و کم مردم کوهیج
... ریکان انار شهرکهایی اند بر راه فارس و جاهای با نعمت و میان سیرکان و بردسیر
کوهستانیست سخت اباذان و با نعمت بسیار و اندر وی دو دیه است و شست دهست اباذان و با نعمت و با مردم
و اندر وی معدن ناحیت کرمان رودی نیست بزرگ چنانک کشتی اندر وی تواند رفتن و اندر کوههای وی مردمانی اند
دراز زندگانی و تن درست سخن اندر ناحیت پارس و شهرهای وی ناحیتیست کی مشرق وی
ناحیت کرمانست و جنوب وی دریای اعظم است و مغرب رود طابست کی میان پارس و خوزستان گذرد
و بعضی از حدود سپاهانست و شمال وی بیابان پارس است از کرکس کوه و اندر وی شهرهای بسیارست
و مردمانی بسیار اند و ناحیتی است اباذان و توانگر با نعمتها گوناگون و جای بازرگانان و اندر وی کوهها و رودهاست
و مستقر خسروان بوده است و مردمان این ناحیت مردمانی اند سخن دان و خردمند و اندر کوههای وی جمعهاست
و از وی جامها آگندکی خیزد از کتان و پشم و شیده و آب گل و آب بنفشه و آب طلع و بساطها و فرشها و فلوریها
و گلیمهای با قیمت خیزد و از وی هر چه بدریا نزدیکست گرمسیرست و هر چه بیابان نزدیکست سردسیرست
و اندر وی کوههاست و معدنهاست و اندر وی آتش کدهاست گرامیست مغان را و زیارت کنند و بیشتر
شهرهای پارس را کوهست بزرگی وی شیراز قصبه پارس است شهری بزرگست و خرم با خواسته و مردمان
بسیار و دار الملک است و این شهر را معز کاوسلام کرده اند و اندر وی یکی قلعه ایست فنیم سخت استوار از قلعه
شاه موبد خوانند و اندر وی دو آتش کده است یکی را بزرگ دارند و اندر وی یکی را گنبد سیم گیر خوانند
خوانند بر کنش هنر بوک سوسنست و میانه هر نرکس اصطخر شهری بزرگست و قدیم و مستقر خسروان

واندروی بیابانهاست واز وی زیره وخرما ونیل ونی شکر وبانیذ خیزد وطعامشان نان ارزنست
وهرچه از دریا دورتر ست بیابان سیستان نزدیکترست جایهای هست سردسیر اباذان ماننده‌ی سپاهان
ونعمتها درست واندروی کوههای بسیارست واندروی معدن زر وسیمست ومس وسرب ومغناطیس
قصبهٔ کرمانست ومستقر پاذشاست وشهری بزرگست وجای بازرگانانست وآبشان
از کاریزست واب رودها ایشان انجامهاست وجایی گرم ونخشست وبناهاشان از جهت
دو شهرکند اباذان وبانعمت شهریست نزه ونهنگ اندروی فرهنگ وجایی اباذانست و بسیار
نعمت وایشانرا رودست تیز می رود بانگ کلان واب وی چنداست کی سست آسیا گرداند
این خاک زرمایند شهریست برکوه نهاده میوه وعنبر وبرف جیرفت ازین شهرهاست
شهرکهای اند خرد وهرکی وازین شهرها نیل
وزیره ونیشکر خیزد وانجا بانیذ کنند وطعامشان کاورس ست واینجا خرما بسیارست ودسم
ایشان چنانست کی هر خرمایی کی از درخت بیفتد خداوندان درخت برندارند البته وان
درویشانرا بوذ مردمانی اند میان این شهرها ومیان کوه کوفج نشستند بر صحرا وهمه پیشه‌شان شبانی
وناباک وهمه خون ریز واین مردمان بسیار بوذند وبناخسرو ایشانرا بکشت بحیلتهای گوناگون
مردمانی اند بر کوه کوفج وکوفجی خوانند وایشان هفت گروه اند وهرگروهی را مهتری هست واین کوفجان
نیز مردمانی اند همه پیشه‌شان شبانی وبزرگی واز مشرق کوه کوفج تا کرمان بیابانست ومیان جیرفت
ومیزگان کوهستانیست اباذان وبانعمت بسیار وانرا کوهستان ابوغانم خوانند واز مغرب این
کوهستان روستاییست کی انرا روذبار خوانند همه بیشه است ودرختان ومرغزارها
دریای اعظم است جای سخت گرم هست وبار کده کرمانست شهریست بر کرانه دریا واندروی
میاها اند شهرهایی اند با جاهای
بسیار کی اب ایشان هست وکشت وبرز بر اب چاه کنند ونعمتی فراخ وهوایی معتدل
دو شهرکست خرد وبراه پارس دو شهرکند بر کوه مابجان وهرچه از کوه بلوجان
اندر هیچ دو شهرک اند دو شهرکند میان بم وجیرفت اباذان وبانعمت بسیار
واز وی دلوجی خیزد دو شهرکند میان سند ومیان کرمان اندر بیابان نهاده شاما

هست و بهن واز وی پوست بره بسیار خیزد نسیم شهرکیست خرد با باره واز کرکانج لخت جمند هزاره
سه شهرند بر کرانهٔ رود جاج نهاده از خوارزم بر ده منزل واز پاراب بر بیست منزل ومیک
غوزان بزمستان بنزدیک ده نو باشند سخن اندر ناحیت سند وشهرهای وی ناحیتیست مشرق
وی رود مهرانست وجنوب وی دریاء اعظم است ومغرب وی ناحیت کرمانست وشمال وی بیابانیست
کی بحدود خراسان پیوسته است واین ناحیتیست گرم سیر واندر وی بیابانهای بسیار وکوه اندک ومردمان اسمر
رنگ تن ودونده وهمه مسلمانان اند وجایی کم نعمت لخت وبازرگانان بسیار واز وی ناحیت پوست وچرم
وپاتابهاء سرخ ونعلین ودنبا وپانید خیزد منصوره شهری عظیم است اندر میان رود مهران چه جزیره
بسیار نعمت وآبادان وجای بازرگانان واندر وی مسلمانانند وپادشاه ایشان قرشیست
سدوسان دو شهرند آبادان از ناحیت سند وبر کران رود مهران نهاده
دو شهرند از حدود سند مردمانی اند بازرگان دریا گذر وجایهای کم نعمت دیبل شهریست
از سند بر کران دریاء اعظم لخت وجایگاه بازرگانان ولایت هندوستان ودریا واندر وی بسیار اند
از حدود مکران دو شهرند با خواسته بسیار وبنعمت ودیگر بر کران بیابان نهاده نیز بهتیبن
شهریست از حدود سند بر کران دریاء اعظم نهاده جای کم نعمت
این همه شهرهای اند از حد سند ودیگران وبیشتر با پنبه هاکی اندر جهان بند ادی
شهرکها خیزد وپادشاه مکران بشهر کیج نشیند قصبهٔ ناحیت جروج لخت جایی آبادان وبسیار
مردم وبازرگانان بسیار شهرکیست اندر بیابان شهریست اندر سند از وی روی رود
مهران شهریست از نواحی خروج جایی کم نعمت
شهرهاء ناحیت طوران لخت وجایی با نعمت وجایهای بیابان واندر وی مسلمانانند وکرخان بسیار ومستقر
پادشاهای طوران بکیج کانان لخت شهریست از ناحیت آبادان وبانعمت سخت بسیار
واندر وی مسلمانانند شهریست خرد کسته آبادان وبانعمت واندر میان بیابان نهاده
واز وی خرما بسیار خیزد سخن اندر ناحیت کرمان وشهرهای وی کرمان ناحیتیست مشرق
وی حدود سندست وجنوب وی دریاء اعظم لخت ومغرب وی ناحیت پارس لخت وشمال وی بیابان
سیستان لخت واین ناحیتیست که بهر سوی حد آیشت جایهای گرمسیر لخت ومردمانی اند اسمر وجایهای کاباخست

وشوخ ودی و اندران هندوی‌اند و بیشه و ایشان ماسی فرهنگ و جهل فرهنگ لشکر گرد آن ناحیت خویش
بوند بهندوی و ایشان با امیر ختلان و آن جغانیان سوستکی نمایند [illegible] دهیست و آنجا درویت بر
کوه نهاده و آنجا مسلمانانند کی بازرگانانند و راه نگاه دارند و جز ازین در بدخشان شوی بحدود وخان
اندر افتد [illegible] دهیست از وخان و اندروی کبرکان وخی‌اند [illegible] شهرست و قصبهٔ ناحیت
او [illegible] لت ماندروی کبرکانند و مسلمانان و ملک وخان آنجا نشیند و از حدود وی بتبت شود خان و تیر
وجی خیزد [illegible] جاییست کی اندر بت خانهای وخیا دست و اندروی اندکی تبتیان اند بو دست او حصار جب لت
کی اندروی تبتیانند [illegible] بردامن کوهست و معدن بیجاده بدخشی و لعل اینجا گوهست و بر دیگ
معدن آبیست گرم و ایستاده چنانک دست لشکری در وی نتوان کرد و از معدن تا بتبت یک روز و نیم راهست
و از آنجا بکندی ناحیتی اندر او [illegible] خوانند [illegible] دهیست بزرگ و اندروی هندوانند
و تبتیانند و وخیانند و مسلمانان اند سرحد لت و آخر حدود ماوراءالنهرست [illegible] ناحیتیست عظیم و آن
ناحیت را ملکیست و چین کوهند کی ما فرنهد لعبا بم و آفتاب برنیاید ان خواب برخیزد و گویند کی فرنهد نباید کی
کی بش از منه موخیزد و از بلور شاه خوانند و اندرین ناحیت نمک نبود مگر آنک از کشمیر آرند [illegible]
شهرست کی اندروی تبتیانند و هندوان و از آنجا تا کشمیر دو منزل راهست و آن جاهها کی اندر [illegible] میان
دخل و مولتان لت همه دهها است و منزلها کاروانست و اندرمایان جایهای تنگ بغرت و تنگ علف و اما
خوارزم ایلک بر مغرب ماوراءالنهرست. حدود خوارزم لت [illegible] قصبهٔ خوارزم لت و در ترکستان غوزست
و پادشاه ترکان و ترکستان و ماوراءالنهرست و جز ناستت و جای بازرگانانست و پادشای وی از ملوک اطراف
و لو را خوارزمشاه خوانند و مردمان وی مردمانی غازی پیشه و جنگی اند و شهری با خواستهٔ بسیارست
مازوی روی بخاره و قواکن و کرباس و نمد و صوف و پرجین خیزد [illegible] شهریست جای بازرگانان
و خواستهٔ بسیارست [illegible] شهریست با باره و درباها آهنین و آبهای روان و مردم بسیار
[illegible] شهریست اندر قدیم ازو ملک خوارزمشاه بوذی و اکنون پاذشایش جداست و پاذشای او را امیر
گرکانج خوانند و شهریست با خواستهٔ بسیار و در ترکستان و جای بازرگانانست و این دو شهرست شهر
اندر منی و شهر بیرهنی و مردمان وی معروفند بجنگ و تیر اندازی [illegible]
ده فراوانست [illegible] سه شهرکند و اندروی مردمانی اندک و جایی اکست و بزر [illegible] شهریست با مردم بسیار

زاب و بسیار نعمت و از وی کاسها نیک خیزد کی بجایها برند . . .
. . . شهرکیست کی اندر وی مسلمانان و ترکان اند و جای بازرگانان ترک و خلخ و در
از ونکت و سرکی و نویکث ترکان بسیارند . . . حدود ماوراء النهر . . .
حدود ماوراء النهر ناحیتها ییست براگنده بعضی بر مشرق ماوراء النهرست و بعضی بر مغرب سوی وی اما آنک اندر
مشرق ماوراء النهرست مشرق وی حدود تبتست و هندوستان و جنوب وی حدود خراسانست و مغرب وی
حدود چغانیانست و شمال وی حدود سروشنست از ماوراء النهر [illegible] ناحیتست اندر میان کوهها
بزرگ و آباذان و بسیار کشت و بسیار مردم و نعمتهای فراخ و پاذشای وی از ملوک اطرافست و مردمان این
ناحیت مردمانی جنگی اند و اندر حدود وی از سوی تبت مردمانی اند وحشی اندر بیابانها و اندر کوهها و اندر وی معدن
سیمست و زر و از وی اسبان ختلی خیزد بسیار [illegible] قصبهٔ ختلانست و مستقر پاذشاهست شهریست بر کوه
نهاده بسیار مردم با روستاها بسیار [illegible] شهریست استوار و اندر میان دو رود نهاده یکی خرناب و دیگر
جیحون و او را ناحیتست تا بحدود بذخشان بکشد و او را روستابیک خوانند شهریست از یک سوی جیحونست
و دیگر سو کوه جای بسیار نعمتست و بارگاه ختلانست [illegible] شهریست آباذان و بسیار کشت و بنز و بسیار
مردم . . . شهرکهایی اند خرد و بسیار نعمت و آباذان و مردمان جنگی [illegible]
ناحیتست آباذان و بر کرانهٔ وخشاب نهاده [illegible] قصبهٔ وخش است شهریست با کشت و بنز و روستاها
بسیار و مردمان تیرانداز و جنگی [illegible] از وخش نمکست کی از وی کسبند و وخشی خیزد [illegible]
ناحیتست اندر کوهها و شکستگیها اندر میان تبت و ختلان نهاده با روستاها و کشت و بنز بسیار و مهتران این ناحیت
را دهقان ناشت خوانند و گروهی مردمانند کی ایشان را [illegible] خوانند و اندر حدود ختلان و چغانیان نشسته
اند مردمانی اند دلاور و جنگی و دزدپیشه و خواستهٔ ایشان گوسپندست و بوده و ایشان را دهها و روستاهای بسیارست
و هیچ شهر نیست و اما آنک اندر حدود چغانیان اند میان شومان و بشگرد ناحیتیست کی آنرا سیلاکان
خوانند انجا باشند و آنک اندر حدود ختلانند میان خلیان و منک باشند میان کوه و دشت نشستند با ابهای
روان و جای خوش و هر گروهی اندر فرمان امیر ناحیت خویش اند و امیران ختلان را و چغانیان را چون
باید لشکر ایشان یاری خواهند [illegible] گروهی مردمانند اندک و اندر کوهی کی میان ختلان
و چغانیانست اندر دره نشسته اند و جای سخت استوارست و این مردمانی اند دزدپیشه کاروان شکن

خناج شهرکهایی اند بیلاک نزدیک واباذان وباکشت وبرز بسیار واینجا زوان ... الایلاق قصبه
این شهرکهاست خرقان ... شهرکهایی
اند خرد باکشت وبرز بسیار وازینجا اسب خیزد وبیلاک نزدیکند ...
شهرکهایی اند خرد واباذان وبا نعمت وبیلاک نزدیک ... شهرکی خرمست ودرگاه چاج بودی
اندر قدیم شکاکت ما نجاس دو شهرکست خرم واباذان از ایلاق است ...
قصبه است واورا ناحیتهاست میان ایلاق وجدغل وچاج واندروی ایمائو است وجای بازرگانان است
بالایان شهرکیست ازوی آب رود پرک ... سنکیست واندروی سرای درم زدنست ... ناحیتیست بزرگ واباذان
ومردمانی غازی پیشه وجنگ کن وتوانگر وبسیار نعمت وازوی کمان وتیر خدنگ وچوب خلنج بسیار افتد وملوک
وی اندر قدیم از ملوک اطراف بودندی بنکث قصبهٔ چاج است وشهری بزرگست واباذان وخرم ومستقر سلطان
اندروی است نوجکث شهرکیست کی کشتیبانان کی اندر رود پرک واندر رود خشرت کار کنند ازینجا باشند
ترکوس خانورکث ... دو شهرکست خرد واباذان وبارگاه سغد وسمرقند است
وان فرغانه وایلاق است بناکث شهرکیست بر لب رود خشرت خرم واباذان ...
... کث سبکث ... کث ... شهرکهایی اند از چاج ولیکن ایشان کانها جایی خرد
وجایی خرمست وبسیار نعمت واباذان اسبیجاب ناحیتیست بر سرحد میان مسلمانان وکافران
جایی بزرگست واباذان بر سرحد ترکستانست وهر چیزی کی از همه ترکستان خیزد اینجا افتد واندروی شهرهای
وناحیتها وروستاها بسیارست وازوی نمد خیزد وگوسپند وقصبهٔ این ناحیت شهریست کی ... خوانند
شهری بزرگست وبا نعمت بسیار وجای سلطانست وبا خواستهٔ بسیارست ومعدن بازرگانان همه جهانست
بابزکث شهرستی خرم وبا نعمت وتوانگر ... شهرکیست خرم وبا نعمت بسیار ... جایی
با نعمت است وبر لب رود نهاده ومردمانی جنگی اند واندروی جای ترکان آشتیست واز قبیلهای ایشان
بسیار مسلمان شده است باراب ناحیتیست با نعمت وقصبهٔ اورا کدر خوانند ومردمانی اند جنگی
ودلاور وجای بازرگانانست ومیان اسبیجاب ولب رود کیا خوار همه اسبیجاب است وبعضی از چاج وباراب
وکنجیده واندروی مرغزارهاست وازان ترکان آشتی کی مسلمان گشته اند ... شهریست با نعمت بسیار
وجای بازرگانان غزست ... شهرکیست بر لب رود نهاده واباذان ومردم اندک ... شهرکست

ست خیزد و اندروی معدنهاست و ازوی کمپیزکها بسیار خیزد اخسیکث قصبهٔ فرغانه است و مستقر امیرست
و عمال و شهری بزرگست بر لب رود خشرت نهاده و بر دامن کوه و اندر کوه وی معدن سیم و زر بسیارست
و مردمانی نبیذ خواره اند وانکث حدیست میان خجند و فرغانه و شهرکیست با کشت و برز بسیار
شهرکیست کی اندروی سماور خیزد طاخس نام کاخس دو شهرکست بر کوه نهاده سوخ اندر کوهست
بر حد میان بتان و فرغانه واورا شست ده است اوال بر کوهیست واورا معدنهاست بشهر
از آن آلت همواکند رشتان زندرامش شهرکهایی اند انبوه با کشت و برز بسیار قبا شهریست
بزرگ و خرم ترین شهریست اندر ناحیت فرغانه اوش جایی آباذانست و بسیار نعمت و مردمانی جنگی
و بر کوه نهاذه است و برین کوه پاسبانانست و دیده بانانست کی کافر ترک را نگاه دارند اوزجند خرمانه
دو شهرکند با بهار روان و کشاذکی و نعمت بسیار و هوای درست اوزکند شهریست بر حد میان فرغانه
و ترک و بر کرانهٔ دو رود بگذرد یکی را رود تباغر خوانند از تبت رود و دیگر را برسخان خوانند کی از خلخ رود
خجادام شهرکیست مولد نصر بن احمد میر خراسان اندروی بوده است کشوکث بابس دو شهرکند آباذان
و با کشت و برز بسیار و این همه شهرها از ناحیت فرغانه است بشکیر سنکان برکان اوکند
خشنجان شهرکهایی اند بیکدیگر نزدیک و با کشت و برز بسیار و مردمانی درویش ثلاث ثغریست
بر روی ترک نهاذه ایلاق ناحیتست بزرگ اندر میان کوه و صحرا نهاذه و مردم بسیار و کشت و برز و آباذان
و مردمانی کم خواسته و اندروی شهرها و روستاها بسیار و مردمان روستا پیشه کیش سپیذ جامگان
دارند و مردمانی اند جنگی و شوخ روی و اندروی معدن سیم و زر است و حد وی دشت بزرشانه و جد غلجی
و رود خشرت پیوسته است و مهتران این ناحیت را دهقان ایلاق خوانند و اندر قدیم دهقان این
ناحیت را از ملوک اطراف بوده است نوکث قصبهٔ ایلاقست واورا شهرستانیست و قهندزیست و ربض
و اندروی رودیست ایلاق خوانند و این نوکث بر لب او نهاده است کهسیم شهرکیست بر کوه
و اندر کوه وی معدن سیمست خرکث شهرکیست از کوه بی داربی موشن خیزد بیدلغ ابغ
انبلغ الخمامن شهرکهایی اند بر حد فرغانه و ایلاق ساکی سبرکت شهرکیست خرم و آباذان
توبکث غرجند شهرکهایی اند با کشت و برز بسیار و اندک مردم غزجند شهرکی
خرمست و با نعمت تکات شهرکیست با خواسته بسیار کلشجان خمرک اندلان

جایی استوار و مردمانی جنگی زامین شهرکیست با کشت و برز بسیار و کم مردم نوزاف شهرکیست اندر
میِ حصار نیست سخت استوار دیزک شهرکیست بر دیک روذ نهام نهاده است و هوایی خوش تر و
بسیار خاوان شهرکیست بر دیکی روذ کسوان نهاده است و مردم اندک اند شومان شهریست استوار
و بر سر کوه نهاده و اورا قهندز نیست بر سر کوه نهاده و اندر میان قهندز چشمهٔ آبست بزرک و ازوی زعفران
خیزد بسیار اخرون شهریست کم مردم و اندر میان کوه نهاده و شومان شهریست استوار اندر میان
کوه و صحرا نهاده بر حد میان چغانیان و ختلان و اندروی دایم باذ اید و تربت شمس بلخی رحمه الله علیه
انجاست و ازوی زعفران بسیار خیزد سروشنه ناحیتیست بزرک و اباذان و با نعمت بسیار و او را شهرها
و روستاها بسیار و ازوی نبیذ بسیار خیزد و از کوههای وی آهن خیزد ... شهریست بر راه خجند
و فرغانه و از سروشنه است و اندروی حصاریست محکم جایی با کشت و برز بسیار خوناش شهرکیست هم از سروشنه
جایی اباذان ... شهرکیست اندروی آب روانست و برز دیکی او جاییست ... خوانند و آنجا
در هر سالی یک روز بازار بوذ کی کویند اندر آن بازار افزون از صد هزار دینار بازرکانی کنند ...
قصبهٔ سروشنه است و مستقر میر این ناحیتست و جایی بسیار مردم و اباذان و با نعمت بسیار و آبهای روان
... شهرکهایی اند از حدود سروشنه با کشت و برز و خرم و بسیار
بتمان ناحیتیست اندر کوهها و شکستکیها از حدود سروشنه و او را سه حدست بتمان اندرونی و بتمان میانی
و بتمان بیرونی و این ناحیتیست با کشت و برز بسیار و جای درویشان و اندروی دهها و روستاهای بسیارست
و اندر کوههای وی معدن نوشاذر است بسیار ... ناحیتیست از بتمان میانه و دریاچه اندروی است
و روذ بخارا ازین دریاچه روذ و اندروی آبها در افتد از بتمان میانه ... شهرست و آن قصبهٔ آن
ناحیتست و با کشت و برز بسیارست و مردمانی با مروت و ازوی انار خیزد ... ناحیتیست اباذان
و بزرک با نعمتهای بسیار و اندروی کوه بسیار و دشت و شهرها و آبهای روان و در ترکستانست و انجا برده
بسیار افتد ترک و اندر کوههای وی معدن زر و سیم است بسیار و معدن مس و سرب و نوشادر و سیماب و چراغ سنک
و سنکهای زهر و سنک مغناطیس و داروها بسیارست و لوز و طبرخون خیزد و کیاهایی کی اندر داروها
عجب بکار شوذ و ملوک فرغانه اندر قدیم از ملوک اطراف بوذندی و ایشانرا دهقان خواندندی ...
ناحیتیست از فرغانه و اندر میان کوهها و شکستکیها نهاذه و اندروی شهرکهاست و دههای بسیار و از وی

شهرهایی اند اندر سغد بهراه سمرقند، آباذان و بانعمت و آبهاء روان و مردمان. کشانی آباذان
ترین شهری است اندر سغد [illegible] از کشانیست. اشتیخن جایی خرمست و آباذان و بانعمت بسیار
[illegible] فرنکث دو شهرست میان رود و میان اشتیخن نهاده و آن شهرهای خرمست
و خردست و از سمرقندست. سمرقند شهری عظیمست و آباذان تر و بانعمت بسیار و جای بازرگانان
همه جهانست و او را شهرستانست و قهندزست و ربض است و از بالای بام بازارشان یکی جوی آب روانست
از او زیر و آب از کوه بیارده و اندر وی خانگاه مانویانست و ایشان را نغوشاک خوانند و از وی کاغذ خیزد
کی به همه جهان ببرند و رشته تب خیزد و رود بخارا بر دیوار شهر سمرقند بگذرد. ورغسر بنجیکث
دو شهرک اند از سمرقند بر لب رود بخارا نهاده و قسمتگاه آب بنجیکث و رغسرست. کش شهرکیست
گرمسیرست و اندر وی باران بسیار آید و او را شهرستانست و قهندز و ربض است و او را دو رودست کی بر
در شهر بگذرد و اندر کشتهای وی بکار شود و اندر کوههاء وی معدن [illegible] است و از وی استران نیک خیزد و ترنگبین
و نمک سرخ کی به همه جهان ببرند. نوقد قریش شهرکیست با کشت و برز بسیار. نخشب شهریست بسیار نعمت
و آباذان و با کشت و برز بسیار و او را یک رودست کی اندر میان شهر بگذرد. سوبخ شهرکیست از نخشب
کسبه شهرکیست با کشت و برز بسیار. بزده شهرکیست کم مردم و بسیار کشت و برز و علفشان را
یکی خشک رودست کی اندر وی بعضی از سال آب رود و بیشتر آبشان از چاهها و دولابهاست. [illegible]
جای با کشت و برز بسیارست. [illegible] شهرکیست خرم و بر لب رود جیحون نهاده و او را قهندز نیست بر لب
رود. و آن شهرها که ختلان و چغانیان [illegible] دارد [illegible] نیک و بر همه سبز و باذین خیزد [illegible] شهرکی
شهرکیست با گوسپند و چهارپای بسیار. [illegible] شهرکیست با کشت و برز و آبهای روان. چغانیان
ناحیتیست ویران و [illegible] و بسیار کشت و برز و بیکرانی [illegible] و جای درویشان و لکن بانعمت
بسیارست و مردمانی جنگی و دلاور و این ناحیت هوای خوش دارد و زمین درشت و آبی گوارنده و او را
اسب خیزد اندک و جامه پشمین و پلاس و زعفران بسیار خیزد و پادشاه این ناحیت از ملوک اطرافست و او را
امیر چغانیان خوانند. دارزنگی شهرکیست از گرد او خندق [illegible] و از حد چغانیانست و از وی پای تابه
خیزد و گلیم و بساط پشمین. چغانیان شهریست بزرگ بر کوه نهاده و قصبه این ناحیتست جایی
با آبهای روان و هوای خوش و مردمانی درویش. باسند شهرکیست با مردم بسیار بر راه بخارا و سمرقند

اشتیخن

مردمانی اند با گوسپند بسیار و گردنده اند بر هوا و گیاخوار و مراعی و این ترکان خلخ نیز اندر حدود
بلخ و تخارستان و بست و گوزگانان بسیارند و اما غزنین و آن ناحیتها کی بدو پیوسته است همه را
بر ابلستان باز خوانند [illegible] و آن شهرست با نعمت و جای بازرگانان و در هندوستان است
[illegible] شهریست بسیار نعمت و جای بازرگانان و اندروی معدن سیمست و زر و بیجاده و لاجورد
و از بست مشک بر بخارا برند [illegible] جاییست کی اندر و بندیست میان دو کوه و بر او در بیست کی
کار و ان بدان در بیرون شوند و آن بند مامون خلیفه کرده است [illegible] دهیست بزرگ و آبادان
و اندرو مسلمانان اند و نزدیک وی عقبه ایست کی او را عقبهٔ سنگ کش خوانند [illegible] دهیست بزرگ
[illegible] ناحیتیست کی حد ود شرقی وی حدود ختلست و جنوب
وی خراسانست و حدود خراسان و مغرب وی غزنست و حدود خلخ و شمالش هم حدود خلخ است
و این ناحیتیست عظیم و آباذان و بسیار نعمت و در ترکستان و جای بازرگانان و مردمانی اند
جنگی و غازی پیشه و تیرانداز و پاک دین و این ناحیتی باداد و عدلست و اندر کوههای وی معدن سیمست
و زر سمت بسیار با همه جوهرهایی کز لنده کی از کوه خیزد با همه دلهها کی از کوه خیزد جوز ناک
و زرنیخ و گوگرد و نوشادر [illegible] شهرهای ترکستان و آبادان ترین شهریست اندر ماوراءالنهر و مستقر ملک
مشرقست و جای بازرگانست و بسیار میوه ها و بابهای روان و مردمانی تیرانداز اند و غازی پیشه
و از وی بساط و فرش و مصلی نمازی خیزد نیکو بشمین و شور و چیزی کی بجایها ببرند و حدود بخارا دوازده
فرسنگ اندر دوازده فرسنگست و دیواری گرد این همه درکشیده بیک باره و همه رباطها و دیههای اندرون این
دیوارست [illegible]
شهرکهایی اند با منبر از حدود بخارا جایهایی آباذان و با کشت و بورز بسیار [illegible] شهرکیست بر لب
جیحون و میر رود آنجا نشیند و اندر میان بیابانست [illegible] شهرکیست او را مغزله خوانند سلطنت
زمینش درستست و اندروی کبند کوه خانهاست کی از بخارا آنجا برند [illegible] ناحیتیست کی اندروی نواحی
مشرق جامع نبینند از آن خرمتر با آبهای روان و دهقانان بسیار و مدایی درست و مردمانی مهمان دار
و امیز نده و نعمتی فراخ و آباذان و مردمان نرم دیر جدل بسیارند [illegible] شهرکیست از بخارا
بر سرحد سغد و اندروی هر سالی یک روز بازارست کی خلق بسیار اندروی گرد آیند [illegible]

وشهر اورا نح درست از آهن و بعضی از باره دیگر از ذو او و اسپیذه درست و گرم سیرست و آنجا برف نبود
وایشان را آسیاهاست بر باذ ساخته و از آنجا جامهای فرش افتد بر کردار طبری و زیلو بهابر کردار جهرمی
و ماهیهای خشک و انگژذ. طاق شهرکیست با حصاری محکم و مردم بسیار. کُنش شهریست و اورا ناحیتست
آباذان و با نعمت و با آبهای روان و هوای خوش بر کران رود هیرمند نهاذه. رنه شهرکیست آباذان
و با کشت و برز بسیار و بیشه اندروی نشوذ. فره شهریست گرم سیر و اندروی خرماست و میوهای بسیار
[illegible] شهری خردست بسوان نیشکی باذشاهی بکرفتند لغا بوذند. خواش شهریست و او را آبهای روانست
و کاریزها و جایی با نعمتست. بُست شهری بزرگست با باره محکم بر لب رود هیرمند نهاذه با ناحیتی
بسیار و در هندوستانست و جای بازرگانانست و مردمانی اند جنگی و دلاور و از وی میوها خیزد که
خشک کنند و بجایها برند و کرباس رصاص خیزد. جالکان شهرکیست با آب روان و بیشهای
جولاهه اند. سروان شهرکیست و او را ناحیتی خردست. الیس خوانند و گرم سیرست و اندروی خرما خیزد
و جایی استوارست. زمین داور ناحیتیست آباذان و بر سرحدست میان غور و بست و او را دو شهرست
یکی رخنش و این هر دو ثغر اند بر روی غور و اندر غش زعفران بروید بسیار و پیوسته است بناحیت
درمشان بست. بغنین شهریست بنزدیک غور و اندروی مسلمانان اند. بشلنکر از غورست جایی با کشت
و برز بسیارست. خوابین الحر از غورست و اندروی مقدار سه هزار مردست. رُخَذ ناحیتیست آباذان و با نعمت
بسیار و او را ناحیتست جدا. پنجوایی قصبهٔ رخذست. کهک روذان دو شهرکست با نعمت و کشت
و از وی نمک خیزد. بالس ناحیتیست اندر میان بیابان جایی بسیار کشت و برز و کم نعمتست و اندروی
شهرهاست چون سفنجایی و کوشک و سیوی و کهم و مسقرامیر. شهر کوزکرست خونی شهرست
بر کوه نهاذه و با نعمت سخت بسیار و اندر هندوستانست و آن قدیم از هندوستان بوذه است و اکنون
اندر اسلامست و سرحدیست میان مسلمانان و کافران و جای بازرگانان و با خواسته بسیار
شهرکیست و او را حصاریست محکم معروف با سنولایی و اندروی مسلمانان اند و هندوان اند و اندروی
بتخانهاست و رای قنوج را ملک تمام نگردذ تا زیارت این بتخانه نکند و لوای ملکش اینجا بندند. [illegible]
[illegible] دو شهرک کهذ قرذ بر دامن کوه نهاذه و سکاوند را حصاریست محکم و جایی با بسیار کشت
و برزست. و اندر غزنین و حدود این شهرکها که یاذ کردیم جای ترکان خلخ است و این ترکان خلخ

ناحیتیست با نعمت بیشتر لشکرگاه است و اندر صحراهای وی جای ترکان خلخ است و ازین ناحیت اسب خیزد و گوسپند
و غله بسیار و میوهای گوناگون. سمنکان شهریست اندر میان کوه نهاده و اندر کوههاست از سنگ سپید همچون
رخام و اندر وی خانهای کنده است و مجلسها و کوشکها و بتخانهاست و آخر اسبان با همه آلتی که مر کوشکها را
بباید بر وی صورتهای گوناگون از کردار هندوان نگاشته و ازو نبیذ نیک خیزد و میوه بسیار. سکلکند
شهرکیست اندر میان کوهها نهاده بسیار کشت و برز و جای درویشان. بغلان هم چون سکلکند است. ولوالج
شهریست خرم و قصبهٔ تخارستانست و با نعمتهای بسیار و آب روان و مردمان آمیزنده. سکیمشت ناحیتیست که
اندر وی کشت و غلهٔ بسیارست و از پس این سکیمشت پادشاییست خرد اندر شکستگیها و کوهها اندر ایون خو اند
و دهقانان او را باخ خوانند و قوتش از امیر ختلانست و از آن ناحیت نمک خیزد. طایقان شهریست
بر حد میان تخارستان و ختلان جاییست بر دامن کوه با کشت و برز بسیار. اندراب شهرکیست اندر میان
کوههاست جایی بسیار غله و کشت و برز و او را دو رودست و سیمهاست که اندر معدن پنجهیر و جاریانه افتد
اینجا اندر درم زنند و پادشای او را شهلیه خوانند. بامیان شهریست بر حد میان گوزگانان و حدود
خراسان و بسیار کشت و برزست و پادشای او را شیر خوانند و رودی بزرگ بر کران او همی گذرد و اندر وی
دو بت سنگین است یکی را سرخ بت خوانند و یکی را خنک بت. پنجهیر و جاریانه دو شهرست و اندر وی معدن
سیمست و رودی میان این هر دو شهر بگذرد و اندر حدود هندوستان افتد [illegible]
خرد اندر میان لت حدود اندراب. سخن اندر ناحیت حدود خراسان و شهرهای وی. ناحیتیست
که مشرق وی هندوستانست و جنوب وی بیابان سندست و بیابان کرمان و مغرب وی حدود هریست
و شمال وی حدود غرجستان و گوزگانان و تخارستان و این ناحیتیست بعضی از وی گرمسیرست و بعضی سردسیر
و اندر کوههای وی برده غوری افتد بخراسان و جایی بسیار کشت و برزست و ولایت هندوستان نیز ناحیت
اندرین [illegible] ناحیتست اندر میان کوهها و شکستگیها و او را پادشاییست که غورشاه خوانند او را قوتش از
میر گوزگانانست و اندر قدیم این ناحیت غور همه کافران بودندی اکنون بیشتر مسلمانان اند و ایشان را
شهرکها و دیههای بسیارست و ازین ناحیت برده و زره و جوشن و سلاحهای نیکو افتد و مردمانش بدخو اند و ناسازنده
و جاهل و مردمانش سپید اند و اسمر. [illegible] ناحیتیست قصبهٔ او را زرنگ خوانند شهریست با حصار است
و پیرامن او خندق است که ابش هم از وی برآید و اندر وی رودهاست و اندر خانها میان آب روانست

واز وی نبید بسیار خیزد و نمذ خیزد جهوذان شهریست اباذان و با نعمت و بر دامن کوه نهاده و مستقر
ملک گوزگانانست و وی بلشکرگاه نشیند واز شهر تا بلشکرگاه فرسنگی و نیم است وان لشکرگاه را دُراندم خوانند
وجایی استوارست بر دامن کوه نهاده و هوای خوشتر و درست تر از جهوذان و پاریاب پاریاب
شهریست بر شاه راه کاروان و بسیار نعمت نریان شهرکیست اندر میان جهوذان و پاریاب و حد او
دو فرسنگست کرزوان شهریست بر کوه نهاده با نعمت بسیار و هوای خوش واندر قدیم جای ملوک گوزگانان
انجا بودی کندرم واین شهرکیست با نعمت واز وی نبید نیک خیزد و بسیار انبیر قصبهٔ گوزگانانست و شهری
نیکوست واباذان و جای بازرگانانست و بارکده بلخ و با نعمت بسیارست و بر دامن کوه نهادست واز وی پوستها
گوزگانی خیزد کی بهمه جهان ببرند کلار شهرکیست خرم واباذان و با درختان بسیار و ابهای روان و نعمت
فراخ اشبورقان بر شاه راهست شهریست با نعمت فراخ و اندر میان صحرا نهاده و اندروی ابهای روان
انتخذ شهرکیست اندر میان بیابان جایی با کشت و برز بسیار و کم نعمت سان شهریست مرا واناحیتیست اندر حُر
اباذان واز وی گوسپند بسیار خیزد رباط کروان شهریست بر سر حد گوزگانان و اندر کوههاء وی
معدن زرست سنگ چرک از وی بوشار است و منبرها و بر نهاده اند ازیو شهرکیست با خرج عمل گوزگانان
واین همه شهرها کی یاد کردیم اندر پادشای ملک گوزگانانست و اندر بیابانها این شهر مقدار بیست هزار
مردست عرب مردمانی با گوسپند اند و شتران بسیار و امیرشان از حضرت ملک گوزگانان بوذ و صدقات
بذو دهند و این عرب توانگرتر اند از همه عرب کی اندر خراسان اند و اکنون بهمه جای هرش دهیست بزرگ
خرم و اباذان اندر میان بیابان نهاده و از آن پادشاه ست و این عرب تابستان اینجا باشند
واین ناحیت را دستاها و ناحیتها بزرگ بسیارست ولکن شهرها با منبر اینست کی ما یاد کردیم بلخ
شهری بزرگست و خرم و مستقر خسروان بوده ست اندر قدیم و اندر وی بناهای خسروانست با نقشها و کارکردها
عجب و ویران گشته از او نوبهار خوانند و جای بازرگانانست و جایی بسیار نعمت و اباذان و بارکده
هندوستانست و او را رودیست بزرگ از حد بامیان برود و بنزدیک بلخ به دوازده قسم گردد و بشهر
فرود اید و همه اندر کشت و برز روستاها او بکار شود و از وی اترنج و نارنج و نی شکر و نیلوفر خیزد و او را
شهرستانیست با باره محکم و اندر ربض او بازارها بسیارست خُلم میان بلخ و تخارستانست ناحیتیست
و اندر صحرا نهاده بر دامن کوه و او را رودیست و حاجیشان برابست و جایی بسیار کشت و برزست

شهرکیست اندر حصاری محکم اندر میان کام دره‌ها آبادانست اندر میان بیابان و بر ره منزلگاه
کاروانست کشمیهن، مسفری، ماشان، سوسنقان، شابنجی، زرق این شهرکهای
اند خرد و بزرگ همه از عمل مرو است و کشت و برز این همه ناحیتها بر آب رود مرو است [illegible]
ناحیتیست آبادان و با نعمت بسیار و با داد و عدل و ایمن و این ناحیتیست که مشرق او حدود بلخ است
و تخارستان تا بحدود بامیان و جنوب وی آخر حدود غور است و حد بست و مغرب وی حدود غرجستان
است و قصبهٔ جشبین است تا بحدود مرو و شمال وی حدود جیحون است و پادشای این ناحیت از ملوک اطراف است
و اندر خراسان او را ملک گوزگانان خوانند و از اولاد افریغون است و همه مهترانی که اندر حدود غرجستان است
و حدود غور است همه اندر فرمان اوانند و از همه ملوک اطراف او بزرگترست بپادشاهی و حرمت و بزرگی
و سیاست و سخاوت و دوست داری دانش و ازین ناحیت اسبان بسیار خیزد و نمد و حقیبه و تنگ
اسب و زیلوی و پلاس خیزد و اندر او درختیست خنج خوانند و چوب وی هرگز خشک نشود و نرم بود
چنانک بر او گره توان افکندن و اندرین پادشای ناحیتهاء بسیار است چون [illegible] که از ناحیتست
بزرگ و بسیار نعمت و مردمانی جنگی و از غرجستان گوزگانانست و بعضی از ابهام و ازین رود [illegible]
معدن زرست و مهتران این ناحیت از مهتران اطراف گوزگانانند و مقاطعه ملک گوزگانان دهند [illegible]
از دو ناحیتست یکی از جنب و دیگر از گوزگانان و این و بوشاران پیوسته است و ازین ناحیت ابها رود و با
ابهای بوشاران یکی شوند و رود مرو ازین ابهاست و مهتر این ناحیت را درمش شاه خوانند [illegible]
[illegible] دو ناحیتست بحدود رباط کروان نزدیک اند کوهها و مهتر ایشان را تمران فرنه و تمازان فرنه
خوانند [illegible] ناحیتست اندر کوهها و مردمانی اند شوخ روی و جنگی و دزد پیشه و ستیزه کار و دفا
و خمر جولی و اندر میان ایشان عیبیست عظیم [illegible] ناحیتست بکوه اندر پیوسته اندر کوهها و مهتر ایشان
را اندر تیمیم باز بود خوانندی و اکنون کار دار از حضرت ملک گوزگانان رود و این همه ناحیتهایی است
باکشت و برز بسیار و نعمتی فراخ و مهتران این ناحیتها از دست ملک گوزگانانند و مقاطعه بدو باز دهند.
و مشتی مردمانی اند ساده دل و خداوندان چهارپای بسیار اند از گاو و گوسپند و اندر پادشای این ناحیتها
خود بسیار اند و اندر او درختی بود که بتوتو بانه کنند و اندر و معدنهای زر و سیمست و آهن و سرب و مس
و سنگ سرمه و داروهای گوناگون [illegible] و سرحد گوزگانانست و اندرین پادشاهیست و شهرهای با نعمت بسیار است

تو باکست و مهار و کرزم را نوزگان شهرکیست آبادان و بسیار نعمت اندر میان کوه فرکرد شهرکیست خرد
مردمان او خداوندان چهارپای اند باذغیس جایی آبادانست و با نعمت بسیار و اورا نزدیک
سیصد دهست کنج رستاق شهرکیست آب ایشان از چاهست و از باران و اندر اسبان نیک خیزد
ناحیتیست اندر کوه و اورا کشت و برز بسیارست و مردمانی جنگی اند کوه سیم شهرکیست بر سر کوه و اندروی
معدن سیمست و از وی چیزی می دست باز داشته اند مالن از هری بیست و از وی مویز طایفی خیزد بیک
[illegible] اورا چهار شهرست چنین کواشان [illegible] اشان و این هر چهار اندر مقدار
شش فرسنگست جایی با نعمتست و مردمان او خوارج اند و جنگی و دبیز ناحیت کوه بسیارست و استوار
خیسار شهر بیست بر راه و اندر میان بیابان نهاده و ایشان را یکی خشک رود ست کی اندر میان بازار می
گذرد و وقت آب خیز اندرو آب رود و بس و جایی با کشت و برز بسیارست و مردمانی قوی ترکیب اند
و جنگی و خواستهٔ ایشان شترست پوشنگ شهرکیست قصبهٔ کنج روستا بیست جایی بسیار نعمتست و اندروی
ابهار روانست و از وی دوشاب خیزد [illegible] شهرکیست خرد هم جز بوذست [illegible] اندر میان
بیابانست و ایشان را از چاهها است کروخ شهرکیست با ناحیت آبادان و اندر میان کوههاست و اورا کشمش
خیزد [illegible] شهرکیست از عمل هری کوهستان ناحیتست قصبهٔ او [illegible] است همهٔ این
ناحیت و اشار خوانند جایی بسیار غله و کشت و برز و آبادانست و همه کوه است و مردمان این ناحیت مردمانی
اند سلیم و نیز بد و شبانان اند و برز مکی [illegible] شهرکیست بر دامن کوه و روذ مرو میان او بگذرد و جایی
خوشست و میوهای بسیار [illegible] شهریست با نعمت و آبادان و بر دامن کوه نهاده است و میوه بسیار
و روذ مرو بر کران او بگذرد [illegible] شهرکیست اندر میان صحرا با کشت و برز بسیار و اندروی
ابهار روانست [illegible] بر کران روذ مرو نهاده است و اورا قهندزست استوار و اندروی کبرکان
و ایشانرا بد آفریذیان خوانند [illegible] شهریست خرد [illegible] شهری بزرگست و اندر قدیم نشست
میر خراسان آنجا بودی و اکنون ببخارا نشیند و جایی با نعمت و خرم و اورا قهندزست و اندر طهمورث
کرده است و اندروی کوشکهای بسیارست و آن جای خسروان بوده است و اندر همه خراسان شهری نیست از
نهاد بازار وی نیکوتر و خواجشان برابستند و ازوی پنبه نیک و اشترغاز و فلاته و سرکه و ابکامه و جامهای
قزین و ملحم خیزد [illegible] شهریست با ناحیت بسیار و آبادان و با نعمت [illegible]

روستاست و چهار خان [illegible] شهرکیست خرد بر راه ری و قصبهٔ روستای بیهق است [illegible] نزدیک
اوست شهرکیست خرد [illegible] دو شهرکست خرد بر راه ری و اندروی کشت و برز بسیارست
[illegible] شهرکیست اندر میان بیابان با نعمت و بر راه کرمان [illegible] شهرکیست بر راه کرمان بر سرحد
بیابان که اندر کاهست و این کومش و نشابورست [illegible] شهریست آباذان و با نعمت [illegible]
[illegible] شهرکهایی اند با کشت و برز بسیار و آباذان و اندر میان کوه و دشت نهاده و این همه
از حدود نشابورست [illegible] شهریست بر دامن کوه نهاده اندر میان کوه و بیابان با نعمت بسیار و هوای
بد و ابهای روان [illegible] اندر میان کوه و بیابانست جایی بسیار کشت و برز و هوایی درست و مردمانی جنگی
[illegible] ناحیتیست و اندروی شهرکهاست چون [illegible] و اندر
میان کوه معادنست و اندر کوههای وی معدن پیروزه است و معدن مس است و سرب و سرمه و شبه و دیگ سنگین
و سنگ فسان و شلوار بند و جورب خیزد و بنوقان تربت علی بن موسی الرضاست مبارک و آنجا مردمان بزیارت شوند
و هم آنجا گور هارون الرشیدست و از وی دیگ سنگین خیزد [illegible] شهرکیست از حدود نشابور و اندر میان
بیابان نهاده [illegible] شهرکهایی اند از حدود کوهستان است
و نشابور با کشت و برز بسیار [illegible] قصبهٔ کوهستانست و از گرد وی خندق است و او را قهندزست و مزگت
جامع و سرای سلطان اندر قهندزست و جای سرد سیرست [illegible] شهریست گرمسیر و اندر وی کاریزست
و آب ایشان از کاریزست و اندر میان بیابانست [illegible] اندر میان بیابانست و از وی کرباس خیزد
اندر میان کوه و بیابانست و جایی با نعمتست [illegible] ده شهرست بر کرانهٔ بیابان و آب ایشان
از کاریزست و خواستهٔ مردمان این شهر بیشتر چهارپای است [illegible]
[illegible] شهرکهایی اند از حدود نشابور و جایهای بسیار با کشت و برز و مال و از این شهرکها
کرباس خیزد [illegible] شهرهای با کشت و شهرستان وی سخت استوارست و او را قهندزست و ربض است
و اندروی ابهای روانست و مزگت جامع این شهر آباذان‌تر مزگتهاست مر مردم را بهمه خراسان و بر دامن
کوه است و جای بسیار نعمتست و اندروی تاکها بسیارست و او را رودیست بزرگ کی از حد میان غور
و کوزکانان رود و اندر نواحی او بکار شود و از وی کرباس و شیرخشت و دوشاب خیزد [illegible] جند
ازهر شهریست و از گرد وی خندق است و او را قهندزیست استوار و اندروی درخت بسیارست و اندروی کانهایست کی شیراز

وجنوبش حدود برطاس و برداس است ومغربش حدود مجغری و روس است وشمالش رود اتل است
و این ناحیت با همه احوال بکیماک ماند و با هر که از گرد اوست حرب کنند و ایشان را هیچ شهر نیست و همه شان
هم از بیشاست سخن اندر ناحیت خفچاخ خفچاخ را حد جنوبش به بجناک دلرد و دیگر همه بادیه ویرانی
شمال دلرد که اندروی هیچ حیوان نیست و ایشان قومی اند از کیماک جدا گشته و بدین جای مقام کرده و لیکن
خوتر اند از کیماکان و ملک ایشان از دست ملک کیماکست سخن اندر ناحیت مجغری مشرق او کوهیست
و جنوب وی قومی ترسایانند و ایشان را و ننذر خوانند و مغرب و شمالش نواحی روس است و این ناحیت
را مهتر بیست هزار مرد است که با ملکشان برنشینند و ملک این ناحیت را جله خوانند و این ناحیت مقدار
صد و پنجاه فرسنگ درازای اوست اندر صد فرسنگ پهنای وی و زمستان بر کران رودی باشند که میان
ایشان و روس است و طعام ایشان ماهی باشد و بدان زندگانی کنند و مردمانی بسیار خواسته اند
و سفله و این ناحیتیست بسیار درخت و با آبهای روان و نیکو رویی اند و با هیبت اند و ایشان با همه کافران
که گرد ایشانست حرب کنند و این مجغری بهتر ایند و این همه که ما یاد کردیم انواع ترکست اندر جهان و اکنون
نواحی اسلام همه یاد کنیم و انکه باقی نواحی کافران یاد کنیم که اندر حدود مغرب اند سخن اندر ناحیت
خراسان و شهرهای وی ناحیتیست مشرق وی هندوستانست و جنوب وی بعضی از حدود خراسا
و بعضی بیابان کرکس کوه و مغرب وی نواحی گرگانست و حدود غور و شمال وی رود جیحونست و این ناحیتیست
بزرگ با خواسته بسیار و نعمتی فراخ و نزدیک میانه آبادانی جهانست و اندروی معدنهای زر و سیم و گوهرهاست
که از کوه خیزد و ازین ناحیت اسب خیزد و مردمان جنگی و در ترکستانست و ازو جامه بسیار خیزد و زر و سیم
و پیروزه و داروها و این ناحیتیست با هوای درست و مردمان با ترکیب قوی و تن درست و پادشای خراسان
اندر قدیم جدا بودی و پادشاه ماوراء النهر جدا و اکنون هر دو یکیست و میر خراسان به بخارا نشیند و از آل
سامانست و از فرزندان بهرام چوبین اند و ایشان را ملک مشرق خوانند و اندر همه خراسان عمال او باشند و اندر
حدهای خراسان پادشاهان اند و ایشان را ملوک اطراف خوانند نشابور مهترین شهریست اندر خراسان
و بسیار خواسته تر و یک فرسنگ اندر یک فرسنگ است و بسیار مردم است و جای بازرگانانست و مستقر
سپاه سالارانست و او را قهندزیست و ربض است و شهرستانست و بیشتر آب این شهر از چشمهاست که
بزمین بیاورده اند و ازوی جامههای گوناگون خیزد از ابریشم و پنبه و او را ناحیتیست بدان سیزده

ناحیتی خردست و دو دهست کی بدین قوم باز خوانند سوباب دهیست بزرگ ولیکن بیشتر مر
(۱۷) مردم بیرون اید بیغ‌بلیغ دهیست بزرگ و بزبان سغدی این ده را سمکنا خوانند و دهقان او را
ینال تکین خوانند و با او سه هزار مرد بر نشیند اورکث میان دو دهست از تخس و اندرو مردم اندک
و بلغت و مردمان توانگر سخن اندر ناحیت کیماک و شهرهای وی ناحیت او ناحیتیست مشرق او جنسی از
خرخیزست و جنوب وی رود ارتش و رود اتل و مغرب وی بعضی از خفشاخست و بعضی و بیشی شمال
و شمال او انجاست از شمال کی اندرو مردم نتوانند رفتن و این ناحیتیست کی ایشان را یک شهرست و بس
و اندرو قبیلها بسیارست و مردمانش اندر خرگاه نشینند و گردنده اند بر گیاخوار و آب و مرغزار تابستان
و زمستان و خواسته ایشان سمورست و گوسپند و طعام ایشان بتابستان شیرست و بزمستان گوشت قدید
و هر وقتی کی میان ایشان و میان غوز صلح بود بزمستان بسوی غوز روند و ملک کیماک را خاقان خوانند
و او را یازده عامل است اندر ناحیت کیماک و آن اعمال بمیراث بفرزندان از عامل باز دهند اندر ناحیت خفشاخ
ناحیتیست از کیماک و مردمانش بعضی اخلاق غوز مانند قرقرخان ناحیتی دیگرست از کیماک و مردمانش اخلاق
خرخیزیان دارند یغسون یاسو ناحیتی دیگرست از کیماک میان رود اتل و میان رود ارتش و مردمانش
بیشتر با نعمت و کاری ساخته تر دارند منکیه شهریست اندر کیماک مستقر خاقان بتابستان اینجا باشد
و میان این شهر و میان طراز هشتاد روزه راهست سوار را کی بشتاب رود ده چوب دهیست بر کران
آب نهاده و راه اذان و اندروی تابستان مردم بسیار باشند سخن اندر ناحیت غوز ناحیتیست مشرق
وی بیابان غوز و شهرهای ماورا النهر و جنوب بعضی هم ازین بیابان و دیگر دریای خزرانست و مغرب و شمال او
رود اتل است و مردمانی شوخ روی و ستیزه کار و بد دل و حسود اند و گردنده اند بر چراگاه و گیاخوار
تابستان و زمستان و خواسته ایشان اسپست و گاو و گوسپند و سلاح و صید اندک و اندر میان ایشان
بازرگانان بسیارند و هم از غوز و هم از ایشان هر چیزی را کی نیکو بود و عجب بود نماز برند و طبیبان را
بزرگ دارند و هر که کی ایشان را به بینند نماز برند و این پزشکان بر خون و خواسته ایشان حکم باشند و ایشان را
هیچ شهر نیست و مردمانی با خرگاه بسیارند و مردمانی اند با سلاح و آلات و دلیری و شوخی اندر حرب و ایشان
همه وقتی بغزو آیند بنواحی اسلام بهر جایی کی افتند و برکوبند و غارت کنند و زود باز گردند و هر قبیله را
از ایشان مهتری بود از ناسازندگی با هم سخن اندر ناحیت بجناک ترک ناحیتیست مشرق او حدود غوزست

بیستان قیم بر وی خواند ایشانرا نونکث بنزدیکی کوهست اوزکند خارج شهری بوده است
واکنون ویرانست وجای دزدانست مذهبیست واندروی اندکی خرگاهها است از آن خلخیان غزکسیر دهیست
بزرگ واندروی قبیلها بسیار است از خلخ وجای اباذان توزون بلغ دهیست باکشت وبرز واب روان ونعمت
وحد بیست میان خلخ ویغما بنزدیکی توزون عالج هرمای توزکوکث که هفت قبیلهٔ خلخ را آنجا لشکرگاه است کوکیال
اتلاغ نولغ سه دهست اباذان وبانعمت برکوه نهاده است ودهقانان وی برادران بیغو بوده‌اند
اوزکث ولسبکث دو دهست برکوه نهاده اباذان بانعمت وپادشای جبغوی کریک کث اندروی
خلخیانند اندک ایشانرا لبان خوانند دهیست بزرگ وبانعمت وجای بازرگانان است جای توکل وتامکنده
دو دهست اندر میان کوه نهاده است بر سرحد میان جکل وخلخ ودهاء اسکول نزدیکست ومردمانی جنگی
وشجاع ودلاور اند برسخان شهریست بر کران دریا اباذان وبانعمت ودهقان او از خلخیست ولکن میل او
تغزغز خواهد جامع شهرکیست خرد از حدود خلخ بر کران بیابان واندر قدیم از خلخ بودی وپادشاه وی
میل بدست ملک تغزغز است واندروی شند لب دو بیست قبیله مردم اند واو را ناحیتیست جدا جموال اند هر مردم
خلخ است واندر قدیم پادشای وی از دست تغزغز بودی واکنون خرخیزیان دارند اورانور شهریست بسیار
مردم اندر میان کوه ورود نهاده اوج بر سر کوه است واندر وی سغدیان دو بیست مرد است واین هر دو را
خلخیان دارند سخن اندر ناحیت جکل ناحیتیست اصل او از خلخ است ولکن ناحیتیست بسیار مردم
ومشرق او وجنوب او حدود خلخ است ومغرب وی حدود تخس است وشمال وی ناحیت خرخیز است وخرلخی
کی ان ناحیت خلخ اند واز ناحیت خرخیز افتد از جکل نیز خیزد وایشانرا خواسته بسیار است وخداوندان خیمه
وخرگاه هند وایشانرا شهرها و دهها اندکست ونعمت وخواسته ایشان گاو است وگوسپند واسب وبعضی
از ایشان افتاب وستارگان پرستند ومردمانی نیک طبع اند وامیز بود ومهربان وپادشاه از ایشانست
سیاس افغاك شهریست بزرگ بر حد میان خلخ وجکل نزدیک بمسلمانی جای اباذان وبانعمت وبازرگانان
سخن اندر ناحیت تخس مشرق وی حدود جکل است وجنوب وی خلخ است وکوهها
خلخ ومغرب وی کروهی از خرخیز باید وشمال وی جکل است واین ناحیتیست بسیار نعمت تر از جکل وازنجا
مشک وموییهای گوناگون خیزد وخواسته شان اسبست وگوسپند وهمی وخرگاه وخیمه وگردنده اند بمسکن
وتابستان بچراگاه وگیاخوار ومرغزارها تابستان وزمستان دو قوم اند تخس وهر یکی را از ایشان

از چینستانست ولکن بر سرحد نیست میان یغما و تبت و خرخیز و چین و مهتران کاشغر اندر قدیم از خلخ
بوذه‌اند یا از یغما و کوه اغراج ارت اندر میان ناحیت یغما بوذ برخیج دهیست آباذان از یغما ماد بر وی
غلبه کرده و مردمان او از ده بر فند کتیحی دهیست خرگاه و بر تو حیان اند و اندروی سه گونه ترک هست
یغمایی و خلخی و تغزغزی **سخن اندر ناحیت خرخیز** مشرق وی ناحیت چین است و دریای اقیانوس مشرقی
و جنوب وی حدود تغزغز است و بعضی از خلخ و مغرب وی از حدود کیماکست از وی و شمال وی ناحیتی
از وی هیچ آباذانی نیست و این ویرانی شمالست کی انجا مردم نتوانند بوذ از سختی سرما و اندرین ناحیت مشک
بسیار افتد و موی ابسیار و چوب خدنگ و چوب خلنج و دستهٔ کارد ختو خیزد و ملک ایشانرا خرخیز خاقان خوانند
و این مردمانی اند کی طبع ددگان دارند و درشت صورت اند و کم موی و بیداذکار و کم رحمت و مبارز و جنگ کن
و ایشانرا با همه قومی کی از گرداگرد ایشانست جنگ است و دشمنی است و خواستهٔ ایشان از جهانها خرخیزیست
و گوسپند و گاو و اسب و می گردند بر آب و گیاه و هوا و مرغزار و ایشان آتش را بزرگ دارند و مرده را بسوزند
و خداوندان خیمه و خرگاه اند و شکار کنند و نخچیرزن اند فوری نام قومی است هم از خرخیز اندر مشرق از خرخیز
باشند ایشان و با دیگر خرخیزیان نیامیزند و مردم خوارند و بی رحم و زفان ایشان دیگر خرخیزیان ندانند و چون
وحشی اند و از بر وی شهر هست کمجکث خوانند خرخیز خاقان انجا نشیند کسیم نام قومیست از خرخیز
بر کوه نشسته اند با خرگاهها و صید موی و مشک و ختو و انچ بدین ماند کنند و قومی دیگر اند از خرخیز سخن
ایشان بخلخ نزدیکتر است و با ستان جز لباس کیماک است و هیچ نوع را از خرخیز دهها و شهرها نیست البته
و همه خرگاهها است الا انجا کی نشست خاقان است **سخن اندر ناحیت خلخ و شهرهای وی** مشرق وی بعضی
از حدود تبتست و حدود یغما و حدود تغزغز و جنوب وی بعضی از حدود یغما و ناحیت ماوراء النهر است و مغرب
وی حدود غوز و شمال وی حدود تخس و چگل و تغزغز و این ناحیتیست آباذان و با نعمت ترین ناحیتیست
از نواحی ترک و اندروی آبهای روانست و هواء معتدل است و از او موییهای گوناگون خیزد و مردمانی اند مردم نزدیک
و خوش خو و آمیزنده و ملوک خلخ را جبغوی خواندندی اندر قدیم و یبغو نیز خواندندی و اندروی شهرها و دیهها
و این خلخیان بعضی صیاد اند و بعضی کشاورزی کنند و بعضی شبانان اند و خواستهٔ ایشان گوسپند است و اسب
و موییهای گوناگون و مردمانی جنگی اند و تاختن برند [illegible] ناحیتی خردست و عسکری سوسنه و اندروی کشت
و برزست [illegible] دهیست و اندروی خلخیانند و بازرگانان نیز افتد انجا و میان این دو ده سه قبیله خلخیانند

مشک بسیار خیزد و روباه سیاه و سرخ و ملمع و موی سنجاب و سمور و قاقم و فنک و سیچه و ختو و غژغاو
خیزد و جایی کم نعمتست و خواستهٔ ایشان ازین آلاتست که گفتیم و گوسپند و گاو و اسب است و اندرین ناحیت آبهای بسیارست
و بی عدد و توانگرترین ترکانند و تاتار هم جنسی از تغزغزاند. چینانجکث قصبهٔ تغزغزست شهری میانه است
و مستقر ملکست و بحدود چین پیوسته است بتابستان اندروی سخت گرم بود و بزمستان سخت خوش بود
و بنزدیکی وی کوهیست آنرا طفقان خوانند. و از پس این کوه پنج دهست و نام دهها اینست کوزارک، جملکث،
پنجیکث، بارلغ، جامغر. و ملک تغزغز بتابستان باین ده پنجیکث نشیند و اندر شمال تغزغز صحراییست
میان تغزغز و خرخیز برود تا بناحیت کیماک. کمسیجیا دهیست اندر میان دو کوه. سنکس ناحیتی خردست و اورا
سه دهست. ارک شهری خردست و بنزدیکی رود خولند غون است و اندروی میوهای بسیارست مگر انگور، و اورا هفت
دهست و کوهیست که از ارک و نواحی وی بیست هزار مرد بیرون آیند. خیرخیز دهیست اندر میان ریگ اندک نعمت
و بسیار مردم. دهها ثلمیز پنج دهست و سغدیان ازان است و اندروی ترسایان و گبرکان و صابیان نشینند. جایی
سردسیرست و کوه از گرد او بر آمده. کومش اغاچ دهیست بر سر کوهی و مردمان وی صیادانند. جموکث جاییست که
اندروی مرغزارها و گیاخوارها و خیمها و خرگاهها تغزغزها است و خداوندان گوسپندانند. ثنکیکث دهیست منزلگه
و همهٔ ایشانرا بیغو خوانند. بیغویان انجا نشانند و کیماکیان و خلخیان و یغماییان هر وقتی این دهرا غارت
کنند. بیوراغ ارک کوهیست از خاک منزل بارگاهها مست. مابنج جرابس منزلیست و اندروی آبیست منزلگاه
و گیا بسیار. بلسکان منزلیست که در قدیم اندرو تغزغزیان بودندی و اکنون ویرانست. سول بکر منزلیست که دایم
اندروی برف و باران بود. سمکث اوت منزلیست. ایکوزکوکث منزلیست و اندروی چراگاه و چشمهای آبست.
اغراج ارت منزلیست و هرگز از برف خالی نبود و اندروی دزدکان و کوزبان بار اند و ازین کرسرد
کوهنت اوند بسیار. سخن اندر ناحیت یغما و شهرهای وی. مشرق وی ناحیت تغزغز است و جنوب وی
رود خولند غون است که اندر رود کجا افتد و مغرب وی حدود خلخ است و این ناحیتیست که اندروی کشت و برز
نیست مگر اندک، و اندروی چهارپای بسیار خیزد و اندر او سپیدها بسیارست و خواستهٔ ایشان اسپست و گوسپند
و مردمانی سخت اند و قوی و جنگ کن و با سلاح بسیار، و ملک ایشان از اولاد ملک تغزغزست و این یغماییانرا قبیلهای
بسیارست و گویند که ایشانرا هزار و هفتصد قبیله است معروف که اندر میان ایشان بشناسند و مر ملوک خویش
را نماز برند عوام و خواص ایشان. ملاقیان هم قومی اند از یغما با تغزغزیان آمیخته اند و ایشان ده هزار اند. کاشغر

ناحیتی ازین درویش تر نیست جایگاهشان اندر خیمهاست و خواسته ایشان گوسپندست و تبت خاقان
11 از ایشان سرگزیت ستاند بید لس خراج و این ناحیت بلغ ده و اهست اندر یک ماهه و گویند کی بر کوهها
معدن زر است و اندر وی پارهٔ زر مانند چند سر گوسپند بیک پاره و هر که از آن زر بر گیرد و بخانه برد
مرگ اندر آن خانه افتد تا آنکه کی آن بجای خود باز برند تبت بلوری ناحیتیست از تبت بحدود بلور
پیوسته و مردمش بازرگانان اند و اندر خیمها و خرگاهها نشینند و جای ایشان پانزده روز اندر پانزده روز
ناحیت نزوان ناحیتیست تنگ از تبت با خواستهٔ بسیار و اندروی شهر قبیله است ایشانرا میول خوانند
و ملوک تبت از ین قبیله باشند و اندر او دو دهست خرد یکی را نزوان خوانند و یکی را میول جاییست کم نعمت
و بسیار خواسته و مردمی دکوبند و بسیار خواسته ولایت برخان سمدبیت اندروی بازرگانان بسیار
لهاسا شهرکیست اندروی بتخانهاست و یک مزکت مسلمانانست و اندروی مسلمانانند اندک زوه از
حدود توسمت دهیست خرد اجایل جاییست اندروی خرگاه و نخواهدان خرگاه بعضی از تبتیانست جز
تبت نمیرد و از ان قبیله هیچ کس نماند یکی را ان از اجایل مهتر کنند جرمنگان خرخرو جرمنگ دانی بهرست
دو شهرست بر کرانهٔ بیابان نهاده جایی کم نعمت و اندک خواسته و مردم انجا صیادی کنند توسمت شهریست
اندرو مقیم چینیان داشتندی واکنون تبتیان دارند و اندروی لشکرست از آن تبت خاقان
کریان و جمان برنجه جنحث کونکا مای کونیه برنیا زروشه نحو
مث این شهرکهاست کی بقدیم از چین بودند واکنون تبتیان دارند و اندرین شهرها مردمان تغزغزی
بسیارند و جایهایی اند با خواسته و نعمت و آبادان و میان کونکا و وای کوتیه قلعهٔ عظیم است بر دست راست
و بر سر کوهی بلند نهاده است و خزینهای تبت خاقان آنجا باشد غزا بخشش حد تبت است از سوی تغزغز
بند یکی بود کجا نهاده است بینا و کلیانک دو شهرست خرد و از تبت باشکر و مردمانی جنگی و با سلاح بسیار
کرسانک از تبت است و اندروی بتخانهای بزرگست از ان خار بزرگ خوانند سمن اندر ناحیت تغزغز
و شهرهای وی مشرق او ناحیت چینست و جنوب وی بعضی تبتست و بعضی خلخ و مغرب وی بعضی
خرخیزست و شمال وی هم خرخیزست اندر همه حدود او برود و این ناحیت مهتر ناحیتست از ترک و مشرق
قومی بودند در اصل و ملوک همه ترکستان اندر قدیم از تغزغز بودندی و مردمانی جنگی اند و با سلاح بسیار
و ایشان بتابستان و زمستان از جای بجای همی گردند بر کجا خوارهای گیاه خوش تر بود و از ین ناحیت

ناحیتی عود و عنبر خیزد دنبور شهریست بر حد میان غزنین و هندوستان بر تلی
نهاده و مراورا حصارهای محکم است و سه باره دارد و مردمان او خوارج اند سول دهیست بر کوه با نعمت
و اندرو افغانان اند و محترز بجا بر وی تا بحثیبان راه اندر میان دو کوه هست و اندرین راه هفتاد و دو آب
باید گذاشتن و راهیست با مخاطره و بیم [illegible] شهریست گرمسیر بر صحرا نهاده [illegible] جاییست
پادشایی او مسلمانی نماید و زن بسیار دارد از مسلمانان و از افغانان و از هندوان بیش از سی و دیگر
مردم بت پرستند و اندروی سه بت است مترک [illegible] شهریست بر سر کوه نهاده و از این شهر اندر فرود
این مداین کوه و اندر کشت و کار شود [illegible] و [illegible] دو شهرست بر راست و چپ راه نهاده بر سر
دو کوه و آب اندر میانشان همی گذرد و اندروی بت خانهاست و از وی نیشکر و کاوکنبار خیزد [illegible]
شهریست اندر حد مولتان و در هندوستان است همه جهان هندوستان آنجا افتد و اندروی
بتخانهاست [illegible] شهرست بر میانه بکران رود نهاده و بار که هندوستان است و جای بازرگانان
است و اندروی بت خانهاست [illegible] شهرست بر لب دریا بر کرانه رود نهاده و اندروی جای بازرگانان است
از همه خراسان و اندروی بت خانهاست و اندر این هر دو شهر بازرگانان مسلمانانند مقیم و این هر دو شهر
آباداست و بانعمت و [illegible] شهری بزرگست و پادشاه وی حیبال است و این حیبال اندر طاعت رای
قنوج است و اندرو مسلمانان اند اندک و جهان های هندوستان بیشتر بدین ناحیت افتد از مشک
و گوهر و جامهای با قیمت قنوج شهری بزرگست و با نعمت و بازرگانان بسیار و پادشاه وی رای قنوج
است و اندروی بت خانهای بسیارست که هندوان آنجا بزیارت آیند [illegible] ناحیت تبت
[illegible] مشرق او بعضی از چینستانست و جنوب او هندوستان است و مغرب وی بعضی از
حدود ماوراءالنهرست و بعضی از حدود خلخ و شمال وی بعضی از خلخ است و بعضی از تغزغز و این ناحیتیست آبادان
و بسیار مردم و کم خواسته و همه بت پرستند و بعضی از وی گرمسیرست و بعضی سردسیر و همه چیزها از هندوستان
تبت آید و از تبت بشهرهای مسلمانان آید و اندروی معدنهای زرست و از وی مشک بسیار خیزد و روباه
سیاه و سنجاب و سمور و قاقم و ختو و جانبی کم نعمتست و ملک این ناحیت را تبت خاقان خوانند و مراورا
لشکر و سلاح بسیارست و از عجایب تبت است که هر که اندر تبت شود خندان و شادان دل بود بی علت
سببی تا از آن ناحیت بیرون آید [illegible] ناحیتیست از تبت بحد هندوستان و چینستان بهمه و اندر

واندر وی همه مسلمانانست رامیان شهریست بر سر تلی عظیم واندر وی اینکی مسلمانانند وایشان را
سالها بی خوانند و دیگر همه بت پرستانند وانجا بر ده هندوی و جهانی هندوستان اند بسیار
وسلطان وی از قبل امیر مولتانست و بهر در شهر بت خانه ایست واندرو بتیست دو بین بزرگ دارد وانرا عزک
دارند وسی زن اند کی هر روزی گرد آن بت بر آیند با طبل و دف و پای کوفتن [illegible] شهریست بر سر
کوهی اندر سردسیر وازو مهار وجامها بسیار خیزد ساده و منقش واندر میان رامیان و جالندهر
پنج روزه راهست و همه راه درختان هلیله و بلیله وآمله و داروهاست کی همه جهان برند واین شهرها از
حدود رای قنوج است [illegible] شهری بزرگست با بازارها و بازرگانان و خواستها و پادشاهی اوان رای
قنوج است و درمها ایشان گوناگونست کی داد و ستد شان بادرست جز باراده و ناخار و شبارني
و کبهه و جیوان و کوه و هر یکی را وزنی دیگرست واندر وی بت خانهای بسیارست و دانشمندان
ایشان برهمنانند و شکر و بابند وامکیین و چند هندی و کاو و کوسپند واشتر سخت بسیارست
شهریست جز رباطی و هر سالی اندر وی چهار روز بازاری نیز بارشد وازانجا بقنوج نزدیکست و حدود
و ابیست واندر وی سیصد بت خانه است واندر وی آبیست کی گویند کی هر که خویشتن را بدان آب بشوید همه
اعتقاش نو سل و هر که کی ممتری از ایشان بمیرد همه کعقای کی اندر سایه او باشند خویشتن بکشند
و پادشاه این شهر بر تخت نشیند و هر جا که رود ان تخت را بر گردنها همی برند جبیی مردمانجا
کی او خواهد میان این شهر و تخت منقله پنج روزه راهست اندر عقبها سخت [illegible] ناحیتیست
به نزدیکی قنوج میانشان کوهیست عظیم و ناحیتی خردست ولکن مردمانی جنگی و مبارز و پادشاهی
او از ملوک اطرافست و میان وی و میان رای قنوج دشمنیست [illegible] ناحیتیست میان بین سند
میانشان کوهیست صعب کی بارها کی [illegible] بدان کوه بگذرد و جایی کم نعمتست
[illegible] ناحیتیست بطیشال بسیند و جای بازرگانان همه جهانست و ازانجا مشک بسیار خیزد
[illegible] ناحیتیست با شهرها آباذان و نعمت فراخ و مردمانش اسمر اند و بسیند
ناحیتیست بزرگ و با خواسته بسیار و ایشان ملک را بنجایه خوانند و ایشان زن از قبیله بلهرا
کنند واندر ناحیت صندل سرخ بسیار خیزد [illegible] ناحیتیست کی نام ملک ایشان بانی خوانند و ان ناحیت
لست بلعدل و داد و گویند کی پادشاه صاحب [illegible] مرد [illegible] ازین [illegible] ملک او شجاع تو است و ادن

بمعوق و عاشان گرمست و پادشاهی از آن بلهراست و بنده مکل ایشان کو هیست براو جنیهران و دار
نیرم و بلبل و چیزهای هندی بسیار رویذ و از کتابه تغلبین خیزد کی به همه جهان ببرند قامهل شهریست
با نعمت و پادشاهی بلهراست با .. شهری با نعمتست و پادشاهی وی مسلمانست و عمر بن عبد العزیز کی خروج
کرد و منصوره مکی فتاد بدین شهر بوذ میدها شهری عظیمست و اندر وی بتان از زر و سیمین کرده است بسیار و جای
زاهدانست و بر همنانند و شهری با نعمتست و او را ناحیتست خاصه حشیباکره جاییست با نعمت و با حرث
بسیار دارذ بونه دهیست آباذان بر کران بیابان کوشنو شهریست خرد و اندر وی بتخانهاست نونون
شهریست و گویند کی اندر وی مش لز سیصد هزار بتست و اندر وی و سبو خانها بسیار بکسالی دهیست آباذان
و مردمان وی موی دراز ریش بسته دارند و اندر وی بتان بسیار اند از زر و روی همانان جای زاهدان هندست
و بر همنانند و گویند کی ما از قوم ابرهیم پیغمبریم صلوات الله علیه بلهارج شهری بزرگست و آباذان و جای
بازرگانان هند و خراسان و عراق است و از وی مشک بسیار خیزد ... شهریست آباذان و از وی جامها
شاره خیزد و اندرین همه پادشاه بلهراست و از پس این پادشاه قنوج است ... شهریست خرد و کوههای
بسیار بذو جای اندر خالیهن شهرکیست خرد و آباذان و جامه محل و شاره و دلق ها بسیار خیزد ... داره
شهریست بزرگ و با نعمت قنوج شهری بزرگست و مستقر رای قنوج است و این پادشاهیست بزرگ و بیشتر از
ملوک هند طاعت او دارند و این رای همه اندر بیشتر کس را نه بیند و گویند کی او را صد و پنجاه هزار سوارست
و هشتصد پیل کی بوقت حرب بر نشینند سلوی قلمای مرکب زور این هر چهار شهر از سند است
ولکن از وی سخت دور افتاده است جای با نعمت بسیار است و منبر در آنجا نیست و جهازهای هند و خراسان بذین
شهرها اندر آید اما ندر برود و باره است محکم و جایی توست و آنجا ک بسمذ شهریست خرد از هند و با نعمت بسیارست
تاراوی شهری بزرگست از هند و اندر وی بت است سخت بزرگ و از همه هندستان بحج آیند بدین بت
آن بت و نام آن بت مولتان است و جای از سنگ است و با قلعه و سلطان وی قریشی است از فرزندان سامه
و بلشکرگاهی نشینند نیم فرسنگی و خطبه بر مرادی کنند جنداور شهری کی خود سست بر در کی مولتان جاورست
دهیست آباذ و با نعمت بسیار و اندر وی خرماهای هندی و خیار و شنبر بسیار است ... شهری بزرگ بوده است
و اکنون ویرانست و اندک جایی مانده است ... شهریست با ناحیت بسیار و سلطانش از دست میر ملتان است
و اندر وی بازارها و بتخانهاست و اندر درخت جلغوزه و بادام و چیزهای هندی بسیار است و همه بت پرستند

اندر پادشایی شمال اندر همه هندوستان نبیذ حرام دارند و زنا مباح دارند و همه بت پرستند قامرون
قامرون ملکیست بر مشرق هندوستان پادشای او را قامرون خوانند اینجا کرگ بسیار است و معدنهای زر
بسیار است و از وی سنباذه و عود قماری خیزد نیک میثق شهریست بزرگ و پادشاهی قامرون رفته اندک
عود مندلی خیزد شکلک شهریست خرد لیکن پادشاهی قامرون از وی عود مندلی خیزد و این هردو شهر
بر کران دریایست سمندر شهریست بزرگ جای بازرگانانست و از وی کافور بسیار خیزد و بارکده دریاست
ملک سمندر را سطوها خوانند و او را مملکتی جدا است و اندر ناحیت سمندر ده پادشاست همه از دست
سطوها هندنجیر شهریست باز او اویک فرسنگ و پادشاه وی سطوها و شهری خرمست و با نعمت
قمار شهری بزرگست و ملوک قمار عادلتر از ملکانند اندر هندوستان و اندر همه هندوستان زنا
مباحست مگر اندر قمار کی حرام دارند و صلت ملوک قمار دندان پیلست و عود قماری قیاس وهرکند
اورشین سمندر اندراس این پنج شهر بزرگ بر کران دریا و پادشاهی دهم را است و دهم از هندوستان
بزرگتر هیچ کس را نه پیلان و کوه کی ما را پیلست هزار مرد لشکرست و هیچ جای از هندوستان
عود نیز نیست مگر پادشای قامرون و پادشای دهم و اندرین شهرها پنبه نیک خیزد بسیار و پنبه ایشان
بر درخت بود و سالها بپاید بر درخت و مال این ناحیت سپید مهره است کی از آن بوق بوغل دارند
سبیک خوانند و اندرین ناحیت پیل بسیارست طوسول ناحیتیست نزدیک بچین پیوسته و بیابانی
کوهیست و ایشان مردمانی اسمر اند و جامه اوایشان از پنبه است موشه ناحیتیست بچین و بطوسول
پیوسته و ایشان را حصارها و بناها استوارست و مشک بسیار خیزد از انجا [illegible] ناحیتیست بچین و بموشه
پیوسته و این هر سه ناحیت را با چینیان حربست و چینیان بمدد ایند قوشین سرحد مملکت دهم است
و طعام و غله سرندیب از وی شهرست اورشفین شهریست و او را حبیبست هندی جزیره بلهرا اندر رفته
و هوا او بزرگ است و آن دریا را اینجا بحر الاغباب خوانند و پادشاهی از آن بلهرا نبود و آن پنبه خوانند سپیلانک
عظیم با قوت چنانکه هر هندوستان جایی دیگر نیست و از وی پلپل و نیزه بسیار خیزد [illegible] چهار شهرست
بر کران دریا و هر چهار شهر را ملی خوانند و پادشای بلهرا نیست و از انجا ارزیز و پلپل بسیار خیزد
سمور سندان سوباره کنبایه این چهار شهرست بر کران دریا و اندرو مسلمانانند و هندوان
و اندرو مزکت اذینه است و بتخانه و مردمان این شهرها موی فرو هشته دارند و پیکر انان باشند

غاوت

تبت خاقان است سرحد تبتست سلطان وی از چین بوذ و اندر کوه وی آهوی مشکست و غژ

هم مرز سوکجو است ولکن مردمانش سلطانش سوکجو شیند سرحدست و از چینست و هر وقتی

تغزغزیان بر ایشان تازند و غارت کنند و شهری با نعمتست بسیار است اندر وی بت خانها بسیار است

و با نعمت و با کوه نزدیکست و اندر وی یکی مرده است و مردمان آن شهر آن مرده را عبادت کنند

دهیست بزرگ از چین و آباذان و با نعمت بسیار شهری بزرگست و جای بازرگانانست سلطان وی

از چین بوذ و مردمانش دین مانی دارند دهیست بزرگ از عمل ساجو است و مردمانش بت پرستند

از چینست اندر میان کوه و بیابانست و آباذانست و بسیار نعمت و آبهاء روان و نیز لزاوند و دین

مانی دارند شهریست از راه دور جای کم نعمت و کاروان از تبت رود از حدود چینست

ولکن کارداران از دست تبت است میان دو رودست اندر حدود وی مردمانند وحشی و مردم

خوار و بیشترین خواسته ایشان قز است و ملک ختن را هیوق بذکست خویشتن را عظیم الترک والتبت خوانند

و بر حد وی است که میان چین و تبت است و آن ملک ختن را خشینای اند بر همه اعمال او موکل و از وی

شهر ... هزار مرد جنگی بیرون آیند و سنگ یشم از رودهای ختن خیزد از چینست از کرد او

دیگ اندک و بیابانست و اندر وی یک بت خانه است آباذان بس دهیست از کرد او ریگ

دو شهریست از چین بر کران دریا آباذان و نیک و با نعمت بسیار و مردمان جنگ کننده

اندر جنوب چینست و بر حد چینست میان هندستان و چینستان بر کران دریاست و اورا نواحی بسیار است

و اندر وی آبها روانست و اندر رودها او الماس یابند و از این ناحیت یاقوتها گوناگون خیزد و ملک او بسر

خویش است شهریست خرد بر دیگی سرندیب و ملک سرندیب ابخا شینند

مشرق وی ناحیت چینست و تبت و جنوب وی دریای اعظم است و مغرب وی رود مهرانست

و شمال وی ناحیت شکنان و وخانست و بعضی از تبت و این ناحیتیست بسیار نعمت و آباذان و بسیار

پادشای و اندر وی شهرهای بسیار است و کوههست و بیابانست و دریاست و دیگر رودست و از وی طیبهاء

گوناگون خیزد چون مشک و عود و عنبر و کافور و گوهرهای گوناگون خیزد چون مروارید و یاقوت و الماس و مرجان

و مرغ وار و داروها بسیار خیزد و جامهای عجب گوناگون و اندر دشتها و بیابانها اندر وی جانوران

گوناگون اند چون پیل و کرگ و طاوس و کرکهی و طوطک و شارک و این همه گشتن ناحیت است

منقوش است باعمال و اندر هر یکی شهرهاست بسیار و ما یاد کنیم اندر فصل دیگر مقدار ناحیتی و شهرهای وطبع
و سواد وی و ما هر جای بدیع و عجایبهای کاندر هر شهری خیزد و پادشاهی اندر ناحیتی و شهرهای وی و رسم وی و اخلاق مردم
وی و دین ایشان بدان مقدار که اندر کتب پیشینگان یافتیم و از اخبار دانایان شنیدیم زیرا که جملگی احوال جهان کس
تواند دانست مگر خدای عز و جل و لا قوة الا بالله سخن اندر ناحیت چینستان ناحیت چینستان ناحیتیست
که مشرق او دریای اقیانوس مشرقیست و جنوب وی حدود واق واق و کوه سرندیب و دریای اعظم و مغرب
وی هندوستان و تبت است و شمال وی حدود تبت و تغزغز و خرخیز و این ناحیتیست بسیار نعمت با آب روان
و اندر او معدنهای زر است بسیار و اندرین ناحیت کوهست و بیابان و دریا و ریگست و ملک او را فغفور چین خوانند و گویند
که از فرزندان فریدونست و گویند که ملک چین را سیصد و شصت ناحیتست و هر روزی از سال مال یک ناحیت بخزینه
آورند و مردمان این ناحیت مردمانی خوب صنعت اند و کارهای بدیع کنند و بر ذغنان اندر نشسته نیست
ایشان بهار زرگانی و بیشتر آن بیشان دین مانی دارند و ملک ایشان شمنی است و ازین ناحیت زر بسیار خیزد و حریر
و برند و خاوچینی و دیبا و غضاره و دارچینی و ختو که از دندانهای کار کنند و کارهای بدیع اندر هر جنسی
و اندرین ناحیت پیلست و کرگ [illegible] ناحیتیست از چین و بعضی او معدن زرست و ایشان سگ را طوق
زرین کنند و مهتران ایشان طوقی دارند اندر گردن از سر گرگ با قیمت بسیار و مردمانی سیاه اند و برهنه
و گرمسیرست و جایی بی نعمت و قصبه این ناحیت [illegible] است و این شهریست خرد و جای بازرگانان [illegible]
و چین را بیرون ازین نه ناحیتست عظیم بر کران دریای اقیانوس نهاده و این نام این نه ناحیتست [illegible]
[illegible] و این هر نه ناحیت
را ناحیتیست مختلف و همه یکدیگر را مخالف اند بدین صورت و اخلاق و اندروی شهرهاست بسیار و سلطان
این همه ناحیتها از دست فغفور چین است [illegible] قصبه چینستانست و شهریست عظیم و مستقر فغفور چین
است و درخت بسیار و آبادان است و با نعمت و بر کران دریا نهاده است و اندر وی [illegible] خیزد و مردمانش
گرد روی اند و پهن بینی و جامه ایشان دیبا است و حریر و آستین فراخ کنند [illegible] از چینست و شهری بزرگ
است و اندرو بازرگانان بسیار اند از شهرهای مختلف و جایی بسیار نعمتست [illegible] شهری خرد است اندروی
بازرگانان بت اند و چین [illegible] شهری بزرگست و آبادان و با نعمت بسیار و سلطانش از چینست
نیمه او چینیان دارند و نیمه از وی تبتیان و میان ایشان دایم جنگست و بت پرستند و سلطانش [illegible]

خزران بیشتر همه مایافتست و جای ترکان مشترک همه اندر بیابانها نهاده هست مگر اندکی کی اندر کوهاست
و آب رودها و درختان و کشت و اندر حدود مسلمانی بیابانها و ریگهای بزرگ و معروف اینست کی یاد
کردیم و اندر ناحیت کافری جز از ترک هم اینست کی یاد کردیم والله اعلم وبالله التوفیق سخن اندر ناحیتهای
ناحیتی از ناحیتی بچهار روی جدا کردند یکی باختلاف آب و هوا و زمین و گرما و سرما و دوم باختلاف دینها و رسمها
و کیشها و سیم باختلاف لغات و زبانها مختلف و چهارم باختلاف پادشاهیها و حد ناحیتی از حد ناحیتی
دیگر به چیز جدا شود یکی بکوهی خرد یا بزرگ کی میان دو ناحیت بکشد و دوم برودی خرد یا بزرگ کی میان
دو ناحیت برود و سیم ببیابانی خرد یا بزرگ کی میان دو ناحیت اندر بکشد اما رویهای کی همه آبادانی
جهان سه قسمتست یک قسم آنست کی مشرق وی دریای اقیانوس مشرقیست و حد تغزغز و خرخیز و جنوب وی
بحر اعظم است تا بقلزم و مغرب وی ناحیت شام است و روم با خلیج قسطنطینیه و حد رود صقلاب و آخر حد رود
آبادانی جهانست و این قسم را آسیه الکبری خوانند و این قسم دو بیک همه آبادانیست کی اندر ناحیت شمالست
و قسم دوم مشرق وی اول حدود مصرست از خط استوا تا بدریای روم و جنوب او بیابانیست کی میان
بلاد مغربست و میان بلاد سودان و مغرب وی دریا اقیانوس مغربیست و شمال او دریای رومست و این
قسم را لوبیه خوانند و این قسم دوازده یک آبادانی همه جهانست اندر شمال و قسم سیم مشرق او خلیج قسطنطینیه
است و جنوب وی دریای روم است و مغرب وی دریا اقیانوس مغربیست و شمال وی آخر آبادانی جهانست
اندر شمال و این قسم را اوروفی خوانند و این قسم چهار یک همه آبادانی جهانست و اما آن آبادانی کی اندر ناحیت
جنوبست اندر میان آبادانی جنوب خوانند و اما همه آبادانی جهان پنجاه و یک ناحیتست پنج ناحیت
از وی اندر جنوبست آن خط استوا و آن زابه لست و زنگستان و حبشه و بجه و نوبه و یک ناحیت اندر
مغرب بعضی اندر شمالست و بعضی اندر جنوب و خط استوا بمیان او بگذرد و این ناحیت سودانست
و جمله و پنج ناحیت اندر سوی شمالست اندر جهان یک آبادان و آن ناحیت چین است و تبت و هندوستان
و سند و خراسان و حدود وی و ماوراء النهر و حدود وی و کرمان و پارس و بیابان کرکس کوه و دیلمان و خوزستان
و ناحیت جبال و عراق و دیار عرب و جزیره و آذربادگان و شام و مصر و مغرب و اندلس و روم و سریر
و الان و خزران و صقلاب و بجناک خزران و مرواث و بلغار اندرونی و روس و مجغری و تنکه و جناک
ترک و برادس و برطاس و خلخ و غزیه و کیماک و چگل و تخس و خلخ و یغما و تغزغز و خرخیز و ناحیتی این فاخ

از او یک سپیستان خوانند ❊ و دیگر بیابانیست مشرق وی بر حدود مرو بگذرد تا بجیحون رسد و جنوب
وی حدود باورد و نسا و فراوه و دهستان و دریای خزران بگذرد تا بحدود آتل و مغرب وی
رود آتل است و شمال او رود جیحون است و دریای خوارزم و حدود غوز تا بحد بلغار و این بیابانرا بیابان
خوارزم و غوز خوانند و اندرین بیابان ریگیست از حدود بلخ بر گیرد و بر جنوب جیحون بگذرد تا بدریای
خوارزم کشد و بمیانش جایی هست کی یک منزلست و جایی هست کی هفت منزل ❊ و دیگر ریگیست اندر
میان کیماک و حدود چگل و چولرغ و درازای او بسیار و پهنا او اندک ❊ و دیگر بیابان بادیه است مشرق
او از حدود حجر است تا حدود بحرین و بصره و بر حدود دمشق و کوه بگذرد تا بحدود رود فرات و جنوب
وی دریای عُمّانست و حدود خلیج ایله و دریای اعظم و نواحی حضرموت و یمن و مغرب او بر حدود جدّه و جار
و مدین و ایله بگذرد و شمال وی بر حدود عمّان و سلمیه و تدمر و خناصره بگذرد تا رود فرات و این
بیابان بادیه خوانند و اندرین بیابان هرجایی کی بشهری یا بجایی نزدیکتر است عرب نشسته است و او را نام آن جای
باز خوانند و اندرین بیابان یک ریگیست از کران دریا بر گیرد از حدود بحرین و پهنای او جای هست کی
دو منزلست و جایی هست کی چهار منزلست و درازای او بیست منزل و از او یک هبیر خوانند و رنگ او سرخست
و بر کران او همی بکار دارند و همهٔ حاج کی براه عراق روند این ریگ را ببرند ❊ و دیگر ریگیست اندر جنوب
این بیابان گرد شهرها حضرموت بپاید بر کرانهٔ دریا از او یک احقاف خوانند ❊ و دیگر ریگیست مشرق او خلیج
بربرست و خلیج ایله و جنوب او بیابان بجه است و مغرب وی حدود نوبه است و حدود مصر و شمال وی خلیج
قلزم است از او یک حلاز خوانند کی اندروی زرست و اندر وی بسیار زر یابند ❊ و دیگر بیابانست مشرق او ناحیت
حبشه است و جنوب او ناحیت بجه و مغرب وی ناحیت نوبه و شمالش این ریگ که صفت کردیم ❊ و دیگر
ریگیست اندر حدود مصر مشرق او از عسقلان تا بحیرة المینه و جنوب وی و مغرب وی هر دو ناحیت
فسطاط است و شمال وی از بحیره تنیس تا بعسقلان است از او یک جفار خوانند ❊ و دیگر اندر ناحیت مغرب
از حدود مصر از کوه الواحات و برقه و طرابلس تا بحدود سوس الاقصی همه بیابانست و اندرین ناحیت
مغرب ریگیست نرم بحدود سجلماسه از او رمل المعز خوانند و اندر وی زر بسیار یابند ❊ و اندر ناحیت
جنوب از خط استوا بیشتر همه بیابانست و آبادانی اینجا همه اندر بیابانها نهاده است مگر اندکی کی اندر کوه
است ❊ و هم چنین اندر ناحیت شمال از آبادانی جهان کی اندر جهان یک شمالیست از حد چینستان تا بحدود

واندرین همه جهان هیچ رود نیست بزرگ کی اندرو کشتی توان رفتن مگر اینک ما یاد کردیم ⁂ و اما
اندر ناحیت جنوب هیچ رود بزرگ را ذکر نیافتیم البته مگر رود بجه را کی گویند کی رودیست کی از کوهی برود
اندر جنوب و میان بجه بگذرد و بنزدیکی حبشه بدریا افتد والله اعلم ولا قوة الا بالله سخن اندر بیابانها و ریگها
هر زمینی کی آنجا دیگر دلرد یا شهر و آبادانی و کوه نباشد و آب روان نباشد و کشت و برز نبود آنجای را بیابان
خوانند و بیابانها مختلف است بعضی خرد و بعضی بزرگ و همچنین ریگهای بسیارست اندرین بیابانها بعضی
بزرگست و بعضی خرد و اندرین باب یاد کنیم هر بیابانی کی بزرگست یا هر ریگی کی بزرگست اندر همه این عالم ان شاء الله
⁂ و اندر ناحیت چینستان میان کوه طاعز غز البحر و میان خمدان بیابانیست و ازین بیابان باد کی بدریا
اندر رود جزیره و ناحیت مشرقی ازین بیابان دریای اوقیانوس مشرقیست و ناحیت جنوب دریای اعظم
است و ناحیت مغربی طاعز غز البحر و ناحیت شمال رود خمدان است و اندر زمین این بیابان ریگست
بسیار ⁂ و دیگر بیابانیست اندر شمال چین و مشرق او دریای اوقیانوس مشرقیست و جنوب وی
نواحی چینست و مغربش رود کجاست و شمالش تغزغز و خرخیز است ⁂ و اندر ناحیت چینستان ریگیست
بهنا او مه منزلست میان دو شهر از چین یکی خشم و دیگر وسا و نیک و دراز او از حد طیبت کشد کجا
ما بحد این بیابان کی بر شمالی خیز یاد کردیم ⁂ و دیگر بیابانیست و مشرق وی حدود تبتست و جنوب
وی بلاد هندست و مغرب او حدود ماوراء النهرست و شمال او حدود ختلان است و این بیابانیست صعب
بی آب و بی علف ⁂ و دیگر بیابانیست اندر حدود هند بر کران دریای اعظم دراز نهاده از حد
سرندیب بکشیده تا باول مملکت دهم و لکن بیابانیست بریده بریده پاره پاره نهاده ⁂ و اندر ناحیت سند و هند بیابانها
خرد بسیارست ⁂ و دیگر بیابانیست خرد و محدود مشرق او شهرهای سندست و جنوب وی
دریای اعظم و مغرب کوه کوفج است و شمال او بعضی از هند و بعضی از کرمان ⁂ و دیگر بیابانیست مشرق او
شمال حدود سند تا بحد رود مهران و جنوب وی بر حدود سند و کرمان و پارس برود
و مغربی وی حدود ری و قم و قاشانست و شمال او بر خراسان و حدود وی سیستان بکشد و این
بیابانها را بیابان کرکس کوه خوانند از آنک میان کوهیست خرد اندر مغرب این بیابان که او را کرکس کوه خوانند
و این بیابانها را بدان کوه باز خوانند و اندرین بیابان کوهها ست پراکنده و جایی که ریگست و ازین بیابان
هر کجا تا جیحون بر و در بکیست بدان ناحیت باز خوانند و اندرین بیابان ریگیست از حد سیستان تا بحد

بگذرد وانگه با رود آرس یکی گردد و هر دو بمیان موقان و باکو بگذرند و بدریای خزران افتند ✿ و دیگر رودیست
بناحیت ارّان از ناحیت میجان خوانند از اخر حد و از کوهها بتمامه رود اکل بمشرق نزدیکتر است و شهر وادت
میجان بگذرد و بسیوه و شهرهای حضرموت بگذرد و بر بلاد احقاف بگذرد و بدریای اعظم افتد ✿ و اما بلاد شام
هیچ رود بزرگ نیست ✿ و دیگر رودیست از عمل تقلاد برود از میانه روم از نزدیک الکرم خوانند و بدریای گرزیان
افتد ✿ و دیگر رودیست از عمل افلاخونیه برود از روم و بر شهر طنابلی بگذرد و بدریای گرزیان بیفتد
و دیگر رودیست از عمل ابسیق برود از روم بر شهر بنداقلس و طربیذون بگذرد و بدریای تنقیه افتد اندر روم
و دیگر رودیست هم از این بر وزد و بمیان حد عمل باطلیق و عمل تقلاد بگذرد وانگه بناحیت جنوب همی رود خیمیان
خان و تنقیه بدریای تنقیه افتد ✿ و دیگر رود نیل مصر است از جبال القمر اندر جنوب ده رود بزرگ برود
و اندر حدّ بجی یک بطیحه بزرگ اندر آن هر پنجه سه رود بگشاید و از هر شش رود یکی بطیحه بزرگ دیگر از حدّ
نوبه اندر جنوب انکه رود نیل از این بطیحه بگشاید و میان نوبه فرود آید روی بشمال نهاده و همی رود تا همه
ناحیت نوبه ببرد انگه عطف کند سوی مغرب تا بشهر سکره رود انگه عطف کند وان سوی مشرق باز گردد
تا بر طرف کوه الواحات و بر شهر اسوان بگذرد راست فرود آید روی بشمال نهاده همه ناحیت مصر ببرد
و بر اخمیم و فیوم و فسطاط بگذرد و اندر دریای تنّیس افتد و از آن دیگ کی میان نواحی مصر است و میان دریای
قلزم رودی بگشایند عظیم و روی بمغرب نهند و میان نوبه ببرد و بسهنا و انجا کی شهر کابیلست و از آن نوبیان
و آن قصبهٔ ایشانست اندر رود نیل افتد و این را رود ملک المعلن خوانند و از نیل رودی برگیرد بزرگ
بر دیگی فسطاط و اندر کشتها بکار همی شود تا باسکندریه برسد و اپج بماند بدریای تنّیس باز افتد و اندر
شهرهای افریقیه و طنجه و تا بناحیت سوس الاقصی هیچ رودی نیست عظیم مگر جوناکی خرد داو کشت و برزرا
بکار شود ✿ و هم چنین اندر ناحیت سودان هیچ رود را خبر نیافتیم اندر کتابها و اخبارها ✿ و دیگر رودیست
بمغرب ناحیت روم از کوه بلغری بر خیزد روی بمشرق نهاده و همی رود تا بجای صقلابیان کاندر ناحیت
روم اند برود و بناحیت برجان بگذرد و بر عمل بوانیه بگذرد اندر میان شهر قسطنطینیه بگذرد و اپج
بماند اندر خلیج افتد این را رود بلغری خوانند ✿ و دیگر رودیست از ناحیت جهه خوانند از کوه اندلس
بگشاید از نزدیک شهر طلیطله اندر آید و بسوی مغرب رود انگه عطف کند از سوی مشرق و مغرب باز گردد
و همی رود تا بحدود هارکه و حدود ششترین و حد بشترین برسد بدریای اقیانوس مغربی افتد

از بطایح بصره خوانند ۞ و از کوه ارمینیه دو رود برود از او زاب خوانند یکی زاب الاصغر خوانند و دیگر
را زاب الاکبر میان مغرب و جنوب بروند و میان شهر حدیثه و شهر سن اندر دجله افتند ۞ و دیگر رود است
یکی را رود ساس خوانند از کوه ارمینیه برخیزد و اندر کشتها بکار شود جز بشهر عکبره برو هیچ نماند ۞
و دیگر رود از این کوه برخیزد از او نهروان خوانند اندر کشتها بکار شود جز بشهر نهروان برو هیچ نماند
۞ و دیگر رود فرات است کز کوه علیق رود از میان ناحیت روم و کوه لکام برود و بحدود ملطیه اید و هم چنین
روی بجنوب نهاده و شمیشاط و سنجه و بالس بگذرد آنکه عطف کند و میان مغرب و شمال فرود آید تا برقه
و قرقیسیا و رحبه و عانه و هیت و انبار بگذرد و بدان عطف کند و میان جنوب بگذرد تا ببطیحهٔ کوفه رسد و چون
از انبار بگذرد رودی ازوی بگشاید کی از او نهر عیسی خوانند و ببغداد برگذرد و اندر دجله افتد و مردم از فرات
بکشتی از این رود بدجله روند و از زیر آن نهر عیسی رودی دیگر برگذرد هم از این رود میان نهر عیسی
از او نهر صرصر خوانند و اندر کشتها و شهر صرصر بکار شود و از زیر آن نیز رودی بگشاید میان نهر صرصر
و از او نهر الملک خوانند و اندر کشتها و شهر نهر الملک بکار شود و از زیر این رود رودی بگشاید بحدود کربلا
و از او نهر سورا خوانند برود تا میان بطیحه و واسط افتد و شهر جامعین اندر میان این دو رود افتد یکی
عمود فرات و دیگر نهر سورا ۞ و دیگر رود است بحدود خراسان از او رود هریو خوانند از کوه طوس
برود بر حدود آستو و جرمگان برود و میانهٔ گرگان برگذرد و بشهر آبسکون برود و بدریای خزران افتد ۞
و دیگر رود است اندر حدود طبرستان از او تیژن رود خوانند از حدود کوه قارن از نزدیکی مریم برود
و بر ساری بگذرد و بدریای ۰.۱۰. ۱۰. ۞ و دیگر رود است کی رود باول خوانند از کوه قارن برود
و بر مامطیر بگذرد و اندر دریای خزران افتد ۞ و دیگر رود است کی از او هرز خوانند از کوههاء ربحت
و لارجان از حد طبرستان برود و بنزدیک آمل برود و بیشتر اندر کشت و برز بکار شود و باقی اندر دریای
خزران افتد ۞ و دیگر رود است از او سپید رود خوانند از کوه جویرث رود از جانب ارمینیه و بی مغرب
و میان گیلان بیرون و اندر دریای خزران افتد ۞ و دیگر رود است از او رود ارس خوانند از مشرق کوه ارمینیه
برود از نجا کی بدوم بیستند و رهی بمشرق کرده همی رود تا بر ورثان بگذرد و بر حد میان اذرباذگان
و ارمینیه و میان اران بگذرد تا بدریای خزران افتد ۞ و دیگر رود کر است اندر ناحیت اران از آن کوه
کشاده کی میان اران و سریر است و روی بمغرب کرده همی رود تا بر حد و دشکی و تفلیس برود و بر بردع

و سوق الاربعا و اهواز و حبی و باسیان بگذرد تا بحد هندوشبی و حصن مهدی برسد انگه بدریای اعظم افتد
و دیگر رود مسرقان اندر خوزستان رودیست کی از رود شوشتر بر دارد و با اهواز برود و همه کشتها
را آب دهد و آخر بهامان بان رود شوشتر افتد بنزدیکی اهواز و شهر عسکر مکرم اندر میان این دو رود
افتد ∴ و دیگر رودیست هم از رود شوشتر بر دارد از حد باسیان و کستیهاء باسیان و خان
مردوئه و دورق را آب دهد تا بحد رام اورمزد ∴ و دیگر رود شوش شست از حد کرخه بر دارد از شاخی
از شاخها کوه ناحیت جبال و همی رود تا سواد شوشتر را و شوش را آب دهد و میان شوش و جندی شاپور
برود تا بحد بصنی برسد همه اندر کشتها بکار شده باشد ∴ و دیگر رود رسنت اندر حد شمال و اندر
ناحیت غوز رودی بزرگ است سیاه و کنده از آن کوه کی اندر حد میان کیماک است و خرخیز برود و اندر میان
غوز بگذرد و بدریای خزران افتد ∴ و دیگر رود ارتش است هم ازین کوه کشاید ابیست بزرگ و سیاه لکن
خرد نیست و شیر بیفت و اندر میانه غوز و کیماک برود تا بحدود جوین برسد از کیماک انگه اندر رود آتل افتد
∴ و دیگر رود آتل است کی هم ازین کوه کشاید از شمال ارتش رودیست عظیم و فراخ و اندر میانه
کیماکیان همی رود تا بحدود جوین برسد انگه اندر حد میان غوز و کیماک همی رود روی بمغرب کرده تا بلغار
بگذرد انگه عطف کند از سوی جنوب اندر میان بجناک ترک و برطاس بگذرد و اندر میانه شهر آتل از حد
خزران برود و انگه بدریای خزران افتد ∴ و دیگر رود روس است از میان صقلاب برود روی بمشرق
نهاده تا بحدود روس اید انگه بر حدود ارثاب و صلاب و کویابه کی شهرهاء روس است و بر حدود
خفجاخ بگذرد انگه عطف کند روی بجنوب نهد بحد بردا [illegible] و اندر رود آتل افتد ∴ و دیگر رود
روتا است از کوهی کی بر سر حد میان بجناک و مجغری و روس برود انگه اندر میانه حد روس افتد
و بصقلاب رود انگه بشهر خرداب رسد از صقلاب و اندر کشتها و کیاخولرها ایشان بکار شود ∴ و دیگر
رود دجله است از کیسهاء امید بکشاید بر بلد و موصل و تکریت و سامره بگذرد و میانه بغداد برود
و میانه واسط برود تا بغداد و ابله و حدود بصره برسد انگه اندر دریای اعظم افتد و از دجله بنزدیکی فنح رودی
بر دارند از انهر معقل خوانند بصره رود و رودی دیگر بر دارند هم از دجله بنزدیک ابله از انهر ابله خوانند
راست برود از سوی مغرب تا بحدود بصره اندر نهر معقل افتد و انکه از بصره برود و انجا نهر دبیس خوانند
تا بنزدیکی عبادان بدجله باز افتد ∴ و میان واسط و مکلس از دجله رودی بر دارند و از دو بطیحه نهند

و دیگر رود بلخ است از حدود بامیان بگشاید و بر حدود مدر و رباط کروان بگذرد و به بلخ رسد و این
آب همه اندر کشت و برز بلخ بکار شود ❊ و دیگر رود هیذمند است از حد گوزگانان بگشاید
از نواحی غور بر در غش و تل و بست بگذرد وانگه بسیستان اندر آید و بعضی بکار شود و بعضی بدریا
زره افتد ❊ و دیگر رود مروست از حد میان گوزگانان و غور از حد غرجستان بگشاید و بشهر بشین
بگذرد میان دره بیرون شود و بر مرو رود و بر جِفت و لوکر و بر کره و کیرنک بگذرد و بمرو رسد و اندر
کشتها مرو بکار شود ❊ و دیگر رود هری است از حدود غور بگشاید و اندر کشتهاء هری بکار شود
و هری را دیگر رودها است بزرگ کی از سیل خیزد و لکن وقت بود کی هیچ نماند از بهر آن یاد نکردیم ❊ و اندر
ناحیت کرمان هیچ رود بزرگ نیست و نه دریا مگر دریا اعظم و یکی رود است خرد مقدار ده آسیا آبست
از حدود جیرفت بگشاید و بتیزی رود و بیشتر بکار شود اندر گرمسیر کرمان و باقی بنزدیکی هرمز
بدریا اعظم افتد ❊ و دیگر رود سکان است اندر پارس از کوهها روستا رودیگان بگشاید
و عطف کند و ار گرد شهر کوار اندر گذرد و میان نجیرم و سیراف بدریا اعظم افتد ❊ و دیگر رود خوبذان است
از ناحیت خوبذان بگشاید اندر پارس و بر مشرق توج بگذرد و میان گاکفه و نجیرم بدریا اعظم افتد
و دیگر رود شاذکان است از ناحیت بازرنج بگشاید اندر پارس و بر کمشه مغرب از توج بگذرد
و بدریای اعظم ❊ و دیگر رود سیرین است کز کوه دنباذ برود از ناحیت بازرنج و میان ارّجان
و ولایت بذان بگذرد و بر حدود ارگان بشهر بگذرد میان سینیز و کانه بدریای اعظم افتد و این هر چهار
رود از ناحیت شمال با ناحیت جنوب رود ❊ و دیگر رود کرشت کی از حد اُرد از روستا گروان
رود اندر پارس و بر مشرق نهد و بمیان باصطخر بگذرد و جنوب نهد و بدریای بجکان افتد ❊
و دیگر رود فرواب است هم اندر پارس از روستا فرواب رود و بر مشرق نهاده و حد ناحیت
اصطخر بر آن عطف کند و بر مشرق اصطخر اندر رود کر افتد و این رود کر درست ترین آبیست
اندر پارس و عذب ترین ❊ و دیگر رود طاب است از کوه جیلو رود کی بحدود سپاهانست و بحد
میان خوزستان و پارس بگذرد و بدریا اعظم افتد و شهرهای دوبان اندر میان این آبست بر دریا ❊
و دیگر رود سردن هم از کوه جیلو رود و بر رود طاب اندر افتد و شهر سردن اندر میان این دو رود است
❊ و دیگر رود شوشتر است اندر ناحیت خوزستان و ابتدا او از حد و شهر جال رود و بر شوشتر

برود و بجیحون افتد ∴ و دیگر رود دنبیث کی از حد ودلعان و دیبون از کوه بگشاید و بر حد نیهار
بگذرد از سوی جنوب از رود ملعان خوانند و بر حد رود ثیان بگذرد و بر شهر درپن و سل و سان و بلری
و منصوره و منجابری بگذرد بنزدیکی کوبی و بدریای اعظم افتد ∴ و دیگر رود دنبیث کی از اسیفد رود خوانند و از مغرب
کوه قشک برود و این کوه قشک را نیز کوه یخ خوانند و همی رود از سوی جنوب و بحد ملتان اندر رود
و اندر رود ملتان افتد از سوی مشرق ∴ و دیگر رود دنبیث رود هیوان از کوه هیوان بگشاید و میان
جلوت و بلوت و بر ورنج بگذرد و اندر حدود ملتان اندر رود و اندر رود ملتان افتد از سوی مغرب
و جز از هر سه رود بهم اید از او رود مهران خوانند و کوه […] کی از سر کوه یخ دان کوه قسکست ابی رود حد
جز قولره مهران بد و هم شود نیمه از ان سوی شمال فرود اید و ان رود […] بست و نیمه بسوی
جنوب فرو شود و ان سند رود است انکه رود مهران کردد ∴ و دیگر رود دنبیث رود مهران خرد
خوانند و از کوه هندوان بگشاید میان حد هم دریای میان مماتان و بلهارای بگذرد و میان نونون
و نونین بگذرد و بر حد […] تا بحد دکولی برسد و اندر دریای اعظم افتد ∴ و دیگر رود
اوزکند رودیست از پشت کوه چکو در کرد و بر اوزکند و شهر باب و اخسیکت و خجند و بناکت برود تا بحدود
چاج و انکه بر ستکند و پاراب و شهر کهابسیان بگذرد و تا بحد جند و جواره برود و بادریای خوارزم
افتد ∴ و دیگر رود خرساب است از اخر حد بتمان از شمال کوه بگشاید بنزدیکی شهر خرساب
برود و اوزکند افتد ∴ و دیگر رود اوش است هم از ان کوه بگشاید و بر میان اوش و اوزکند بگذرد
و برود اوزکند افتد ∴ و دیگر رود قبا ست هم ازین کوه بگشاید و بنزدیک قبا برود اوزکند افتد
∴ و دیگر رود ختلام است و از کوه ماینسا بگشاید و انجا کی حد ست میان خلخ و یغما بر شهر ختلام
بگذرد و تا نزدیکی باب برود و بر رود اوزکند افتد ∴ و دیگر رود پرک است از پشت کوه خلخ بگشاید
و ناحیت جنوب فرو رود و بر حد چاج بگذرد و میان بناکت و دیوار قلاس برود اوزکند افتد
و جز از ین همه ابها یکی شود این همه را رود چاج خوانند و تازیان این رود را سیحون خوانند ∴ و دیگر
رود بخارا ست و چهار رود از کوه بتمان […] بگشاید و […] فرسنگ برود و اکاه هر چهار یکی
بطیحه کردند و از او […] بارثه خوانند انکه از وی رودی بگشاید و بر حدود سروشنه و سمرقند و سغد
بگذرد و اندر میان بخارا بگذرد و بعضی از وی بکشت و برز بخارا بکار شود و بعضی با ولا […] بیکند افتد ∴

درید و همی رود میان کوه و آباذانی تا برابر حد میان تبت و هندوستان بیرون آید آنکه کوهها اسپیان
ببرد و اندر میان آن کوهها بگذرد تا بحدود کجان و بخشور و آنکه میان ناحیت ایش و ناحیت خرش از ناحیتهاء
چین بگذرد و بدریاء اقیانوس مشرقی افتد واین دو رود اجرین بحد بضره افتد او را رود عنان خوانند ⁂ و دیگر
رودیست رود ثجاخ خوانند از مشرق این کوه مانسا برگیرد انجا کی آخر حد بیابانست و بر کران شهر ثجاخ
و بر ناحیه کوسکان بگذرد و همی رود تا بحدود ختن بگذرد و هم از ناحیت ساجوانه بگذرد بطیحه بزرگ
و از بجابو رود تا بحدود کچا آنکه اندر میان ناحیت کمرش و ناحیت فرلجکلی بگذرد و بدریاء اقیانوس مشرقی
افتد و از سوی جنوب این رود خانها مرغان عکه لنت و بر همه لب رود خانه بچه این عکه لنت بوقت بهاران
و بهناء رود نیم فرسنگست و مرکب هناین آب بر ند و این رود من بحدود کچا بسر او را رود کچا خوانند
و بدین معروفست اندر کتابها و هم ازین کوه هم از ان نزدیکی ماوراء النهر نزدیک سه رود بگشاید یکی را اسمایند عون
خوانند ⁂ و دوم را خمایند عون خوانند ⁂ و سیم را خوانند عون خوانند و هر سه رود میان غز و کیماک اندر رود
ثجاخ افتد ⁂ و از رود کیسو رودی منک بر دلرذ و بر دیگ این قلعه تبت خاقان و بکرساتک ایذ
و انجا بکار شود اندر کشت و کیا و لبها ⁂ و دیگر رودیست رود ایلا خوانند از کوه ارغاج ارت بر دلرذ
و بناحیت شمال فرو داید و بدریای ابسکون افتد ⁂ و دیگر رود جیحونست از حدود وخان برود و بحد
میان ناحیت بلور و میان حدود شکنان و خان برود تا بحدود ختلان و تخارستان و بلخ و چغانیان
و خراسان و ماوراء النهر همی رود تا بحدود خوارزم آنگه اندر دریای خوارزم افتد ⁂ و دیگر رودیست
او را خرناب خوانند از مغرب کوه قسک برود و میان بذخشان و یارغر اندر جیحون افتد و این خرناب
از جیحون مهترست ولکن همه بجیحون باز افتد از بهر آنک جیحون از همی دهد رود ⁂ و دیگر رودیست
از آن سوی بتمان بشت فرسنگ برود از کوهها بی کی از ناحیت شمال بجنوب دلرذ تا بمنک و هلبک
بهرن و حن بیادرغرنه زانه جیحون افتد ⁂ و دیگر رودیست کی او را وخشاب خوانند از کوه
وخش برود بر دیگی وخش بجیحون افتد ⁂ و دیگر رودیست کی از حدود کمیجیان و از کوهها
ایشان برود و بر میان قوذیذ بگذرد و بر دیگ قبادیان بجیحون افتد ⁂ و دیگر چغان رودست
از چغانیان رود برود بحدود ترمذ بجیحون افتد واین هر چهار از سوی شمال بجنوب رود ⁂ و دیگر رودیست
یکی مهتر او را رود درغام خوانند از حدود تخارستان برود و هر دو یکی شوند میان ولوالج و خلم

واندرین کوه معدن سباده است و معدن زمرد و زبرجد است و بون کوه خوانند وحشی ملح سیاه زنگی
ایشانرا از آن معادن همی آید این کوه را کوه الواحات خوانند ❊ و دیگر اندر روم از پس خلیج
کوهیست خرد بنزدیکی ساوقیه ❊ و دیگر اندر حدود اندلس کوهیست از حد طالقه برکشد و لب سوی
مشرق برود تا بحد شنتریه آنگه عطف کند بسوی شمال فرود آید بناحیت لارده آنگه عطف کند و سوی
مغرب برود تا بناحیت طلیطله و طلیطله بر دامن این کوه است و آنجا ببرد ❊ و دیگر کوهیست اندر
ناحیت اندلس بحد قوریه و بجانه و از وی رودها بسیار خیزد ❊ و دیگر کوهیست اندر حدود مغرب
روم او را بلغری خوانند کوهی آباد است و با نعمت بسیار و این همه کوهها کی یاد کردیم آنست کی اندر حد
شمالیست از آبادانی عالم و اما اندر آبادانی جنوب ما آنجا کی مردم تواند رسیدن نه کوهست مگر از آن
جبل القمر خوانند و اندر وی معدن سیمست و زر و رود نیل از وی بر آید درازای او پانصد فرسنگست
و هشت کوه دیگرست مختلف بطول و عرض و مسافت و جای او و مقدار وی چنانست کی اندر صورت پیدا
کردیم وبالله التوفیق سخن اندر رودها رودها بر دو ضربست یکی طبیعیست و دیگر صناعی اما رود صناعی
آنست کی رود کندها او بکوند آب و آب بیارند از بهر آبادانی شهری را یا کشت و برز ناحیتی را
و بیشتر این رودهای صناعی خرد بود و اندرو کشتی نتواند گذشتن ❊ و شهرها بشان کی او را ده رود صناعیست
کمتر یا بیشتر و این آبها اندر خوردن و کشت و برز و مکیا خولدها بکار شوند و عدد این رودها صناعی نه
محدودست کی اندران بهرها زیادت و نقصان افتد ❊ و اما رود طبیعی آنست کی آبهای بزرگ بود کی
از گداز برف و چشمها کی از کوه در روی زمین بگشاید و رود خویشتن را راه کند و رود گاه
همی جای فراخ شود و جای تنگ و همی رود تا بدریا یا بدریا یا بطیحه ❊ و ازین رودها طبیعی
هست کی سخت عظیم نیست و آن با آبادانی شهری یا ناحیتی بکار شود جز رود بلخ و رود مرو بود کی ازین
رود طبیعی رودها بسیار برد و بکار شود و آن عمود رود همی رود تا بدریا یا بطیحه جز فرات
❊ اما نخستین رودی اندر ناحیت مشرق رود خمدان است کی از کوه سرندیب بگشاید و دوازده روزه
راه برود آنگه بطیحه بیاید درازای او هشتاد و پنج فرسنگ ❊ آنگه ازین بطیحه هم چندان رودی بگشاید
و هفت روزه راه برود تا بحد آن دریا و بعضی اندر کشت و برز بکار شود و دیگر اندر دریای اقیانوس مشرقی
افتد ❊ و دیگر رودیست کیسو خوانند از مشرق کوه مانسا بگشاید و بدان جای کی نیانه حدود تبت

وار مینیه وادران وتبت تا بنزدیکی دریای خزران آنگه برگردد و عطف کند و باز گردد بسوی مغرب و همی
رود میان شهرهای خزران تا اول حد الان ببرد آنگه از سوی شمال راست فرود آید تا با خر خزران آنگه میان
ناحیت بجناک خزری ببرد و میان بلغار داخل اندر روس ببرد تا بحدود صقلاب آنگه بناحیت شمال فرود
آید اندر میان صقلاب بود آن شهر بگذرد از صقلاب کی او را خرداب خوانند و آنگه تا با خر صقلاب ببرد و ببرد
٭ اما از آنجا کی طور سیناست تا بن عرکوه شراه خوانند این کوه را و بناهای با ذاتی بسیار است و بنه دیگر او همه
خار جیانند ٭ و از حد زغر تا بحد دمشق کوه بلقا خوانند و از دمشق تا بحد حمص کوه لبنان خوانند و از حمص
تا بحدود بغراس کوه دهراد شوخ خوانند و از حدود بغراس تا با اول حد شهر بر کوه لکام خوانند و از اول
شهر ماران عطنها بگذرد و با اول الان ببرد کوه تبق خوانند و پس از این تا آخر کی منقطع شود هر جایی نام از
شهر و ناحیت باز خوانند کی بدو پیوسته است چنانک کوهها دیگر را ٭ اما حد آخر شام و اول ارمینیه بروی
شاخی بزرک از وی بگرذد و بناحیت روم اندر افتد و از آن شاخها است و اندرو معدنها از زرست بسیار و از اول مرحل
شهر شاخی برود تا بدرهای کرنیان ببوندد ٭ و حد میانه سرابیهر نه شاخی عظیم از وی بدر کرذ و هم چنین
اندر میان این دو کوه از سوی مشرق همی رود تا بقلعه ببرد و این قلعه شهر بیست بر سر این کوه کی هر روز
هزار مرد بنوبت بار که این قلعه نگاه دارند و انجا معدن زرست و سرب ٭ و جز از کوه بحدود الان
ببرد شاخی سمت عظیم بر در کرذ و از ناحیت مغرب همی رود تا بحد الان و بر حد الان شهر بیست بر سر این کوه
خرم ترین شهرها الان است و آنکه این شاخ ببرد ٭ و دیگر کوهیست خرد میان آخر حد روس
و اول حد کیماک مقدارش پنج روزه راه درازای او نیست و اندر حد روم کوهیست بناحیتی کانرا دو ستای افاس
خوانند و اندر آن کوه شکافیست بزرک و با هول کویند کی از جای اصحاب الکهف بوده است ٭ و دیگر
کوهیست اندر روم بنزدیکی شهر اکی اخر درازای او مقدارش شش روزه راه ٭ و دیگر کوهیست بنزدیکی
کوه کرن و اندرو معدن سیمست و مس ٭ و اما اندر ناحیت مصر مصر دو کوهست یکی بر سوی مشرق از رود
نیل از حد اسوان و اول حد نوبه بر رود بارست بسوی شمال و بصعید الاعلی فرود آید و بر حدود توصیه
و فسطاط قصبه مصر بگذرد تا بخوف ببرد تا بدان جای کی ریک بخاره است آنگه ببرد و اندرین کوه معدن سیم
و زرست و این کوه را کوه مقطم ٭ و دیگر کوهیست بر مغرب رود نیل هم چنین از اول حد نوبه بر کرد
بارست و شمال فرود آید تا بحدود فیوم تا بر تو ببرد آنگه شاخی از سوی مغرب باز کشد خود آنکه ببرد

چنانک شناختست کی هیچ شهری نماند الا کی به نزدیک او شاخیست ازین کوه ※ و هم چنین اندر ناحیت پارس
ازین کوه را شاخهاست بسیار و نیز کوهها است پیوسته و بریده چنانک بنزدیکی هر شهری از شهرهای پارس کوهست
و هم چنین ازین کوه را شاخهاست بنزدیکی سپاهان کی اندر خوزستان پراکنده و این کوه را بنزدیکی سپاهان
کوه جیلو خوانند ※ دیگر کوهیست اندر ناحیت شمال میان حد کیماک و اول خرخیز از سرحد کیماک
بر گیرد و از سوی مشرق برود تا بحد خرخیز انگه عطف کند و بناحیت شمال فرو دآید تا انجا کی آبادانی
جهان بود از سوی شمال این کوه را کیماکیان کنداور تاغ خوانند ※ دیگر ناحیت اذربادگان کوهیست
خرد بنزدیکی اردبیل انرا کوه سبلان خوانند ※ و دیگر نواحی ارمینیه کوهیست ابتداء او از عراق برود
از تکریت انجا او را کوه بارما خوانند هم چنین همی رود بر میان حد ارمینیه و اذربادگان تا بحد بردع رسد
و دیگر دو کوه است هم اندر ناحیت از دیگر بریده یکی بنزدیک انرا کوه حارث خوانند و بسران نتوان رفت
از صعبی راه و بر او دایم برف است و سرماست و بسیاری از شهرهای ارمینیه را هیزم و صید ازین کوه است
وان دیگر را حویرث خوانند هم چنانست ولکن کمتر از حارث است ※ و اندر ناحیت جزیره دو کوه است خرد بریده
یکی را کوه جودی خوانند وان انکوهست کی کشتی نوح علیه السلام بر کوه بایستاد ※ و دیگر را کوه ماردین
خوانند بنزدیکی نصیبین است ※ واما اندر دیار عرب کوههاست خرد بسیار سیزده کوه را ازان کوهها نام نامه
خوانند ※ و یکی کوهست به نزدیک مکه انرا کوه غزوان خوانند ※ و یکی کوهست بنزدیکی صنعا انرا شبام خوانند
و اندرو کشتست و آبادانی و جای استوارست و نشست ملوک حمیر اندر قدیم بر کوه بودی ※ و دیگر کوهیست حمارس
ازگرد او بیست فرسنگ باجر کوهها نام نامه سراو هامون است و اندرو آبادانیست و کشت و آبها روان و انرا
الفضل القرمطی بگشاذ اندر قدیم ※ و دیگر کوهیست بنزدیکی مدینه انرا کوه رضوی خوانند سنگ فسان
مکی ازین کوه آرند ※ و دیگر دو کوهست خرد بنزدیکی فید از راه بر دست راست بر دو بریده راه انرا
جبلی طی خوانند ※ واما اندر ناحیت شام کوهی برود از حد میان مصر و شام از انجا کی تیه بنی اسرائیل
خوانند و بنزدیک آن کوهیست بلند و بدو پیوسته انرا کوه طور سینا خوانند و این کوه هم چنین راست اندر شام بگیرد
میان مشرق و شمال تا بحدود زغر و هم چنین تا بحدود دمشق و بعلبک و حمص بر شمال این شهرها
بغراس برود و بگذرد چنین بگیرد تا بسرحد میان ارمینیه و روم و انگه راست بسوی شمال فرو دآید
میان ارمینیه و روم تا باول حد سریر از روم انگه عطف کند از سوی مشرق و همی رود میان سریر

کرد یک شاخ است کی پدید کردیم ۞ و دیگر از شمال او بیرون آید از حد مغرب میان گنذرم و انبیر
فرود آید و میان کروان و جهودان بگذرد و میان بشین و درّه و میان مروروذ و پنج ده
بگذرد و بر جنوب سرخس برود آنگه بناحیت شمال فرود آید بحدود طوس و باورد و نسا برود
تا بحدود گرگان برسد آنگه یکی درّه آید سه روزه راه درازای او و پهنای او تنگ اندر درّه دینارزاریست
خوانند و آن کوه کزان سوی دره است از حدود سبراین فرود آید تا بحدود گرگان آنگه روی میان
مغرب و جنوب بنهد بر جنوب آمل و شهرهای طبرستان همی رود تا بحدود شهرهای آنگه با آن
عمود دیگر پیوندد کی صفت کردیم و هر دو عمود یکی گردند و آن بجای رود تا بناحیت گیلان چنانک پدید
کردیم و این کوه را از حد هندوستان کی ابتدای اوست تا بحد گیلان کی آخر اوست کمر زمین خوانند
و بتازی منطقة الارض ۞ و دیگر اندر ناحیت کرمان کوههاست از یکدیگر بریده آنرا کوههای
کرمان خوانند یکی از آن کوهها کوه کوفج خوانند اندر میان بیابانست درازای او اندر بابست تا حدود
جیرفت هفت کوه است یکدیگر پیوسته و هر کوهی را از آن هفت کوه مهتری دارد و عامل سلطان اندر آن
کوه نشود و آن مهتران هر سالی مقاطعه هر کوهی گرد کنند و بدو رسانند ۞ و این هر هفت یکدیگر را طاعت
ندارند و مردمان این کوه را کوفجیان خوانند و ایشان را نیست خاصه و جاییست با نعمت بسیار و سخت
استوارست و آن را بلشکر و جنگ نتوان گشادن و میان این کوه و جیرفت شاخها کوهست و آن جای را
کوهستان بوغانم خوانند ۞ دیگر کوه بارجانست درازای او از حد جیرفت تا حد بم و اندرین کوه معدن
سیم است و مس و سنگ مغناطیس و برو دو دهست یکی را کفتر خوانند و دیگر را دهک ۞ و دیگر کوه
جیرفت کوهیست درازای او دو روزه راه و اندرین کوه معدنها بسیارست ۞ و دیگر کوهیست کوه سیم
خوانند دو کوهست خرد بیکدیگر پیوسته میان ختر و جیرفت و اندرو معدن سیمست ۞ و دیگر اندر ناحیت
پارس کوهیست برگرد از میان بسا و دارابگرد و روی بمشرق نهد و همی رود تا بسر حد کرمان آنگه
عطف کند و بشمال فرود آید تا بحد تاس و از آنجا عطف کند و روی بمغرب نهد و همی رود تا بسر حد
میان پارس و خوزستان آنگه از آنجا عطف کند و بناحیت شمال فرود آید میان کره بود لف و سپاهان
فرود آید و بشهرهای جبال فرود آید تا بحدود همدان بگذرد آنگه بر جنوب همدان بگذرد و میان
شمال و مغرب همی رود تا بحدود مراغه برسد از آذربادگان و آنگه بپیوندد این کوه را اندر کوه الجبال

بتبّت آید ما وراء النهر بگذرد تا بحدود سروشنه باز ایستد ❊ و اما این کوه را از حدود شکنان و وخان فراشت
شاخهاست بسیار و بی عدد ❊ و اما از میان وخان و فراشت شاخها بسیار بر گیرد و اندر حدود ختلان
بپراکند و اینجا معدنهاء سیم و زرست و از شاخها ختلان یک شاخ بر دارد و با شاخی که از حدود تبّت همی آید یکی
شوند و از پیشان شاخها بسیار بر دارد و اندر ناحیت چغانیان افتد و اینجا بپراکند و اینجا که این عمود اصلی
بتّبت برسد بدو شاخ شود و چون بحدود سروشنه آید باز هر دو یکی شوند ❊ و از حدود تبت شاخی بر گیرد
و اندر میان تبت در آید و میان چغانیان بگذرد بر حدود سمرقند و سغد برود تا بحدود بخارا ❊ همچنین
هر یکی را ازین شاخها شاخهاست اندک و بسیار و از شاخ دیگر که از حد هیتال اندر میان هند و تبت برود
بر حدود قنّوج بگذرد میان مملکت جابه خشک و مملکت لهور   بگذرد و آنجا او را کوه قسلک خوانند
همچنین برود اندر شمال حدود کشمیر و بهند   و دنپور و لمغان بر جنوب بلور
و شکنان و وخان و بدخشان همی گذرد و بر جنوب روستاها ختلان بگذرد تا اندر حدود تخارستان
افتد میان طالقان و سکلکند و خلم و سمنگان بر جنوب بلخ بگذرد و اندر حدود سان و چهاریک
افتد از گوزگانان و آنکه عطف کند از سوی مغرب میان مغرب و شمال بلاد غور برود بر جنوب اسفزار
و هری و بوشنگ و نشابور بگذرد آنکه میان نشابور و سبزوار براه فرود آید از سوی شمال و باز سوی
مغرب نهد بر شمال سمنان و ری بگذرد و اندر ناحیت دیلمان افتد تا باخر حدود گیلان ❊ و این کوه
چون از حدود بلخ عطف کند اندر حد مدراز تخارستان بدان نواحی چندان شاخ خرد و بزرگ از وی
بر دارد که عدد بی خدای داند ❊ و از هر شاخی از وی شاخ بسیار بر دارد و اندر حدود تخارستان
و اندراب و پنجهیر و خان بابه و بامیان و بعضی از حدود گوزگانان و بست و رخذ و زمین داور و غزنین
اندر پراکند و تا بحدود سند بکشد و اندرین شاخها معدنهاء سیمست و زر ❊ و چون عمود این کوه
بنواحی غور برسد شاخی از وی بر گیرد و گرد اندر آید چون انگشتری تا باهم برسد و این کوه یکی گردد
و اندر میان این حلقه گروهی ❊ و از بن حلقه کوه یک شاخ بیرون بر گیرد با آن شاخها دیگر
بسوی مشرق اندر آید بحدود بست و غزنین اندر پراکند و همچنین بحدود اسبزار این کوه را شاخهاست
خرد کی بروستاهای او اندر پراکند و همچنین بناحیت کوهستان و کومش و حدود دیلمان این کوه را
شاخهاست بسیار ❊ و اما این عمود کوه چون بحدود سان و چهاریک برسد از گوزگانان بدو شاخ

دیگر کوهیست درو نشان پای مردمست بسنگ فرو شده گویند نشان پای آدم است علیه السلم و اندروی مردمانند
بو هند و آن کوه اندر اقلیم نخستین است و از گوشهٔ این کوه کوهی بر دارد بدو پیوندد میان آخر هندوستان و اول حد
چینستان از آن کوه ماینسا خوانند بناحیت شمال فرود آید تا آنجا که آخر هندوستان و اول تبت بود و همچنین
بناحیت شمال فرود آید میان تبت و چین تا آخر حد آنک زنگ از تبت آنگه عطف کند از سوی مغرب همی رود
میان چین و ناحیت تغزغز از تبت میان مغرب و شمال تا آخر حد تبت و آنگه برود میان توسمت و میان حدود
چین تا آخر بیابان چینستان همی رود میان شهرها ماوراالنهر و شهرهای ترکستان تا حدود طراز و شلجی و انجا
ان عمود ببود ※ اما آنجا که آخر حد هندوستانست و اول تبت شاخی بر گیرد مقدار پنجاه فرسنگ از مشرق
بچینستان اندر رود و از آنجا که آخر تبت است همچنین شاخها بسیار بر گیرد از سوی مشرق
و از سوی مغرب و اندر برود و از آنجا که حدود ماوراالنهر است شاخها بر گیرد بسیار
و از هر یکی از آن شاخها شاخهای بسیار بر گیرد و اندر همه ناحیت ماوراالنهر اندر پراکند و این شاخهاییست
که اندرو معدنها سیم و زر است و سرب و آهن و داروهای بسیار ※ و اندر نواحی چینستان هژده کوه است
خرد و بزرگ از یکدیگر بریده و همه جایی مارها پراکنده اندر همه ناحیت و اندر چهارده کوه از آن معدنها زرست ※ دیگر
اندر آخر حد ترکان تغزغزی آنجا که سوسنه است بچین کوهیست مقدار چهل فرسنگ درازای وی از آن کوه طفقان
خوانند و هم بر دیگی طفقان اندر ناحیت تغزغز کوهی بر گیرد و سوی مغرب همی رود اندر میان تغزغز و یغما و خرکاهها
مختلفه با این کوه ماینسا پیوندد بر دیگی رود خولنده غون از آن کوه اغراج ارت خوانند و هر یکی از این کوه او را نامهای
بسیارست زیرا که هر جایی را از این کوهها بنام آن ناحیت یا آن شهر با آن خوانند که بدو نزدیکترست ※ و دیگر
از اول حد تغزغز از نزدیکی دریای اسکول کوهی بر گیرد و همی رود تا آخر تخسیان و اول حد خلخ و آنگه عطف کند
و شاخی بناحیت قومی از خرخیز باز کرد و از آن کوه تولس خوانند و اندرین کوه سمورست و سنجاب و آهوی مسک
بسیار و اندر آن عطف که بناحیت خرخیز باز گردد چیزان مشک است و ختو و سنجاب و سمور ※ و دیگر
از ناحیت کوی از کیانه از هندوستان کوهی بر گیرد و بسوی مشرق همی رود تا کامرو و از آنجا بناحیت شمال
فرود آید میان مملکت دهم و مملکت رای از هرزوان تا بحدود هیتال آنگه از این کوه بلند شاخ کرد یک شاخ از
سوی شمال بحدود هیتال و هیتال فرود آید و میانهٔ آخر هند و تبت بگذرد بر شمال حدود بلور و سمرقندان
و شکلان و خان و بر جنوب بیابان همی رود تا بحدود ژاشت فرود آید میان مغرب و شمال و بحدود

و جزیرهٔ دو میان اندرین جزیره بوذی اندر قسم او استوار این جزیره در او او هند منارست اندر بتان پنج منار
پنجم جزیرهٔ سردانیه خوانند اندر جنوب دو صد کرد او سیصد میلست ❁ ششم جزیرهٔ اقریطش اندر شمال
اطرابلس است برابر وی کرد وی سیصد میلست ❁ و این هر شش جزیره آباذانست و با نعمت بسیار و با شهرها
و روستاها و مردم بسیار و بازرکانان و لشکر و خواستها بسیارست و این جزیرها دریای روم آباذان‌ترست
از همه جزیرهای عالم ❁ و اما اندر دریای ارمینیه یک جزیره است بر او یک دهست از آبکوذان خوانند جایی
با نعمت و مردم بسیار ❁ و اما اندر دریای خزران دو جزیره است یکی برابر دربند خزرانست از او جزیرة الباب
خوانند لیکن آباذان نیست کی همه جهان بوی بروند و رنک زران از آن بکار برند ❁ دیکر جزیرهٔ سیاه کوهست
کروهی ترکان اندرو مقیم کشته‌اند و اندر دریا و اندر خشک دزدی کنند ❁ جزیرهٔ دیکر هست اندر دریای
و لکن کوشهٔ از وی بخشک پیوسته است برابر دهستانست از دهستان سر خوانند اندرو اندکی مردم است
صیادان باشند و حاصلان و ماهی ❁ و دیکر هیچ جزیره نیست معروف و آباذان اندر همه جهان
الا اینک یاذ کردیم و این همه دریاها و خلیجها و جزیرها صفت کرده ایم چنانک هست و بدان جای کی هست
و بالله القوة سخن اندر کوهها و معدنهای کی اندر وی است نهاذ کوه بر دو صفت است یکی کوه اصلی است
کی از جایی برود تا جایی دیکر جایی باریک کردد و جایی سطبر جایی باریک روذ و جایی کرد تا بجایی
برود از عمود کوه خوانند ❁ دیکر شاخها کی هست کز عمود کوه بیرون آیذ و همچنان تا بجایی برود
و از شاخ کوه خوانند چون درختی کی او را شاخها بسیار باشد و باشد کی آن شاخ را نیز شاخ بود عمود کوه همچنین
است ❁ و هر کوهی کی عمود وی اندر میان شهرها و روستاها کذرد از او شاخها بسیار بود و هر چه اندر میان
بیابان و یا دریا و یا رود کذرد از او شاخ اندک باشد ❁ و اما عمودها کوه بیشتر نه بیک پیوسته است
اما نخستین کوهی است از حد مشرق آن کوهست کی او را الطاعن فی البحر کفتیم کی نیمهٔ او بر خشک است و نیمهٔ
اندر دریا ❁ و دیکر کوه سرندیب است این کوهیست سخت بلند چنانک جایها هست
کی کس نتواند بر شدن و از سرندیب تا دامن کوه دو روزه راهست و اندرین کوه معدن یاقوتست از همه رنگ
و اندر روذکدهای وی الماس است و الماس اندر همه جهان جایی دیکر نیست و زمین او همه سنباذه است و اندر آنجا
از دریا کی بدو نزدیکست مروارید است باقیمت و اندر وی سنبل و قرنفل و قاقله و جوز بوا و همه افاویه بسیارست
و اندر وی درخت جوز هندی بسیارست و دار و بیان و خیزرانست و اندر وی آهوی مشک است و جیوان زباد است

انجا دایم باموج باشد واشفته ∴ واما اندر دریای اقیانوس مغربی شست وپنج جزیره است معروف کی نام آن اندر کتاب
بطلمیوس پیداست شش جزیره ازوی برابر بلاد سودانست آنرا الجزایر الخالدات خوانند واندرو معدنهاء زرست هر سالی
بسیار مردمان از ناحیت سودان وشهرهای سوس الاقصی بروند وآنرا از معدنها برآرند وآنجا کس مقیم نتواند شدن
از بسیاری گرما ∴ هفتم جزیره عدیره آنجاست کی دریای روم بدین دریا شوند واز وی چشمهٔ آب بزرگ بگشاید ودهنهٔ خلیج
دریای روم کرده ∴ وهشتم ونهم دو جزیره است بیکدیگر نزدیک یکی را رودس خوانند ودیگری را ارواذ خوانند برابر
بلاد الروم است رصدهاء یونانیان مر کواکب را اندرین دو جزیره بوده است ∴ دهم ویازدهم دو جزیره است میان
نم فرسنگ وبآخر حدود روم از ناحیت شمال آنرا جزیرهٔ مردان وجزیرهٔ زنان خوانند اندر جزیرهٔ مردان همه مردان اند
واندر دیگر همه زنانند به هر یک سال چهار شب همه بهم آیند لختی توالد را وفرزند نرینه چون سه ساله شوذ بجزیرهٔ
مردان فرستند واندر جزیرهٔ مردان سی وشش برده است بزرگ کی هم از آنجا برآیذ اندر دریا افتد ∴ واندر جزیرهٔ زنان
سه رود است هم چنین ∴ واز پس این جزایر اندر ناحیت شمال این دریا دوازده جزیره است مر آنرا جزیرهاء برطانیه خوانند
بعضی آباذانست وبعضی ویران واندرو کوههاست ورودها ودهها بسیار ومعدنهاء گوناگون ∴ وبیست وچهارم
جزیرهٔ طوس خوانند اندر شمال این جزایر برطانیه درازاء وی صد فرسنگست از وی یک آب بزرگ بگشایذ وبخشکی ریزذ
وراست برود تا بدریای مارطس کی اندر شمال صقلابست چنانک یاذ کردم ∴ وبیست وپنجم جزیره است کی او را جزیرهٔ
تولی خوانند بعضی از شهرهاء شمالی را طول ازین جزیره گرفته اند واین آن جزیره است کی آن دایرهٔ موازی مر خط
استوا را کی برین جزیره گذرذ بآخر حدود آباذانی جهان بگذرذ از ناحیت شمال هر جزیره کی معروفست اندر دریای
اقیانوس مغربی اینست کی یاذ کردم ∴ واما اندر دریای روم شش جزیره است آباذان ودو کوه یکی را جبل الطارق
خوانند یک سر او اندر بلاد اندلسست ودیگر سر اندر آن خلیج کی از دریای روم با اقیانوس شوذ واندرو معدن سیم است
وانوع داروهای خیزذ کی از آن زمین اندر همه جهانها بانواع ببرند ∴ ودیگر را جبل القلال خوانند نزدیک
شهر رومیه است اندر مغرب از وی کوهیست کی گویند کی هرگز هیچ کس بر سر وی نتوانست رفتن از بلندی واندرو
صیدها خیزذ وچرب وهیزم ∴ واما آن شش جزیره یکی را جزیرهٔ قبرس خوانند گرد وی سیصد وپنجاه میلست
واندرو معدن سیمست ومعدن مس ومعدن دهنج برابر قیساریه وعکه وصور نهاده است ∴ جزیرهٔ دوم را
جزیرهٔ قریس خوانند اندر شمال این جزیره است واز گرد او سیصد وپنجاه میلست . سیم را جزیرهٔ بانس خوانند از
گرد او سیصد میلست . چهارم را جزیرهٔ صقلیه خوانند به نزدیکی رومیه کوهی بزرگ اندر گرد این جزیره برآیذ

و دیگر جزیره لنت اندرین دریا نام او طبرنا گرد او هزار فرسنگست و گرد او پنجاه و نه جزیره لنت بنامک
و اباد و ویران و اندرو شهرها و دهها بسیارست و اندرو کوهها و رودها بسیارست و اندرو معدنها یاقوتست
از همه رنگ و این جزیره برابر سرحد میان چینستان و هندوستان لنت و اندرو شهریست مهرک او را موس خوانند
مهرکرانست کی هندوستان باز دارد هرچه ازین جزیره خیزد بدین شهر ارند و ازین جای بشهرهاء جهان برند ۞
سیم جزیره الرامی بحدود سرندیب اندر جنوب اوی و اندرو مردمانی اند سیاه و وحشی و برهنه غاصی کنند این
جای مردولرینست و ازین جزیره عنبر خیزد و دار بوتبان و کرک جانوری و عنبر برابر اهن نیز فروشند ۞ و بیخ این دار بوتیان
کی ازین جزیره خیزد تریاکست از همه زهرها ۞ چهارم جزیره صریح لنت اندر مغرب سرندیب اندرو هرخان
کافرست و مردم وحشی و مار بسیار ۞ و پنجم جزیره اوراجابه و سلاهط خوانند ازو عنبر بسیار افتد و کبابه
و صندل و سنبل و قرنفل ۞ ششم و اندر مغرب این جابه جزیره بیست او را بالوس خوانند میانشان دو فرسنگست
و اندرو مردمانند سیاه و مردم خوار و ازو کافور تیک و چوب خیزران و موز و نی شکر افتد ۞ هفتم اندر جنوب بالوس
جزیره است کله خوانند پادشای جابه هندوست میان بالوس و کله دو روزه راهست و اندرو خیزران بسیار
رویذ و معدن ارزیزست ۞ و هشتم جزیره بنکالوس خوانند اندر مغرب کله لنت و میان ایشان شش روزه راه
مردمان او برهنه اند با بازرگانان اندر امیزند خواسته ایشان اهنست و طعامشان موزست و ماهی و جوز هندی
و این جزیره از شهر ملی بر بیست روزه راهست ۞ نهم جزیره لنت نزدیک سندان جرنج خوانند و ازو کافور بسیار
خیزد ۞ دهم جزیره لافت لنت اندرو شهری خرم لنت مر او را لافت خوانند و اندرو کشت و نعمت و نعمت بسیار
و ابهاء خوش و از همه جهان بازرگانان بانجا روند و این جزیره بپاس پارس لنت ۞ یازدهم جزیره ناره است بر خط
استوا است بر میانهٔ ابادانی جهان طول او از مشرق تا مغرب نود درجه لنت و زیج بجای رصدها جای کواکب
سیاره و ثابتات بدین جزیره راست کرده اند اندر نجامها و این جزیره استوا اللیل والنهار خوانند ۞ دوازدهم
جزیره وال خوانند برابر پارس است و اندرو دهها بسیارست با نعمت و جای مرد کشتیست ۞ سیزدهم جزیره
خارک خوانند اندر جنوب بصره و میان بصره و خارک پنجاه فرسنگست و اندرو شهرکیست خرد و خرم مر او را خارک
خوانند بر کرانهٔ دریا و اینجا مرتفع و با نعمت ۞ و دیگر دو جزیره خرد اند یکی را سوسنه و او را استیطوا
خوانند بنزدیکی بلاد عمان جایی کم نعمت و بسیار مردم و اندرین دریا جزیرها بسیارست ولکن ویرانست و نه معروف
و خرد لنبهر ان یاد نکردیم ۞ و اندرین دریا برابر بادیه شام کوههاست انرا تاران و جبیلات خوانند دریای

هفتم دریابه کاندر حد سبرشته است کی از جهار روذ بیوندد کی از بتمان کشایذ اندر میان کوههاست اندر وی
بکشایذ کی اب سمرقند وبخارا وسغد ازینجاست مقدار جهار فرسنک اندر جهار فرسنک ٭ واین مقدار دریابهاء است
کی معروفست ومردم اندر کتبها اخبار یاذ کرده است وبیرون ازین دریابهاء خرد بسیارست چون دریابهاء کی میان اند
اندر کوهها کوذکانست اندر حد ختلان بیم دیکی بستة اب دراذا او فرسنکی اندر بهنا نیم فرسنک وجنانک اندر کوهها
طوسست وکوهها طبرستانست ولیکن نه معروف اند ونه قدیم دایم وقت بوذ کی خشک شوذ جنانک هیچ اب نماند
ان یاذ نکردیم ٭ واما ابهای کی ان را بطیحه خوانند ان بسیار است ولکن انچ معروفست نه بطیحه است شش اندر میان
جنوبی وبیابان جنوبست از ان سوی نوبه بنزدیک جبل القمر کی اندر ده روذ بکشایذ از هر پنج یکی بطیحه بیذذ انکه ان
هر بطیحه سه روذ بکشایذ وبیکجا کرد ایذ واز ان هر شش یکی بطیحه بیذذ انکه ازین بطیحه روذ نیل بکشایذ
ومیان نوبه ومصر بکذرد تا بلاد بهای تنیس افتذ ٭ ودو دیکر دو بطیحه بصره است وان کرد وی ابادانی ودهها
وشهرکها بسیارست یکی بطیحه کوفه است وان کرد او ابادانی با نعمت بسیار ٭ وهفتم بطیحه بخارا او را اکنه
بیکند خوانند اندر وی ابادانیست ٭ وهشتم اندر اعالی چینستان اندر حد ودستۀ خمدان ٭ ونهم اندر شمال چینستان
وهمه این دریاها وبطیحها ابی است کی ابش شیرینست واندر وی ماهی بسیارست وصیاذان اندر وی کار کنند واز
بطیحها کی جز اینست کاه ابیذ کاه خشک شوذ لنه بهر ان یاذ نکردیم سخن اندر جزیرها هر زمینی کی اندر میان دریا
بوذ واز روی اب برتر بوذ یا هر کوهی کی اندر میان دریا بوذ ان را جزیره خوانند ٭ اما اندر دریا اقیانوس مشرقی
یکی جزیره است معروف وان را جزیرة الفضة خوانند اندر وی معدن ساج است وابنوس بسیار ومعدنها
سیمست واندر وی هند دوذ ملک است کی همه این جزیره بیرون ازان از هنجای مختلف واندرین دریا بیرون
واندرین جزیره شهریست ملک ومعروف از شمال چینستان است او را شهر جزیرة الفضة خوانند ابادانست
وبسیار مردم ٭ واما اندر دریاء اعظم سیزده جزیره معروفست ودو کوه ابادان یکی کوه از ناحیت جنوبی
ایذ ومیز دریا اندر ایذ. ودیکی از ناحیت شمال بوذ ومیز دریا اندر ایذ برابر وی واین دو کوه را اندر کتبها
بطلمیوس مذکورست وهر یکی لیز کوه بعضی برخشک است وبعضی بر اب ٭ واما جزیرة نخستین از
دریای اعظم او را جزیرة الذهبیه خوانند کرد او مقدار سیصد فرسنکست واندر وی معدنهاء زرست وابادانی
بسیارست ومردمان او را از نیکان واق واقی خوانند وهمه برهنه اند ومردم خوار وبازرکانان چینستان
بسیار انجا روند واهن برند وطعام وبه ایشان فروشند بزر وبا اشارت نه بانک با یکدیکر سخن کویند ٭

پنجاه فرسنگست اندر پهنای سی فرسنگ اندر میان این دریا دهیست کهوذان گویند و این دریا را بدان ده
باز خوانند و از گرد او آباذانیست و اندر او هیچ جانور نیست از شوری آبش مگر کرم ** و سیم دریا مرده اندر
شام و اندرو هیچ جانور نیست البته از تلخی آبش درازا او سه روزه راهست اندر پهنا دو روزه ** چهارم دریا
نونیطس است اندر روم درازا سه روزه اندر پهنا دو روزه و گرد او آباذانیست و اندرو ماهی بسیارست ** پنجم
دریا میاطس هم اندر روم اندر درازا سه روزه و اندر پهنا یک روزه و از گرد او آباذانیست و اندر او ماهی بسیار و گویند
که اندرو اسب آبیست ** ششم دریای یوف اندر پارس نزدیک کازرون درازا او ده فرسنگست اندر پهنا هشت
فرسنگ و از گرد او آباذانیست و این دریا را منافع بسیارست ** هفتم دریای باسفهری اندر پارس نزدیک شیراز
درازا او هشت فرسنگ اندر پهنا هفت فرسنگ از گرد او آباذانی و کم منفعت ** هشتم دریای جنکان اندر پارس
درازا او دوازده فرسنگست اندر پهنا ده فرسنگ و این دریایی بامنفعت است و از گرد او آباذانی ** و نهم دریای
بجکانست اندر پارس درازا بیست فرسنگست اندر پهنا پانزده فرسنگ و اندروی نمک ببندد و از گرد او جای
دژکانست و این دریا چشمهٔ بگشاید بحدود داراکرد و همی رود تا بدریا برسد ** دهم دریای توزکول اندر خلخ درازا
او ده فرسنگست اندر پهنا هشت فرسنگ و اندرو نمک بندد هفت قبیلت خلخیان را نمک ازینجاست ** یازدهم دریای
ایسکول کست میان جکل و تغزغز درازا او سی فرسنگ اندر پهنا بیست فرسنگ و شهر برسخان بر کران این دریاست
و اندر دریا ایکها هست که آبش شیرینست عدد او بدید نیست بهری را دریا خوانند و بهری را بطیحه خوانند آنک معروفست
الا آنک دریا خوانند هفت دریاست یکی دریای مصر کان را بحیرهٔ تنیس خوانند و بدریای روم پیوسته است و رود نیل
اندرو همی ریزد این دریا بتابستان شیرین بوذ و بزمستان که رود نیل اندک بوذ شور شوذ و اندر میان این دریا
دو شهرست یکی تنیس نام و یکی دمیاط همه جامها با قیمت که از مصر خیزد ازین دو شهر خیزد درازا این دریا پانزده
فرسنگست اندر پهنای پانزده فرسنگ ** دوم دریا طبریه اندر شام درازا او دوازده فرسنگ اندر پهنا هفت
فرسنگ ** سیم دریا تنیه اندر روم از گرد او آباذانی درازا او هشت فرسنگ اندر پهنا پنج فرسنگ ** چهارم دریای
ریص اندر روم از گرد او آباذانی درازا او پنج فرسنگ اندر پهنا پنج فرسنگ ** پنجم دریای ارزن اندر پارس نزدیک
شیراز ماهی شیراز ازین دریا خیزد درازا ده فرسنگ اندر پهنا هشت فرسنگ ** ششم دریای زره بسیستان
از گرد او آباذانیست و دو هامون گرداگرد او سوی که به بیابان باز دارد درازا او سی فرسنگست اندر پهنا
هفت فرسنگ و گاه بوذ که آب این دریا زره چندان بوذ که از رودهای خیزد که بکرمان بگذرد و بدریای اعظم شوذ

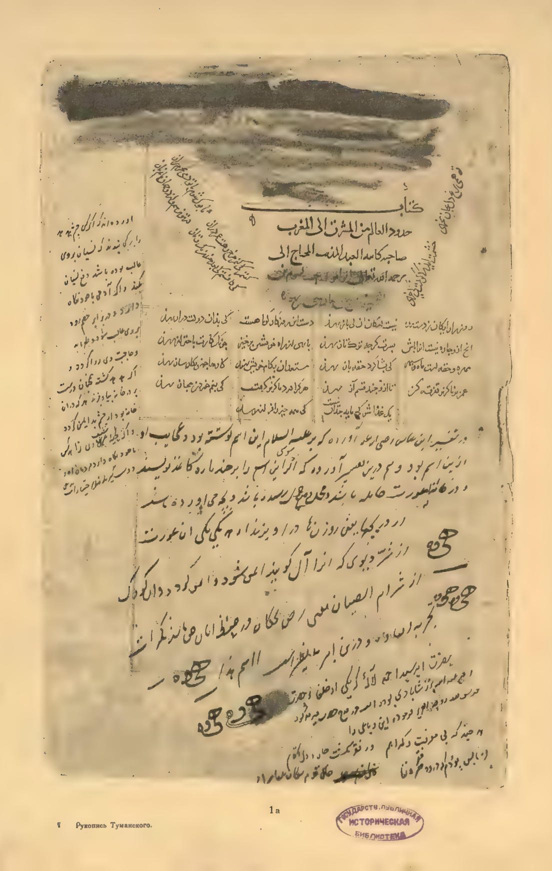
خلیج از حدود بلاد حبشه بر گیرد خلیجی کرده بناحیت شمال فرو داید او را خلیج هندوی خوانند و هر جایی را ازین دریا
اعظم بنام شهری و ناحیتی باز خوانند و او بسته است چونانک دریای پارس و دریای بصره و دریای جده و دریای عمان و دریای
زنگستان و دریای هند و اخ بنیز خوانند؛ و اندرین دریا معدن همه گوهرهاست که از دریا خیزد و درازای این دریا
هشت هزار میلست و پهناش مختلف است بهر جایی؛ و اندرین دریا از حد قلزم تا بحد چینستان اندر شبانروزی دو باب
مد و جزر باشد مد آن بود که آب بیفزاید و بر تر آید؛ و جزر آن بود که آب بکاهد و فرو تر شود و اندر هیچ دریای
دیگر مد و جزر نیست الا بفزودن و کاستن ابا اندر رودها؛ و دیگر دریای رومست اندر حد مغرب
و صورت این دریا همچون صورت صنوبرست و حد جنوبی او از حد سوس اقصی تا بدریای اقیانوس مغربی و حد شمالی این دریا
شهرهای اندلس و افرنجه و رومیانست و حد مشرقی این دریا شهرها ارمینیه و بعضی از روم و حد جنوبی از وی
شهرها شام و مصر و افریقیه و طنجه است؛ مرین دریا را دو خلیجست یکی آنک بدریای اقیانوس پیوندد؛ و دوم خلیجیست
که گرد او رود میان روم ببرد و بر کناره قسطنطینیه بگذرد و بدریای گرزیان برسد؛ و هیچ دریا بیشتر کی گرد اگرد او
آبادانی تر ازین نیست؛ و درازای این دریا چهار هزار میلست و پهناش مختلف است؛ و بیشترین پهنا خلیج قسطنطینیه چهار
میل است و باریک‌ترین جایی از خلیج مغربی ده فرسنگست و این کران بدان کران دیگر نتوان دیدن؛ دیگر دریای
خزرست ناحیت مشرق او بیابانیست کی بغوز و خوارزم پیوسته است و ناحیت شمال بغوز و بعضی از خزران پیوسته است
و ناحیت مغرب او بشهرها خزران و آذربادگان پیوسته است و ناحیت جنوب او بشهرها گیلان و دیلمان و طبرستان
و گرگان پیوسته است و این دریا را هیچ خلیج نیست و درازای این دریا چهار صد فرسنگست اندر پهنا شصت فرسنگ
و از وی چیزی نخیزد مگر ماهی؛ و دیگر دریای گرزیانست او را دریای بنطس خوانند و حد مشرق او حدود
الان است؛ و حد شمال جایها بجناک و خزران و خزران و برطاس و بلغار اندرونی و صقلاب است؛ و از حد مغرب
او ناحیت بوجانست؛ و از وی حد جنوب ناحیت روم است و درازای این دریا هزار و سیصد میل است اندر
پهنا سیصد و پنجاه میل است؛ و دیگر دریای خوارزم است از خوارزم بر مقدار چهل فرسنگ اندر میان مغرب
و شمال و گرد او همه جای ... است و گرداگرد این دریا هشتاد فرسنگ است و از هیچ دریا نیست؛ و بیرون ازین
دریاها کی یاد کردیم بیابانست تلخ و شور اما دریاهای خرد که آبش خوش است یازده دریاست یکی دریای ... بر
حد صقلاب بسوی حد شمال و درازای این دریا سی فرسنگست اندر پهنای سی فرسنگ از دریای ... خلیج بیرون
بپیوندد؛ و ازین دریا خلیجی با اقیانوس مغربی پیوندد ... ؛ و دوم دریای گیودان بناحیت ...

کار نکند و هیچ کس این دریا را نبریده است و ندانند کی آخر او تا کجاست و هر چند کی آباذانیست این دریا میان هند و نتوانند
بگسستن مگر از الاعتدال ای کی با باذ اندک سخت نزدیکست و هم چنین بناحیت مغرب آخر شهرها او راسوس الاقصی خوانند کو بر ب
از دریاست کی او را اقیانوس مغربی خوانند و آب این دریا مانده است تا بدین دریا اقیانوس مشرقی بر تنگی و ظلم و بهای و همچنین
هر چند کی آباذانیست اندر مغرب اندر ناحیت شمال و جنوب این دریا باذ و سخت است و نتوانند گسستن گذشتن الا اندک نزدیک بگسست
با باذ نیکو بس ازین قیاس کردند و گفتند کی هر دو دریا یکیست کی گرد زمین بر می گردد بر مشرق و مغرب و بر هر دو قطب بگردد
ولیکن همان دریاست کی کس نداند کی اندرین نبود دیگر هست البته ، واما خط استوا ازین بعد بیسته بن اندر دریا الاعظم گذرد
و از خط استوا اندر سوی شمال شست و سه درجه آباذانیست و لیکن پس ازین جا نیز نتوانند بودن از سختی سرما کا بنجا رسد با قطب
شمالی ، و اما اندر ناحیت جنوب از خط استوا بعضی دریا دارند و دیگر سخت گرماست و مردمان انجا از طبع مردمی دورتر
اند زنگیانند و حبشیان و اغ نیز طبند و از پس این تا قطب جنوبی کس نتواند بودن از سختی گرما ، و بالله التوفیق ،
سخن اندر دریاها و خلیجها نخست دریای اخضر است این را اقیانوس مشرقی گفتیم و حد او ناکی معلوم نیست از آخر
عمارت جنوب تا بخط استوا و جزیرهٔ واق واق و شهرهای واق واق و ناحیت چینستان و کرانهٔ شهرهای تغزغز
و خرخیز است و مرین دریا را هیچ خلیج معروف نیست ، و دیگر دریا اقیانوس مغربیست و حد او ناکی معلوم نیست از آخر
شهرهای سوادانست و شهرهای مغرب تا سوس الاقصی تا بخلیج رومی و آخر شهرهای روم و صقلاب تا بجزیرهٔ تولی مرین
دریا را یکی خلیجست کی بدان خلیج این دریا با دریای رومی پیوندد ، دیگر دریا بزرگست کی او را بحر الاعظم خوانند حد مشرق
این دریا بسته است بدریای اقیانوس مشرقی و مقدار بیکی از خط استوا بدین دریا گذرد ، و حد شمالی این دریا از چین
آغاز کند و بر شهرهای هندوستان و شهرهای سند بگذرد و بر حدود کرمان و پارس بگذرد و همچنین بر حدود
بر حدود خوزستان و بصره حدود ، و حد جنوبی این دریا از جبل الطاعن آغاز کند و بر ناحیت زابج بگذرد و بر ناحیت
زنگستان و حبشیان برود و حد غربی این دریا خلیجیست کی گرد همه ناحیت عرب اندر گردد و این دریا را پنج
خلیج است یکی ازان خلیجست از حد حبشه بدرازی بسوی مغرب بکشد برابر سودان این را خلیج بربری خوانند و خلیجی
دیگر هم ازین سو برود ناحیت شمال فرود آید تا حدود مصر و باز تنگ گردد تا آنجا کی پهنای او یک میل گردد این را خلیج
عربی خوانند و خلیج ایله نیز خوانند و خلیج قلزم نیز خوانند ، و سیم خلیج اندر حد پارس برگرد در میانهٔ مغرب و شمال
بکشد تا آنجا کی میان وی و خلیج ایله شانزده منزل بود بر حجاز و این را خلیج عراق خوانند و جای عرب میان این دو
خلیج است خلیج ایله و خلیج عراق ، و چهارم خلیج پارس خوانند از حد پارس برگرد تا پهنای اندک تا بحدود سند ، و پنجم

با هر چیزی کی از آن ناحیت خیزد؛ و پیدا کردیم همه شهرهای جهان کی خبر او یافتیم اندر کتابهای پیشینگان
و اندر گفت حکیمان با حال آن شهر به بزرگی و خردی و اندکی و بسیاری نعمت و خواسته و مردم و آبادانی
و ویرانی وی؛ و نهاد هر شهری از کوه و رود و دریا و بیابان و هر چیزی کی از آن شهر خیزد؛ و پیدا کردیم
نهاد دریاها همه جهان و جایگاه وی از خرد و بزرگ و معدنهای کاو را خلیج خوانند با هر چیزی کی از آن
دریا خیزد؛ و پیدا کردیم همه جزیرهایی کی بزرگ است از آبادان وی و ویران و حال مردم وی و هر چیزی کی از آن
جزیره خیزد؛ و پیدا کردیم همه کوههای اصلی کی اندر جهانست و معدنها کی اکنون کی اندروی هست و جانورانی کاندر کوهها باشد
و پیدا کردیم همه رودها کی اندر جهانست بزرگ از آنجا کی پیدا شود تا آنجا کی اندر دریا افتد یا بکار شود اندر کشت و برز
خاصه آن رودها کی اندروی کشتی تواند گذشتن از آنک آنها کی خرد عدد ندارد بیشست؛ و پیدا کردیم همه بیابانها و ریگهای
معروف اندر جهان تا مقدار هر یکی بدانسته آید [illegible] زمین گرد است
چون گوی و فلک محیط است بروی گردان بر دو قطب یکی را قطب شمالی خوانند و دیگر را قطب جنوبی؛ و هر گاه کی
هر دو دایرهٔ بزرگ بر او کشی که هر یکی مر دیگر را ببرند بر زاویهٔ قایمه این دو دایره مر این گوی را بر چهار قسم برابر بر هم چنین
زمین منقسم است بچهار قسم بدو دایره یکی را دایرهٔ الافاق خوانند؛ و دیگر را خط الاستوا خوانند اما دایرهٔ الافاق
از ناحیت مشرق برود با خر آبادانی زمین کی بر قطب جنوب بگذرد و بر ناحیت مغرب بگذرد تا باز مشرق رسد
و این دایره آنست که جدا کند این نیمهٔ ظاهر آبادان از نیمهٔ زمین از آن نیمه پوشیده کاندر زیر ما رست؛ و خط استوا
دایره است کی از حد مشرق برود بر میانهٔ زمین بگذرد بر دو میانه جای کی از هر دو قطب تا مغرب رسد و هم چنین
رود تا باز مشرق رسد و آبادانی اندر جهان یک نیمه است از آن نیمه کی بخط استوا پیوسته است؛ و بعضی نیز آبادانی است
اندر جهان یک جنوبی از آن نیمه بخط استوا پیوسته؛ و مقدار این آبادانی کاندر شمالست پهنا شصت و سه درجه است
اندر درازا صد و هشتاد درجه از آنک دایرهٔ بزرگترین کی گرد زمین بر گردد سیصد و شصت درجه باشد؛
و مقدار آبادانی کاندر جنوبست با ناحیت هفده درجه و کسر است اندر صد و هشتاد درجه و مقدار مساحت این هر دو
ناحیه همه زمینست؛ همه شهرهای جهان و بازرسانیها و ممالک و دریاها و کوهها و رودها و هر جایی کی جانور
اندروی ماوی دارد اندرین نه کی زمینست یاد کردیم اما حد مشرق آخر شهرهای لوهی قصبهٔ چینستان است و آن
جهان خوانند بر لب دریا سبز این دریا را رومیان دریای مشرقی خوانند تازیان بحرالاخضر خوانند
و حکیمان یونان اندر کتاب آثار علوی کی این دریا گرد زمین بر گردد حد دایرهٔ الافاق و کسی اندرین دریا

فهرست بابهاء کتاب بسم الله الرحمن الرحیم و ناحیتها

بالیمن والسعاده سپاس خدای را تعالی جلاله آفریننده جهان و گشاینده کارها و راه نماینده بندگان
و هوش دهنده بدانشها کی ما را ... و درود بر پیغامبر محمد و همه پیغامبران ... الامیر السید
الملک العادل ابی الحرث محمد بن احمد مولی امیر المؤمنین اطال الله بقاءه ... آغاز کردیم این کتاب
و اندر صفت زمین ... سال سیصد و هفتاد و دو از هجرت پیغامبر صلوات الله علیه و یاد کردیم اندر وی
صفت زمین و نهاد وی و مقدار آبادانی و ویرانی وی و یاد کردیم همه ناحیتهاء زمین و پادشاییهاء
آن ... ناحیتها مختلف اند و رسمهاء ملوک ایشان چنانک اندرین روزگار ماهست

كتاب
حدود العالم من المشرق الى المغرب
صاحبه كاتبه العبد الله الحاج الى

1 Рукопись Туманского.

